

Аҳмад Яссавий

ҲИКМАТЛАР

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1991

Тахрир хайъати
Азиз Қаюмов, Суйиба Ғаниева, Бегали Қосимов,
Наташ Малласев, Хайриддин Султонов, Абдуқодир Хайитметов,
Омон Матжон, Одил Ёқубов

Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи
Иброҳим Ҳаққулов

Яссавий, Аҳмад.
Ҳикматлар // Тахрир хайъати: А. Қаюмов ва бошқ;
Нашр. тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи, тўп-
ловчи И. Ҳаққулов; / — Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти.
1991. — 256 б. — (Ўзбек адабиёти бўстони).

Ўзбек классик адабиётининг улкан намоёндаларидан бири Аҳмад Яссавий XII асрда яшаб, мураккаб ижтимоий-тарихий даврнинг фарзанди сифатида ижод этди. Унинг руҳий олами ҳам даври каби мураккаб ва зиддиятли бўлиб, булар ижодиётида бутун теранлиги билан акс этгандир. Яссавий «Ҳикматлар» илк бор тўлиқ нашр этилганда.

Яссави, Аҳмад. Книга изречений.

4702620102-20

Я М 352 (04) — 91

ISBN 5-635-00499-7

© Рафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти.
1991 й.

Уз1

АҲМАД ЯССАВИЙ

Нафс ила дунёга дил берган фосиқлар сиз бу кун,
Яссавий хок пойидин айлаб олинг тумморлар.

Абдулла Орипов

Аҳмад Яссавий туркий тасаввуф шеърятининг атоқли вакили. У «Девони ҳикмат» асари билан жаҳоннинг бир неча мамлакатларида маълум ва машҳур бўлган. Бобораҳим Машраб газалларидан бирида «Рухи жоним аршга етди мен ўзим осмониман», деган эди. Шу маънода Яссавий Машрабга ўхшаш шоирларнинг раҳнамоларидан, юксак Рух донишманди, унинг руҳий олами мураккаб ва зиддиятли бўлиб, булар ижодиётида бутун теранлиги билан акс этгандир. Маъна шунинг учун Яссавий ҳикматлари ўқувчиларга ҳар хил таъсир кўрсатади, ҳар кимда ўзинча мулоҳазалар уйғотади. Шунинг ҳам унутмайликки, ҳар қандай ижодкорнинг тажрибалари ҳам баҳс ва мунозараларга имкон очавермайди. Бу улкан истеъдодларгагина хос хусусиятдир.

Яссавийнинг туғилган йили аниқ маълум эмас. Лекин илмий адабиётларда вафоти 1166-1167 йиллар деб кўрсатилади. У Сайрамда таваллуд топган. Кейинчалик шоир туғилган ерини «ул муборак Туркистондин», деб таърифлаган. Отаси Шайх Иброҳимдан етти ёшида етим қолган. Илк таҳсилни Яссидан машҳур турк машойихи Арслонбобдан олган. Бу ҳақида ҳикматларда маълумотлар берилган. Арслонбоб вафотидан сўнг, у таҳсилни Бухорода Юсуф Ҳамадоний қўлида давом эттирган.

Яссавий халқ бошига кўп қийинчилик ва мусибатлар ёғдирилган даврларда яшаб, ижод қилди. У турк ҳукмронлари — қорахонийлар билан қорахитойлар ўртасидаги урушлар ва уларнинг даҳшатли оқибатларини кўрган, шеърларида бу фожиаларга муносабатларини билдирган. «Нокас, хасис, бедиянат» золимлар ҳоким бўлган жамиятдаги шафқатсизлик ва маънавий айнишлар баҳсида Яссавий ҳикматларидан бирида мана нима деган:

На онода раҳм қолди, на отода,
Ого, инн бир-бирига можарода.
Мусулмонлар даъво қилур, ичар бода,
Мастлиг билан қариндошдин тонди, кўрунг.

«Ўзбекистон ССР тарихи»да (I том, 1970 йил) қайд этилганидек, Аҳмад Яссавийнинг дунёқараши унинг «Ҳикмат» асарида баён қилинган. «Ҳикмат» туркий адабиётининг ноёб ёдгорликларидан бири бўлиб, муаллифнинг ислом дини, калом фалсафаси ва тасаввуф билан эмас, балки ўша давр ижтимоий тартиблари, деҳқонлар, чорвадорлар ва ҳунармандларнинг ҳаётини жуда яхши билганлигидан далолат беради».

Яссавийнинг дунёга назари, бизнинг давр кишилариникига нисбатан бошқача шаклланган. Шоирнинг ишқ, ҳақиқат, адолат, қаноат, диёнат сингари масалаларга ёндашиши ўзгача йўналишларда кечганлиги ҳам шубҳасиз. У ўз даври фарзанди сифатида ислом дини кўрсатмалари ва исломий ақидаларга таянган. Бунининг ўзи ҳам эътироф қилган. Шоир ҳикматларидан бирида бундай сатрларни ўқиймиз:

Хушламойдур олимлар бизни ойғон туркини,
Орифлардин эшитсанг, очар кўнгул мулкини.
Оят, ҳадис, маъноси турки бўлса мувофиқ,
Маънисига етганлар, ерга қўяр бўркини.

Яссавий албатта «оят, ҳадис» мазмунларини арабчадан шундоққина ўзлаштира қолмаган. Гоявий, ахлоқий, фалсафий мақсадлар юзасидан ўрни-ўрни билан уларга мурожаат этган ва улардан фойдаланган. Дин ҳоким жамият ва даврлар учун бу табиий ҳодиса деб қаралиши керак. Бундан ташқари, араб тили — ҳукмрон ва нуфузли тил деб ҳисобланган замонларда миллий тилда ижод қилишнинг ўзи ҳам прогрессив интилиш эди. Машҳур рус олими А. Н. Самойлович Яссавий ҳикматлари ва Бурҳониддин Рабғузийнинг «Қиссаи Рабғузий» асарини четлаб эски ўзбек тили ҳамда унда яратилган бадиий асарларга муносабатда бўлмоғи мушкуллигини таъкидлаганди. «Девони Ҳикмат»нинг қачон ва қим томонидан тузилгани аниқ эмас. Энг қадимги қўлёзмалари ўн еттинчи асрга мансуб. Муаллифлари вафотидан неча юз йил кейин шеърлари халқ оғзидан ёзиб олинди, китоблар тикланиб, ўқиб ўрганилган шоирлар бўлганлиги кўпчиликлари аён. Жуда

қадимий бўлмаса-да, Яссавий ҳикматларининг қўлёзмалари сақланган. Ҳикматлар инқилобгача Қозон ва Тошкентда бир неча маротаба нашр этилган. Йўқни бор қилиш чорасизлиги кўндаланг турганда, борни йўқ қилишга асло аён берилмагани маъқул. Аммо бу гап шунчаки мероспарастлик мазмунида англамаслиги керак. Яссавийга нисбат берилган шеърларнинг барчасини жамлаб, илмий таҳлил орқали объектив баҳолаб, янги давр ўқувчисининг мафкурасидан ўрин оладиган жиҳатларини кўрсатиб, оммага етказиш адабиётшуносликнинг бурчи. Унинг ҳикматлари, «ўзбек тили тарихида қадимги ёзма обидалардан бири сифатида аҳамиятга» эълоғини инкор этиб бўлмайди.

Ф. Энгельс «Феодализмга қарши инқилобий оппозиция бутун ўрта асрлар бўйлаб ўтади. Давр шароитига қараб, у гоҳ мистика, гоҳ ошкора иштибоҳ, гоҳ қуролли қўзғалон кўринишида майдонга чиқади», деб кўрсатма берган эди. Аҳмад Яссавий ижодиётининг маъзани исёнкорона мистик мазмунлар ташкил қилади. У беҳудага «Ғарқоб бўлиб исён ичра қолдим мано», демаган. Унинг исёни — Инсон ботинидаги исён. Бертран Расселнинг «Мистицизм ва мантиқ» мақоласида ёзилишича, дунёни мистик тарзда идрок этишда донишмандликнинг шундай бир унсури мавжудки, унга бошқа восита билан эришиб бўлмайди. Мана шу «донишмандлик унсури». «Худо олий ҳақиқат. Унда ҳамма-ҳаммаси мукаммал, мусаффо ва гўзал. Унинг адолати парчаланмас. Қарашлари зиддиятсиз» дегандай мантиқларни акс эттирган. Мистик шоирларнинг гоявий йўллари, шартли равишда, вужуди мутлақ билан «сухбат» йўли деб аташ мумкин. Чунки уларнинг бутун диққат-эътиборлари муқаддас Рухга қаратилган. Улар фақат худо ишқини тан оладилар. Бундай муҳаббат одамдан фавқулодда кўнгли поклик ва нафс эҳтиёжларидан озод бўлишни талаб қилади. Мистик ошиқнинг битта ибратли хусусияти — ўз-ўзига муросасизлиги. Унингча, шумлик ва гуноҳларни бекитмоқ ишққа хиёнатдир. Бугина эмас, «тоғдан оғир» ёзуқлари учун уни ҳатто «тоғи тошлар» ҳам сўкмоғи эҳтимолдан йироқмас. Шунинг учун у «Ишқ йўлида жон бергани армони йўқ», деган тушунчаларни эътиқод шиори билиб, маънавий-руҳий дозаланиш ранжу жафоларини бўйинга олмоғи шарт. Бу ҳақида Яссавий шундай ўғит берди:

Жафо чекмай ошиқ бўлмас, тингла гофил,
Жафо чекиб собир бўлгон бўлмас жоҳил.

Демак, жафо чекиб ошиқликка етишиш, биринчидан, гофилликни ҳайдайди. Иккинчидан, жоҳилликка йўл қўймайди. Фафлатдан қочиш — фаол тасаввурларга кенг йўл очади. Бу орқали илоҳий бўлса-да, моҳият ахтарилади. Моҳият излаётган шахс, табиийки, атроф-муҳитда содир этилаётган воқеа-ҳодисаларга бефарқ қаролмайди.

Худовандо, мени солгил ўз йўлингго,
Нафс илгида хароб, адо бўлдум мано.
Фисқу фуҷур тўлиб-тошиб, ҳаддин ошти,
Ғарқоб бўлиб исён ичра қолдим мано.

Яссавий «худо йўли»ни — «нафс илги»дан қутулмоқ, атрофда тўлиб-тошган фисқу фуҷурларга барҳам бермоқнинг йўлини излайди. Агар диққат билан мушоҳада юритилса, Яссавийнинг диний-ахлоқий фалсафасида дунёдан юз бурилмайди. Емонлик, нодонлик, жаҳолат, молпарастлик иллатларига ривож берган тубан дунёни юракдан қувишга даъват этилади. Шу маъноларда шоир сўзлари инсон қалбида ғалаён қўзғайди. «Ноҳақ даъво қилгон» қози, имомлар, «ҳаром егон ҳокимлар», «дунё менинг» деб «жаҳон молин» йиққан гушна амалдорлар, «Оқни қаро қилгон» мулло-ю, мударрислар, эл устига миниб елиб «тотлинг-тотлинг» еб, «турлук-турлук кийгон»ларга қарши кўнгулда нафрат уйғотади. Бу қайдлардан «Яссавий мазлумлар томонида туриб фикран курашган шоир бўлган экан-да», деган хулосалар чиқарилмаслиги керак. У гарчи, «Етимлар бу жаҳонда хор экандур, Ғарибларни иши душвор экандур», ёки:

«Ғарибларни кўргон ерда оғритмангиз,
Ғарибларга очигланиб сўз қотмангиз,
Заиф кўруб ғарибларга тош отмангиз,
Бу дунёда ғарибликтек бало бўлмас», —

сингари мисраларида «кўнгли қаттиғ халойиқ»ни шафқатга ва ғариб, стим мазлумларга озор етказмасликка чақирган бўлса-да, феодал жамияти вакиллари қўл остида эзилган меҳнаткашларнинг ҳақ-хуқуқлари учун курашмоқни ўз олдига гоъвий мақсад қилиб қўймаган. Аҳмад Яссавий ўзи билан ўзи беомон курашадиганлар ижодкори сифатида жуда эътиборли. У одамга ўз-ўзини кечирмаслик сирларини ўргатади. Шоир ўз қалбининг энг чуқур жойларига назар ташлашни тарғиб этади. Шунинг учун

ҳам унинг ахлоқий эътирозида шахснинг маънавий, илоҳий камолотига тўсиқ бўладиган инсондаги салбий хусусиятлар таҳлили табиий равишда изчилланиб боргандир. Аҳмад Яссавийдаги самимият — ошкораликда. Баъзан ундаги ошкоралик талабларига чидаш мушкул. Буни бадбинлик деб англаш нотўғри. Яссавий ҳикматларида бадбинликмас, ғамгинлик, маърифатли руҳни суяйдиган Дард ва фарёд борки, улар инсоннинг ҳиссиёт фожиаларини эрта англашга хизмат қилади. Яссавий ҳикматларидаги марказий образ — оллоҳ. У худо ишқи, яъни ишқий илоҳийни тан олади. Навоий «Маҳбулул-қулуб» да ишқни уч қисмга ажратиб, учинчисини «ҳақгўйлар ишқи бўлиб, улар ҳақнинг жамолини очик кўриш умиди билан яшайдилар ва шунинг билан матлубдирлар», — дейди. Яссавий:

«Ишқ йўлида кеча-кундуз йиғлагонлар,
Жондин кечиб белин маҳкам боғлагонлар.
Хизмат қилиб ҳақ сирини англагонлар
Тун уйқуни ҳаром қилиб полон бўлур», —

каби поэтик эътирофларида оллони таниш ва унинг ишқини идрок қилиш эҳтиросларида ўртанган ошиқларни назарда тутган. У шу ошиқларга «ишқ сирини баён» қилади. Бу сирнинг мушоҳадасига берилган ошиқ, аввало, «ҳақиқатни маъносига етган киши». У «кеча-кундуз ишқ» истади. «Бир соат ҳам ҳақ ёдидан гофил»лик йўқ унда. У имонда собит. Унингча, «Тан сўзламас, жон сўзламас, имон сўзлар». Яссавийни имони сўзлатган. Имон тили билан муҳаббатни улуглаган ижодкор деб баҳоласак хато қилмаган бўламиз. Чунки Яссавий ҳикматларини Диёнат зиёси ва Имон шафқати ичдан нурлантириб туради. Оллоҳ қаҳру ғазабларидан қўрқмай одамларга ранж етказиб, бечораларнинг кўзларидан ёшлар оқизувчи бағритошларга у имонсизлар деб қараган ва ўша зулмкорларни ўзича бир фаоллик билан айблаган. Унинг нуқтаи назари бўйича на мусулмон, на кофир ҳеч бировга озор бермаслик шартдир:

Суннат эрмиш, кофир бўлса, берма озор,
Кўнгли қоттиғ дилозордан худо безор.

Улуғ рус ёзувчиси Л. Н. Толстой кундаликларида «Ҳамма ишимни ёлғизликда худо билан ҳал қилишим шарт», — деб ёзган экан, мистик шоирларда, жумладан,

Аҳмад Яссавийда ҳам мана шундай «ёлғизланиш» қарийб доимий ҳолат ва фикрий бирлик жараёни бўлган. Яссавий мистикасининг ёруғлик манбаи — руҳ ёлғизлигида у ҳудода жуда яқин. Шу боис у «Жондан кечиб, молдан кечиб ғариб бўлсам, биёбонда ёлғиз кезиб нола қилсам», деган орзуларини баён қилган.

Шунга кўра, унинг кураш ҳақидаги фалсафий қарашлари ҳам бошқача. У инсон ҳаётидаги катта кураш — нафсни таслим этишга хизмат қиладиган кураш деб ҳисоблаган. Нафсга мағлуб шох — қул, нафсдан устунликка эринган ғариб — шохдир. Мана, Яссавий дунёқарашидagi таянч нуқталардан биттаси. Ибн Сино рубойларидан бирида:

«Дунё, мансаб дема, учма ишвага,
Дўстлардан ажраб ҳам ёв бошига ет», —

дейди. Бунда шоир назарда тутган ёв — нафс. Аллома ҳар нимадан, ҳаттоки, дўстликдан ажраб бўлса ҳам шу ғанимнинг бошини янчишга ундаган. Шу ишни амалга ошира олган кишининг ғурури ва инсоний қадр-қиммати-ни ҳеч ким поймол қила олмайди. Навоий айтмоқчи, нафсга тобе бўлиб душманини банд этмоқ мардлик саналмайди. Уни енгиш эса чинакам шижоатдир.

Бўлуб нафсингга тобиъ, банд этарсан тушса душмани,
Сенга йўқ нафсдек душман, қила олсанг ани қил банд.

Аҳмад Яссавий ҳикматларининг катта бир қисми айни шу масала талқинларига бағишланган. Унинг таърифига биноан, нафс «ябон қушдек кўлга кўнмас» бир нарса. Бу «қуш» ўз хоҳишинча «парвоз» этаверса, одамни кундан-кун тўғрилиқдан оздираверади. Оқибатда эса:

Нафс йўлига киргон киши расво бўлур,
Йўлдин озиб, тойиб, тўзиб гумроҳ бўлур.
Етса — турса шайтон била ҳамроҳ бўлур...

Шоир нафс бандаларига қарата, «Нафсни тобгил, нафс-ни тобгил, эй бадкирдикор», деб мурожаат этади. Ва:

«Нафсим мани йўлдин уриб хор айлади,
Термултириб халойиққа мани зор айлади», —

дея нафс учун «итдек кезиб» юрганларини ҳам сир сақла-майди. Хуллас, Яссавийнинг хулосалари шуки, нафс — ич-ки, лекин жуда катта душман. У инсондаги бутунлиқни синдиради. Унинг амрларидан маънавий осойишталиклар барҳам топади. Шу боис «Нафсни тешиб меҳнат етса роҳат» англаймоғи керак. Яссавий ҳикматларидаги бу ғоявий йўналиш Алишер Навоий шеърлятида янада кенг миқёсларда янги-янги ифода-лар билан ривожлантирилган. Навоий қуйидаги сатрлари шу жиҳатдан характери-дир:

Нафс амрида ҳар нечаки толлингайсен,
Кўп гарчи бутунлик тиласанг, сингайсен.
Ком естаю неча элга ёлингайсен,
Нафсингга хилоф айлаким, тингайсен.

Яссавийда «Оллоҳ дарди сотқу эрмас, сотиб олсанг» деган мисра бор. У «оллоҳ дарди»ни ишқ ўтларида дилни ёқмоқ, поклавиш изтироблари, тама, ёлғон, макр, мансаб ва бойлик ҳирсларига қул бўлмаслик деб тушунган.

Кўзум намлик, дилим ғамлик, мап аламлик,
Нечук илож айларимни билмом, дўстлар.
Бу ҳасратда, надоматда ёшим оқиб,
Қаю тараф кетаримни билмом, дўстлар.

Шоир бундай имконсизлик ҳолатларини ниҳоятда қадрлайди. Чунки у ҳасрат ва надоматда нақадар ортиқ ўртанса, ҳайратга ботса «ишқ сиррини» ўшанча те-ранроқ идрок этади. Унинг учун «ишқ сири» мана бундай моҳиятни ҳам қамраб олган: Инсон Ҳақиқат қар-шисиди оёққа тура билиш, оллоҳ олдида юзни ёруғ этгандек, ҳар бир киши ўзлиги қаршисиди ҳам қоматини букмаслиги шарт. Аммо бу енгиш вазифамас, балки шунинг учун Яссавий тақдирнинг қоронғу ва туманли осмонларига ғамгин нигоҳ солгандир. Балки шунинг учун осмонда юлдуз кўрмаганидек атрофида ҳам қомил Инсон кўрма-гандир. Унинг «Доно топмай, ер остига кирдим, mano», дейиши, ҳар қалай, асоссиз бўлмаган. Юнус Эмро:

«Мени менда дема, менда эмасман,
Бир Мен бордир менда — менинг ичимда», —

дейди. Бундай қараш Яссавий учун ҳам хос эди. У ана шу «Мен»нинг ҳақиқатларига иймонади. Унингча, бу «Мен»да битта буюк мафкура бор. У — ишқ.

Шу ишқ унинг қалбида бутун дунё ва коинот сирларини марказлаштиришга қодир. Демак, у камолот ишқи, у Инсонни худо даражасига етказди. Бу «Мен»нинг фикру хулосалари тахминан қуйидагича:

Олло дедим, шайтон мендан йироқ қочди,
Ҳойи ҳавас моумонлик турмай кўчди.

Ушбу мантиқ IX асрда яшаб ўтган буюк сўфий Баязид Бистомий айтган «Илон пўст ташлагандай, мен ўзимдан кечдим...», фикрларига уйғун келади. Ҳўш, илон нега пўст ташлайди? У шундай қилмаса ўларкан. Мистик тафаккур ҳам ўзликдан кечишни ўлишмас, янгича тириклик, идеал ҳаёт юксакликларига кўтарилиш деб баҳолайди. Ҳа, «Олло» демакдан асосий мурод гуноҳ ва ёмонликларга рағбатлантирувчи «шайтон»-дин қутулиш. Манманлик, калтабинлик, кибр, «ҳойи ҳавас» ҳисларини туб илдизлари билан суғуриб ташлаш. Мансур Халлож инсоннинг илоҳийлигини шарафлаб: «Анал Ҳақ» — «Мен — Худоман» дегани учун мусулмон ҳукмронлари томонидан шаккокликда айбланиб қатл этилгани маълум. Яссавийнинг ҳукмича, подон ва жоҳилларгина «Анал Ҳақ»нинг маъносини билмайдилар.

«Анал-Ҳақ»ни маъносини билмас подон,
Доно керак, бу йўлларда поки мардон...

Чунки «Шоҳ Мансурни «Анал Ҳақ»и бежо эмас», «йўлни топқон, бизга ўхшаш гумроҳ эмас», дейди шоир. Бу — Яссавий гуманизмининг умуминсоний жиҳатларидандир.

Маълумки, мистицизм ислом дунёга келиши билан аввал арабларда, кейин уларнинг қўлига ўтган бошқа ўлка халқлари, шунингдек, Ўрта Осиё халқлари адабиётидан ҳам ўрин эгаллаган эди. Академик А. Е. Крымский туркий халқларининг сўфийлик ғояларига эътибори тўғрисида фикр юритиб, Аҳмад Яссавий ижодиётини шу қизиқишнинг эҳтиёжий маҳсули сифатида баҳолаган. Яссавий туркий адабиётдаги дастлабки мистик ижодкорлардан. Унинг мушоҳада ва ҳақиқат йўллари мистик томоилга эга. Лекин у бу йўналишни ўзи кашф қилгани йўқ. Араб ва форс тилида юзага келган тасаввуф адабиёти тажрибаларига таянган. Туркий халқлар оғзаки ижодиётида яратилган диний кўшиқ-

лардан илҳомланган. Яссавий ҳикматларининг вазни халқ шеъриятидан ўзлаштирилиб, поэтик образларининг кўпчилиги оғзаки адабиётдан олинган. Бироқ Яссавий ижодиётини мистицизм тарихи, тасаввуф фалсафаси, энг асосийси, шарқ тасаввуф шеърятининг поэтик образлар системаси билан қизиқмасдан тўғри англаш ҳам, ҳолис баҳолаш ҳам мумкинмас. Шу йўналишда ўзбек илмида қандай натижаларга эришилди? Бу саволга қаноатланарли жавоблар ҳозирча йўқ. Таниқли олим Озод Шарафиддинов таъкидлаганидек, «Аҳмад Яссавий масаласидаги илмий хулосалар унинг ижодига қўл урмасдан олдин» бошлангани учун у асосан «ўта реакцион шоир» деб баҳоланди. Тўғри, Яссавий ҳикматларида акс эттирилган ғояларнинг «реакцион» эмаслигини кўрсатишга бағишланган айрим мақолалар етмишинчи йилларда эълон бўлди. Марҳум олим, филология фанлари доктори Эргаш Рустамов ёзган ўша мақолалардаги умумий бир қамчилик, Яссавий шеърларини образли ижод намуналари шаклида таҳлил этилмагани, улардаги ғояларни ҳозирги кун тушунчаларига мослаштиришга атайин уринилгани эди. Аммо шоир ижодиётини чуқур текшириб, объектив хулосаларга келмоқ учун Э. Рустамов эришган ютуқ ва йўл қўйган хатолардан фойдали кўрсатмалар чиқариш мумкин эди. Бизнингча, илмдаги ақидапарастлик бунга эрк бермади. «Майли, юзлаб менга ўхшаганлар ҳалок бўлишсин, бироқ ҳақиқат тантана қилсин!» дейди Махатма Ганди. Афсуски, Э. Рустамов Яссавий ҳикматларидан «пролетар идеологиясини «излаган» «субъектив талқин»чи сифатида қораланганда ҳақиқат тантанаси учун ҳолис курашиш қонун-қоидаларига риоя этилмаган эди.

«Ўзбек адабиёти тарихи»нинг (беш томлик) биринчи томида Аҳмад Яссавий шеърлари тўғрисида филология фанлари доктори С. Эркиновнинг шундай гаплари босилган: «Аҳмад Яссавийнинг мавжуд ижод намуналаридан келиб чиқадиган хулосалар ниҳоятда реакциондир. Уларда одамларни бу дунё азоб-уқубатларига бардош қилиб яшаш, охиратдаги бахт-саодатга умид боғлаш ва бошқа диний таълимотлар поэтик қобикда ваъз, панд-насихатлар йўли билан тарғиб этилади» Шоир ижоди намуналаридан «келиб чиқадиган хулосалар ниҳоятда реакцион»лиги аҳтимол ростдир. Аммо улар қайси «хулосалар»? «Бошқа диний таълимотлар» дейилганда ўқувчи нималарни тасаввур қилмоғи керак? Балким у бу дунёда пок

на тўғри умр кечирсанг, «охират» қийноқлари йўқ нарсалар демокчи бўлгандир? Илмнинг кучи шундаки, у олга сурилган даъволарини исботлайди. Исботлаш учун эса далил ва таҳлилга суянади. Яссавийга мақтовнинг кераги йўқ. Унинг ижодиётидаги зиддиятларни таҳлил қилиш биздан масъулият ва маърифатни талаб этади. Аҳмад Яссавий реакцион — феодал тоифанинг дунёқарашини ифодалаган, дин ниқобида бадбинлик, таркидунёчилиكنи тарғиб этган, мазлум оммани золимларга тобо бўлишга чақирган тариқатнинг асосчиси сифатида ўзбек адабиётшунослигида кескин қораланиб келинмоқда.

Академик И. Мўминовнинг ҳукму хулосасига кўра, «Яссавий мактабининг мистик таълимоти меҳнаткашларни синфий курашидан чалғитди ва шу билан уларнинг золимларга қарши курашига халақит берди... Яссавийчилик Мовароуннаҳр халқининг кучини Чингизхон ҳужумига қарши сафарбар қилишга салбий таъсир» кўрсатган.

Академик В. Зоҳидовнинг фикрича, «Аҳмад Яссавий Ғаззолийга ўхшаб ўтакетган таркидунёчи мистик сўфизм билан ислом динини бирлаштиришга, «келиштиришга» уринган «эклeктикдир». Мавриди келганда бир ҳақиқатни эслатиб ўтайлик. Асримизнинг буюк мутафаккир санъаткори Халил Жаброн ёзади: «Ғарб шарқшунослари ва олимлари ал-Ғаззолий тўғрисида тўла равишда юксак фикрдадурлар. Улар уни Шарқнинг тўнғич файласуфларидан ҳисоблаб Ибн Сино ва Ибн Рушд билан бир сафда қўйдилар... Шарққа қараганда Ғарбда Ғаззолий тўғрисида маълумот кўп маротаба ортиқдур. Ғарбликлар уни таржима қилишади, унинг таълимотини тадқиқ этиб, буюк мақсадлари, фалсафа ва тасаввуфдаги фикру қарашларини барча тафсилотлари билан таҳлилдан ўтказишади. Биз эса — араб тилида ёзувчи ва сўзловчилар ҳозирга қадар уни баъзан хотирлаб, у ҳақида гоҳида сўз очамиз — бизнинг диққатимизни ҳамон денгиз чағаноқлари жалб этади. Ҳаёт денгизи тун ва кунлар қирғоғига гўёки бундан ўзга ҳеч нарса чиқариб ташламаётгандек». Бу — Ғаззолийнинг ворислари, яъни араблардаги аҳвол. Бизда Ғаззолий асарларини оригиналда ўқиб теран тадқиқотлар яратишга интилиш ҳам бўлмаган. Шундай экан, унинг таълимоти ва асарлари устидан қандай қилиб қатъий ҳукм чиқариш мумкин? Бу қайси ҳақиқатга тўғри келади? Демак, Яссавийни Ғаззолийга қийсан айблаш ўзини оқлайдиган даъво эмас. Агар Ғаззо-

лий мероси атрофлича ўрганилганда, Яссавий ижодиётига доир юзаки ва нотўғри баҳоларга аллақачонлар чек қўйилган бўлармиди? Яссавий «меҳнаткаш оммани эксплуататорларга қўлларча итоатда бўлишга, ҳар қандай жабр-зулмга кўниб ва кўникиб шукур қилишга» ўргатмаган. Нодонлик ва жаҳолатдан қонлар ютган буюк бир сиймо наинки насиҳатларини «нодонлик ва жаҳолатни тарғиб қилишга» қаратган бўлса? Бундай кескин айбномалар унда қандай тўқилган? Яссавий шахси ва ижодига оид танқидлардаги муштараклик далил танлашдаги ҳамжиҳатликдан бошлангандир. Мана, яссавийшунослар эътиборни қайта-қайта жалб этган ўша шеърый лалилларнинг энг характерлиси:

Золим агар жафо қилса олло дегил,
Илкинг очиб, зоре қилиб, бўйин сунғил.
Ҳақ додингга етмас бўлса гила қилғил,
Ҳақдин эшитиб бу сўзларни айдим мано.

Дейлики, Инқилоб арафасида бирор шоир шундай сўзларни ёзганида, эътироз билдириб: «Нега одамларни зулмга чидашга чорлаётирсан. Ноҳақликка қарши курашмаслиكنи тарғиб этмоқни наҳотки шараф сезган бўлсанг? Ҳақдин эшитган сўзларинг ҳали шуми?» дея уни айбласа бўларди. Лекин ўшанда ҳам у адолатли танқид саналмасди. Нега? Тавобга шошилмайлик.

Яссавий даври билан бизнинг асримизни саккиз юз йилдан ортиқ вақт ва тарихий масофа ажратиб турибди. Яссавий ўз жамиятининг фарзанди. Унинг дунёқарашини шакллантирган муҳит талаблари ва ахлоқий, фалсафий, диний тушунчаларини ҳисобга олмасдан уни танқид қилиш ҳуқуқи ҳеч кимга берилмаган. Бундай ҳуқуқ йўқ ўзи. Истаймизми, истамаймизми, Яссавий ислом динига содиқ яшаган. Худога сизинган. Муҳаммад пайғамбарга эҳтиромини дариғ тутмаган. Бироқ булар ўтмиш. Нимаики ўтган бўлса, у — тарих. Тарихни эса ўзгартириб бўлмайди. Уни тушуниш керак. Яссавий ҳикматлари талқинида тарихан тушунишдан кўз юмилган.

Профессор Н. М. Маллаев ёзади: «Аҳмад Яссавий мазлумларга қарата: «Золим агар жафо қилса олло дегил...», — дер экан у бу билан мазлумларни золимларга қарши бош кўтармасдан, худога... сизинишга, ҳар қандай курашдан воз кечишга чақиради». Тўғри,

Яссавий худога сизинишга чақирган. Табиий савол туғилади: ўтмишда яшаб ижод қилган шарқнинг қайси улугъ шоири худога сизинмасликка чақирган? Ҳофиз ё Саъдийми? Навоий ёки Бобурми? Яссавий шеърида золимга қарши бош кўтарма дейилмаган. Балки золимни сизинишга даъват қилинган. «Ҳақдин эшитиб бу сўзларни айдим мано»,— дейди у. Бу юзаки эътирофмас. «Ҳақдин эшитиб» дегани «Қуръон»га ишора. Демак, ҳикматдаги ғояни у «Қуръон»дан ўлаштирган. Афсусланарлиси шундаки, «бўйин сунгил» ибораси яратганга эмас, золимга «бўйин эг!» маъносида англашган ва изоҳланган. Ҳолбуки, биринчи икки сатрдаги мантқиқ бундай: «Золим агар жафо қилса олло дегил. Муножотлар айлаб ундан мадад ва қувват тила. Ёлғиз ҳаққа бўйинингни ҳам қил!» Байтдаги фикр ана шундай тушунилиши ва шарҳланиши керак.

«Худонинг қўллаши яқин ғалаба. Бу мужда ила мусулмонларни қувонтир!» «Худо энг ишончли халоскор». «Оллоҳнинг ёрдами етгач ғалаба муқаррардур...». Булар «Қуръон» калималари. Муҳаммад Фузулий «Матлаул-эътиқод» асарида ёзади: «...Тангри одилдир. Бунга кўрада бурчлидурки, золимни жазоласин». Бундай ақидаларга Яссавий ишончсизлик билдирармиди? У учун «Қуръон» дунёнинг бош китоби ҳисобланган. Унинг эътиқодида бу китоб холиқнинг «арқони»дай гап. Шу арқонга осилиб юксакка талпинмаган киши золимнинг арқонига осилмоғига шак келтирмаганлиги учун ҳам у «Золим агар жафо қилса олло дегил», дея кўрсатма берган.

Хўш, гаддор золим мазлум бошида қиличини ростлаб турса-да, у «Олло» демоғдан нари ўтмаса? Курашдан чекиниш эмасми бу? Золимга нисбатан пассивлик яна қандай бўлиши мумкин? Яссавий ва ундан кейинги классикларимизнинг ҳам, дунёқараш ҳамда эътиқодларидан келиб чиқилса, у чекиниш ҳам, пассивлик ҳам эмас. Ривоят қилинишича, Мусо пайгамбар фиръавн қавмидан қочиб, ёлғиз, бечора ва оч-наҳор қолганида «Парвардигор, саччаман, хастаман, бечораман»,— дея зорланибди. Унинг унга ғойибдан шундай овоз келганмиш: «Эй Мусо, мендек дўсти бўлмаган ёлғиздир, мендек табиий бўлмаган одам хастадир, мен билан алоқаси бўлмаган бандаси ва чорасиздир». Яссавий замондошлари ҳам худонинг эътиқодидек дўст, барча чорасизликлардан қутқарувчи деб ишонишган. Бу учун уларни айблаш

гумроҳлик бўлурди. Навоий ҳам Яссавийга издошлик қилиб махлуқ, яъни яратилганданмас, Холиқ — худодан мадад ва марҳамат сўрашни тарғиб этган.

Ҳеч иш ўлмас айру холиқ амридин,
Илтижо махлуққа келтирма кўп.

«Золим агар жафо қилса олло» дейишнинг бошқа жиҳатини ҳам изоҳлаб ўтайлик. Золимлар жабру жафо ва ҳақсизликни зўрайтиришгани сайин хўрланган оммининг аҳволи оғирлашиб боради. Бу — табиий. Бироқ Алишер Навоий айтмоқчи, мазлум чеккан ранж ҳам зое бўлмайди. «Зулуму жафо ҳосили» нақадар кўпайса, зулмкорларнинг хотиржамлиги ўшанча емирилади. Навоий «Золимки эрур зулми жафо ҳосил анга» деб бошланувчи рубойида:

«Бўлмоқ хўш эмас қилғонидин хуш дил анга,
Ўз зулмидин — ўқ ўлғусидур қойил анга»,—

дейди. Бу фоже қисматдан золим қочиб ёки қутулиб кетмоғи душвор. Негаки, у ҳақнинг жазосига маҳкум. Мазлумларнинг нолау фиғонлари кўкка кўтарилганда яратувчи золимларни қаҳру ғазаб билан «мукофот» лайди. Навоийнинг қуйидаги тўртлиги худди шу масаладан баҳс этади:

Золимки шоир этти жафо поясини,
Ўз воясин истаб олди эл воясини.
Қайдин топқай ҳаёт сармоясини,
Ҳақ айлади қисқа умрин соясини.

Ибн Арабийнинг айтишича, инсон ўзидан, ўзлик моҳиятидан юзага чиқармаса, ҳар қанча сиғингани билан худо унга ҳеч нарса ато этмас экан. Яссавий бу каби тушунчаларни истисносиз ҳисобга олган. «Қуръон»да қайта-қайта қайд қилинганидек, оламда ёлғиз худо енгилмас, ёлғиз у қудратлиларнинг қудратлигидир. Бас, шундоқ экан, Яссавий ҳикматидаги чақириқ «Худо қаҳр этса ҳар қандай золим енгилади. Ҳақни таниганлар ҳақ қадар шижоатли ва ҳеч пайт золимларга бўйсунайдилар», — мазмунида эканлиги ўз-ўзидан ағлапмайдимми? Тўртлик моҳият эътибори билан зулм ва аўравонликка қарши, кураш ва ғолибликка ундаш руҳида айtilган бўлса-ю, ундан бутунлай тескари ҳулосалар чиқарилса. Бу фикрий пассивликмасми?

Тан олайлик, бизда шеър илмининг ривожини анча сует. Шунинг учун полифоник тафаккур хусусида ҳали жиддий ўйлаб кўрилмаган. Рауф Парфи, Муҳаммад Солиҳ шеърларини айримлар ҳанузгача қабул қилишолмайди. Улар ҳақида бир-бирини инкор этадиган фикрлар илгари сурилди. Жўнлик ва сўфизмга кўниктирилган шўрлик ўқувчи кимга ишонишини билмай қолди. Рауф Парфи ва Муҳаммад Солиҳ полифонист шоирлар. Совет даври ўзбек шеърляти учун уларнинг поэтик тажрибалари янги ҳодиса. Аммо неча асрлик адабиётимиз учун янгиликмас. Полифония — кўпоҳангли, кўпмаъноли дегани. Полифоник тасвир асар бағрига бир неча маъно ва оҳанглари сиғдиришни заруриятга айлантиради. Бунда фикр қайналмайди. Шеър сўзбозлик ва маъно яланғочлигидан ҳалос бўлади. Полифоник ифодалар шеърдаги маълум бир образ ёки белги таъсирида кўплаб ҳаётий ҳодисалар ҳақида фикрлашга йўл кўрсатади. Полифоник услубда тасвир ва муносабат гўё биринчи ўринда туради, тафаккур ялқовлиги ва фикрсизликка муросасизлик, қандайдир аёвсиз қаршилик сезилади. Шеърхон айtilган сўздан айtilмаган сўзларда ҳақиқат кўплигини ҳис этиб, ўша ҳақиқатлар мушоҳадасига берилади.

Ўзбек адабиётида полифоник тафаккур Аҳмад Яссавийдан бошланиб, Навоий поэзиясида юксак босқичга кўтарилган. Яссавийнинг юқоридаги ҳикмати ҳам полифоник тафаккур маҳсули. Уни тасаввуф аҳли қуйидаги мазмунда қабул этишган. Ҳадислардан бирида «Рожаъна минал жиҳодил асғори илол жиҳодил акбар», яъни «Кичик курашдан улуғ курашга қайтмоқдамиз», дейилган. Бу улуғ кураш — нафсга қарши кураш. Дунёда нафсга

тенг келадиган золим йўқ. Нафсининг ботиний зулмлари чегарасиздир. Яссавий қатор ҳикматларида нафсга золим сифатини берган: «Золим нафсим ҳеч қўймайин ўтқа солди». Ҳақни танимаслик, бегамлик, такаббурлик, гийбат ва бўхтон сўзлардан тилни тиймаслик, шайтонсифатлик, нодонлик — буларнинг барчаси Яссавий талқинларида золим нафсининг қилмишларидир. Хўш, «нафс бошини» янчишнинг чораси борми? Яссавийнинг «Олло дедим, шайтон мендан йироқ қочди, ҳаю ҳавас, моумонлик турмай кўчди», — сўзларини яна эслайлик. Ҳаю ҳавас ва барча мамманликларнинг дояси нафс ҳам «олло» деганда енгилади. Бошқача қилиб айтганда, «олло сари тўлгонмоқ» — нафсдин кечмоқдир.

Эй беҳабар, ҳаққа кўнгул югуртмадинг,
Дунё ҳаром андин кўнгул совутмадинг.
Нафсдин кечиб олло сари тўлгонмадинг,
Бу нафс учун зору ҳайрон бўлдим мано.

Шунинг учун ҳам Яссавий «нафс бошига юз минг бало» ёғдириш ташвишига тушганларга қарата, «Золим агар жафо қилса олло дегил, Илқинг очиб зоре айлаб бўйин сунғил», деган. Бу фикр «нафсидин кечиб оллоҳ сари» толпинмаган, яъни ишқи илоҳийдан маҳрум бир кимсаларга бир насиҳат бўлган. Бизнинг учун муҳими, бунда шоирнинг нафсга нисбатан аёвсизлиги ва ботиний покланиш учун фикр кўзгашидир. Ахир, Навоий ҳам «То нафсу ҳаво қасри» йиқитилмагунча, «Эл шод ўлмас, мамлакат обод ўлмас», деган-ку!

Аҳмад Яссавий ҳикматлари учун кўповозилик ҳам хос хусусиятлардандир. Унинг ҳикматларида орифнинг овози ҳоким. Улардан шайхнинг овози эшитилади. Баъзан бир ҳикматда ҳам ошиқ, ҳам дарвеш, ҳам донишманднинг овози янграйди. Лекин булар орасида изчиллиги ва фаоллиги билан яна икки овоз алоҳида ажралиб туради. Улардан бири — гуноҳ «фалсафаси»ни тасдиқлайди. Бу — гуноҳкорлигини тераи тушунган кишининг овози. У — шафқатсиз. Бу овоз хотирага бамисоли тиг бўлиб санчилади, юрак оромини бутунлай бузади. Мана, эшитинг:

Сочи соқол хўб оқарди кўнглум қаро,
Рўзи маҳшар раҳм этмасанг ҳолим табоҳ.
Сенга аён амалсизман, кўндур гуноҳ,
Жумла малак ёзуқларим билди, дўстлар.

Бу овоз соҳибининг назари ўткир. У ўз гуноҳларига мардона назар ташлайди. Ва бундан тоқатсизланади, «Тоқатим йўқ агар боқсам гуноҳимга». Гуноҳни англаш, — гуноҳ қилмаслик чораси. Гуноҳкорлик туйғусига тобелик — покланиш истагига эрк бериш. «Гуноҳ дарди касал қилди бемор бўлдум» деган, киши «беморлик»да Имон соғлигини кўзлаган шахсдир. Унда тан беришмас, тан бердириш қобилияти ҳам бор. Унинг «Не қилгайсан гуноҳларинг тоғдин оғир...», деган сўроқ сўзларини шунчаки эшитиш мумкинмас. Бу овоз ёлғизлиги билан диққатни чуқур жалб қилади. Ва қалбда ўз-ўзинг билан қолиш, ўзлигингни текшириш изтиробларини кўзгайди. У инсон умрининг ҳаракат тарзини жуда назик илғайди: «Аё гофил, умринг сени ўтар елдек...». Елдек чопиб ўтадиган умрни мазмунли қилмоқ учун эса мардоналик зарур.

Маълумки, IX асрда тасаввуфда маломатийа мазҳаби юзга келган. Бу мазҳабнинг маркази Нишопур бўлган. Е. Э. Бертельс маломатийа мазҳабига мансуб кишилар учун ўз-ўзини комиллаштириш, юракни поклаш бош ваазифа ҳисобланганлигини ёзган. Лекин бу иш мутлақо шахсий ҳаракат тарзида атрофдагилардан яширин, кўз-кўв қилинмасдан амалга оширилиши шарт бўлган. Содда қилиб айтилганда, маломатийа — бу, инсоннинг ўз-ўзини таҳлилдан ўтказиш, таҳлил этган сайин қусури нуқсонлар учун ўзни аямаслик ва уларни маломат тилида фох қилмоқ йўлидир. Бу йўлда одам барча ёмон хислатларини сира яширмасдан ошкор қилаверган. Аммо бунинг акси ўлароқ, у яхши фазилатларини қатъият билан пинҳон сақлаган. Ўзгаларнинг ёлғону риёкорликларидан сўз очиш осон. Бироқ ўзингдаги қаллоблик ва риёнинг пардаларини йиртиш матонатли ишдир. Маломатийачилар мана шундай матонат учун курашганлар.

Аҳмад Яссавий ҳам мазкур мазҳабнинг намоёндаларидан эди. Шунинг учун у ҳикматларида маломатийа қонун-қоидалари асосида фикр юритиб, одамни ўз-ўзига танқидий назар билан қарашга даъват қилгандир. Дин гуноҳни қоралайди. Аммо гуноҳларига иқроқликни тўла ёқлайди. Чунки тавба-тазарру — тозаланиш демак. Лекин гуноҳкорлик — фақат айб ва айбдорлигингга иқроқлик деганигина эмас, асосий моҳиятини билиш, Ҳақиқатнинг муқаддас эшигига калит солиш ҳамдир. Акс ҳолда Шарл Пеги «Гуноҳкор христианликнинг

қалбини тушунади... Ҳеч ким христианликни гуноҳкор қадар англай олмайди...», деб таъкидламаган бўлурди. Гуноҳ ҳиссиётлари Аҳмад Яссавий ҳикматларида диннинг дилини теран англаш истаклари билан ҳам чатишиб кетгандир.

Энди иккинчи Овоз ҳақида. У бошқа бир юксак моҳиятни очадиган илоҳий овоз. Инсон ҳаёти нечоғлик ўткинчи, кулфат ва машаққатларга тўла бўлмасин, у комилликка интилиши шарт. Камолот йўлига тушган инсонни Виждон руҳий оғриқларга гирифтор этиб, аламга юзма-юз қилиб қўяди, юракни гуноҳ ва қўрқув, шубҳа ва ишонч оралаб олиб ўтади. Уйғоқ Виждон энг охири чегараларгача одамни ёлғизлантиради. Шундан бошлаб ўлим чекинади. Абадиятга чицакам ишонч шундан бошлаб туғилади. Бу Виждоннинг ахлоқ билан алоқаси йўқ. Қонун-қоидалардан йироқ. У эркин руҳ билан яшаш сирларини очади, ақлий толиқишларни енгиб, мутелик занжирларини синдиради. Бу Виждон энг поилож, энг кулфатли вазиятларда ҳам йўлсизликдан халос этади. Буни Шаҳснинг ўз Виждонига бориш йўли деб атаса тўғри бўлади. Шу йўлни топган одамгина худо томонга талпинади. Талпинган сайин эса ўзига нисбатан мурасасизликлари ортади. Аҳмад Яссавийда ана шундай. Буни у «ҳақиқатни дарёсидин» кечиш деб ҳам характерлаган:

«Ҳақиқатни дарёсидин кечгон киши,
Ўзи мунглуб, кўнгли синуб, кўзда ёши.
Хорлик, зорлик, машаққатдур доим иши,
Дийдорини талаб қилиб топар, дўстлар».

Яссавий «Ҳақ таолло бўйин олгон мунда турмас», «Ошиқ бўлсанг ишқ йўлида фано бўлгил, Дийдор излаб, ҳасратида адо бўлгил» сингари сатрларида ўлим учун «ўлган» кишиларнинг илоҳий-фалсафий қарашларини ифодалаган бўлиб, ўлмаслиқнинг сирини ўзларича кашф этган зотлар шулардир. Хорлик, зорлик ва машаққатлар гирдобига ташлайдиган бир гуссаларини улар юзлаб қувончга алмаштирмайдилар. Бунинг туб сабабларини холис тушунишга уриниш керак. Гап шундаки, Яссавийнинг гоёвий-бадий анъаналари ўша замонлардаёқ қотиб ё тўхтаб қолмаган, у ёки бу шаклларда давом қилган. Навоий, Машраб, Махтумқули ёки бошқа шоирлар ижодиётида Яссавий анъаналарининг таъсир самаралари мавжудлигини қандай инкор этиш мумкин? Махтумқули

«Кўрдингми» деб номланган шеърида «Е, иқлим эгаси Аҳмад Яссавий, Менинг соҳибжамолимни кўрдингми?!» — дейди. Бу савол — мурожаат икки буюк санъаткор дунёқарашидаги яқинлик, ғоявий анъана ва таъсир самараларини очадиган фалсафий, ахлоқий, эстетик нуқтаи назарлардаги уйғунликдан далолат беради. Чиндан ҳам Махтумқулининг айрим шеърлари, ўнлаб сатрларининг тугилишида Яссавий ҳикматларининг таъсири шундоқ сезилиб туради. «Нафсим мени кўп югуртти ҳаққа боқмай», дейди Яссавий. Шу моҳият Махтумқулида «Ёронлар, йўлдош бўлдум нафси ҳаво золимга», тарзида ифодаланган. Еҳуд унинг «Бад ишларга бой бўлдим, хайр ишга гадо бўлдим», деган фикрлари Яссавийда кўп маротаба деярли айнан учрайди. Бундан ташқари, дунё шеъриятида Яссавий тажрибалари алоҳида ҳодисамас-ку! Арман шоири Григор Нарекацанинг «Мусибатнома»си, Юнус Эмронинг девони умумий руҳи ва бош пафоси билан Яссавий тажрибаларидан айтарли фарқланмайдиган. Қолаверса, Яссавий Юнус Эмронинг улус салафи.

Ҳақдин манга назар бўлди,
Ҳақ эшигин очар бўлдим.
Кирдим ҳақнинг газнасини,
Дурру гавҳар сочар бўлдим,—

дейди Юнус Эмро. Ахир Яссавий ҳам аини шу эҳтиёж ва мақсад билан ҳикматлар айтмаганми? «Толибларга дурру гавҳар сочтим мано», — деган Яссавий туркий шеъриятидаги Юнус Эмрога ўхшаш сўфий шоирларга:

Ҳақ йўлига кириб бўлмас пок бўлмасанг,
Ломаконда ҳақдин сабоқ олдим мано,—

деган сабоқ бўларли фикрларни баён этган.

Албатта, Яссавийдаги муаллифлик масаласи мунозарали. «Девони ҳикмат»нинг кейинги асарлардаги нусхаларида шоир издонлари томонидан тўқилган нарсалар ҳам киритилган. Ёки ҳикматлар тили анча-мунча ўзгартирилган. Бу ҳақида кўп гапирилиб келинаётир. Лекин Яссавий ижодиётини адабиётимизнинг «хавfli майдо»нига айлантормасдан ҳақиқатни юзага чиқарадиган омиларни излаш керак. Устод Мақсуд Шайхзода мана нима масалага диққатни тортган эди: «Шубҳасизки,

Хўжа Аҳмад Яссавийнинг ёзиб қолдирган «Ҳикмат» китоби кейинча тил жиҳатидан ва маъно томонидан қанчалик ўзгаришларга дучор бўлмасин, унинг асл вази аввалги ҳолича қолган. Чунки бировлар илгариги вази шунча илдизидан ўзгартириб, қайтадан ишлашлари амри маҳол бўлар эди. Бу асарнинг вази эса аввалида ўзи ўйлаб ишлаган ҳолида сақланиб қолган». Демак, вазига асосланиб тил ва маъно ўзгаришларини текшириш имкони бор. Нега бу ишни амалга оширмаслик керак? Ахир, шарқ поэтикасида вази илми мустақил соҳа бўлган. У гарчи аруз вази қонун-қоидаларидан баҳс этса-да, Яссавийга ўхшаш шоирлар тажрибаларини тадқиқ этишга ҳам ёрдам кўрсатади.

Бултур «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида босилган «Замон ва маданий мерос» номли давра суҳбатига профессор Абдуқодир Ҳайитметов «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон»нинг энг олдинги нусхаси XVI асрга мансублиги, шунинг деярли грузин олимлари дostonни ўрганишини тўхтатмаганлигини изоҳлаб, яна дейди: «1967 йили СССР Фанлар академиясининг юбилей мажлисида Дмитрий Сергеевич Лихачёв билан суҳбатлашган эдим. Кўп шоирларимиз асарларининг ишончли нусхалари йўқ, сизлар шу масалада қандай йўл тутасизлар, деб сўрадим. Маълум бўлишича, улар ҳам нимаки қўл остида мавжуд бўлса, шунинг ўрганаётганлар. Яссавий, Машраб ва яна ўнлаб шоирларнинг қадимий девонлари йўқ. Лекин борини ўрганиш керак. XI асрда Яссавий деган шоир яшаб ўтганлигини инкор қилиб бўлмайди-ку, буни Навоий ҳам, бошқалар ҳам айтиб ўтган».

Алишер Навоий «Насойимул муҳаббат»да ёзади: «Хўжа Аҳмад Яссавий — Туркистон мулкининг шайхуламашойихидур. Мақомати олий ва машҳур, каромати матаволий (хайратланарли) ва номаҳсур (чегарасиз) эрмиш. Имом Юсуф Ҳамадонийнинг асҳобидиндур (суҳбатдоши)». Шундан сўнг Навоий Яссавийни Юсуф Ҳамадонийнинг бошқа халифалари Хўжа Абдуллоҳиқ Гиждивоний, Хўжа Абдуллоҳ Барқий, Хўжа Ҳасан Андақийлар қаторида турганлигини таъкидлаб, охирида «Ва анинг мазори Туркистонда Ясса деган ердаки, Туркистон аҳлининг қиблаи дуосидир», дейди. Баъзи олимлар Навоий Аҳмад Яссавий ҳикматларидан намуналар келтирмаганлиги ёки унинг ҳикматнавислигига муносабат билдирмаганлигига асосланиб, Яссавийнинг ўзи ҳикмат яратмаган, акс ҳолда бунга Навоий диққатни қаратарди,

дегандай фикрларни илгари суришган. Умуман олганда, бундай даъво ўринли. Бунда бошқа бир далилни инobatга олмоқ зарурга ўхшайди. «Насойимул муҳаббатда» ўқиймиз: «Ҳаким ота — оти Сулаймондур ва Хожа Аҳмад Яссавийнинг муридидур. Ҳамоноки, бир кун, Хожа тобхе (овқат пишириш) буюргондурларки, матбахий (ошпаз) ўтун етмайдур деб келгандур. Алар асҳобга дегандурларки, ёздин ўтун териб келтурунг ва ул замон ёгин ёгодур экандур. Асҳабким, ўтун терибтурлар, матбахга (ошхона) келгунча ёгин жиҳатидин ўтунлар ўл бўлгандур. Ҳаким ота терган ўтунларни тўнига чирмаб, қуруқ келтургандур. Хожа Ҳазратлари дегандурларки, эй фарзанд, ҳакимона нш қилдинг ва аларга бу лақаб андин қолгандур ва Ҳаким отага ҳикмат тили гўё бўлибтур. Андоқки, анинг фавонди атроқ аросида машҳурдур. Ул жумладин бири будурким:

Тики тургон тўбадур,
Боргонларни ютадур.
Боргонлар келмас бўлди,
Магар манзил андадур».

Агар ушбу тўртликнинг тили Яссавий даврининг тили эканлигига гумон йўқ экан, унда Аҳмад Яссавий ҳикматларининг тил ва услубининг соддалигига ҳам шубҳа қўзғайвермаслик керак. Бу — бир. Иккинчидан, Ҳаким отанинг лақабга эришиши эмас, унга «ҳикмат тили»нинг «гўё» бўлиши ҳам бевосита Яссавий таъсири билан алоқадорлигини Навоий фикрларининг ички мантиги тасдиқлаб турибди. Биз жўн ва якранг тушунишга одатланганмиз. Ҳаким отанинг терган ўтинларини «тўнига чирмаб» қуруқ келтиргани, бундоқ олганда, нима деган ҳодиса. Наҳотки, шунинг учунгина у ҳаким лақабига мушарраф бўлган бўлса. Бизнингча, бунда рамз бор. Бу рамзнинг мазмуни эса, Ҳаким ота сиймосида Яссавий ўзининг содиқ муриди, ҳикматлар яратувчи издошини кўрганлигини билдиради. Ҳаким ота устозига тақлидан ёзилган бир байтида:

Барча яхши, биз ямон,
Барча бугдой, биз самон,—

деган. Ўзини сомонга ўхшатган кишининг ижод намуналарини «қуруқ ўтун»га нисбат берилиши ажабланарли эмас, албатта. Чунки, бу «ўтин»лар мухлислар қалбида

алангаланиб ёнмоғи ҳам тасаввурдан четда қолдирилмаган. Э. Рустамов «Насойимул муҳаббат»даги «Ҳаким отанинг болалик чоғларида, ҳали Аҳмад Яссавий қўлида тарбия олиб юрган вақтларида ҳикмат айтишда гўё бўлгани» тўғрисидаги далилни, унинг «ҳикмат ёзишни Аҳмад Яссавийдан ўрганганига ишорат» деб белгилаши тўғридир.

Яссавий туркий тилда ҳикматлар айтган файласуф шоир сифатида кўпроқ донг таратган. Шундай бўлгач, унинг ҳикматларини «реакцион шайх»нинг поэтик қобикдаги «ваъз»лари деб эмас, биринчи галда сўфий шоирнинг поэтик асарлари ҳолида ўқиш ва тадқиқ қилиш лозим. Бунинг учун амалга оширилган илмий ишларга муносабат ҳам керак, албатта. Н. М. Маллаевнинг олий ўқув юртларига ёзилган «Ўзбек адабиёти тарихи» дарслигида Аҳмад Яссавий ҳаёти ва адабий фаолиятига махсус ўрин ажратилган. Унда шундай жумлалар бор: «Аҳмад Яссавийнинг ҳикматларида мистика билан аскетизм», «сирлар олами»га фарқ бўлиш билан таркидунёчилик бир-бирига чатишиб кетади. Аҳмад Яссавий «Мавту қабла анта мавти» («ўлмасдан бурун ўлинг») деган тезисни илгари суради. Бу — киши бутун дунёдап, ўзлигидан, ҳаётнинг неъматларидан воз кечиш, ўзни ҳар жиҳатдан қийнаб, ўлимни яқинлаштириш керак, яъни тирик мурда бўлиши керак, деган сўзидир». Бу фикрларни асосиз деб бўлмайди. Лекин уларда бирёқламалик кучли. Ҳалолиддин Румий бир ўринда «Ўлимга юз бургилу, пардани чок эт. Лекин лаҳатга элтгучи ўлимнимас, янги рух тугдирувчи ўлимни танла», мазмунида сўзлайди. Алишер Навоий ҳам «Ёд этмак ўлум ёруғлуқ оҳанги эмиш», ёки «Ким, руҳни ўлмак сўзи равшан айлар» сатрларида Румий даъватидаги «ўлим»ни назарда тутган.

Унинг номи эса фанодир. Фано сўзининг мазмуни луғатларда «Йўқ бўлиш, тугалиш, ўлиш. Ўзликдан кечиб; худо билан бирикш» деб изоҳланади. Чиндан ҳам ўлмасдан бурун ўлишга даъват фаноликнинг бош шиори. Аҳмад Яссавий:

«Мен йигирма икки ёшда фано бўлдум,
Марҳам бўлиб чин дардликка даво бўлдум,
Ёлгон ошиқ, чин ошиққа гувоҳ бўлдум,
Ул сабадан ҳаққа сиғиниб келдим мано»,—

деган. Бу жойда «фано» поэтик образ. Ундаги мантикни кимдир ўзликдан кечиб таркидунё этиш деб тушунар. Кимдир худо ишқига гарқ бўлиш мазмунида қабул қилади. Бошқа бировда у фикр қўзғайди. Чунончи, фанолик бадбинлик ва тушқунлик аталадиган бўлса, унда шоир нега «чин дардлик» иборасини тилга олган? Ҳаётдан кўнглини совитган ва ўлмасдан бурун ўлиш қасдидаги кишининг ёлғону рост билан не иши бор? «Ёлғон ошиқ чин ошиққа гувоҳ бўлдим» — кўнгли юксак қандайдир бир ҳаким сўзларига ўхшамайдими бу? Ҳаққа сиғинмоқ — идеал. Наҳотки, юксак идеалдан одам абгорлашса? Сиғиниш туйғусининг ўзи кимларга насиб бўларкин?

Дейдики, шеър — ҳақиқат. Шеър ўқиш-чи? Шеърхонлик — ҳақиқатдан ҳақиқатлар чиқариш, бир ҳақиқат орқасидаги неча ўнлаб ҳақиқатларни ўқиш, уларни излаш. Шунинг учун шеърфаҳм ўқувчининг мушоҳадалари кенг, шеър устидаги саволлари кўпдир. Шарқ шоирлари уни ҳисобга олганлар. Хўш, Яссавий шеъри баҳонасида қўйилган саволлар ноўринми? Агар бу саволга ижобий жавоб қайтариладиган бўлса, фаноликка доир бизга ўргатилган ва тушунтирилган фикрларга шубҳа туғилмайдими? Албатта туғилиши керак. Шубҳа ҳақиқат очади.

Мирзо Фатали Охундов Жалолиддин Румий тўғрисидаги мақоласида «на ҳинд, на ислом файласуфлари фано тушунчасининг маъзини оча олмаган»ликларини айтган... Фанонинг ҳинд файласуфларига нима алоқаси бор? Чунки фано, яъни ўзликдан кечиш билан бутун борлиққа қўшилиб кетишга ишонч тариқатини дастлаб Будда ташвиқ қилган экан. «Инглизлар Ҳиндистонни мустамлакага айлантириб олганларидан сўнг гарб файласуфлари фанонинг асл мазмунини талқин этишга жиддий интисалар-да, бунинг имконсизлигини тушундилар», — дейди Мирзо Фатали Охундов. Ўзбек адабиётшунослигида фано масаласини махсус ўрганиш ёки бирор мақолада мухтасар талқинини бериш ҳауузгача ҳеч бировнинг ҳаёлига келгани йўқ. Лекин фанога дастак қилиб Яссавийни қоралаш мумкин, Навоийнинг фанога доир байту ғазалларининг ҳақиқий моҳиятини тадқиқ этмаслик ёзилмаган қоида. Нега? Гапириш ноқулай.

Маълумки, тасаввуф аҳли — сўфийларнинг эътиқодига кўра, оламий худо яратган. Унгача вужуди мутлақдан бўлак ҳеч нима бўлмаган. Шунинг учун борлиқни Ҳақнинг ҳусну жамолини акс эттирадиган ойна тимсолида билиш керак. Лекин табиатнинг яратилишидан асл мақсад

эса Инсондир. Инсон худонинг севгисига сазовор. Шунини у мукаммал фаҳмламоғи зарур. Худонинг ишқи бамисоли май. Бу «май»нинг қадаҳи инсон қалби. Шу «қадаҳ»га ишқ майи қанча ортиқ қуйилса одамдаги юксак маънавий руҳий интилишлар ўшанча кучаяди. Навоий ғазалларидан бирида:

«Сеп гумон қилгондин ўзга жоми май мавжуд эрур,
Билмайин нафъ этма бу майхона аҳли, зоҳидо», —

деганида худди ўша «жоми май»ни гапирган. Вужуди мутлақ висолига восил бўлмоқ учун, ислом таълимоти бўйича шарнат, тариқат, маърифат сингари қатор босқичларни ўтиши жоиз. Маърифат маънасида инсон худо моҳиятини тўла англаб илму ахлоқда камиллашади ва ориф деган олий номга эга бўлади. Фано эса «банданинг худо тарафига сайри»нинг ниҳояси. У ўзлигидан кечиб худо билан топишади. Шундан эътиборан гўёки ҳақиқий ҳаёт бошланади-ю, фанонинг ранжу машаққатлари тугаб, боқийлик саодати юз очади. Чунки унинг нафсу қирелардан тозаланган мусаффо юрагида ишқий эҳтирослар жўшади. Бу ҳолатни кўпинча ўзни йўқ этиш, янада аниқроғи, ўлимга нисбат беришади. Бунақа қараш ҳам тўғри, ҳам нотўғри. Алишер Навоийда бир иқдор бор:

Дединг: «Фано педурур?» Мухтасар дейин: «Ўлмак!»
Ки шарҳин тиласанг, юз рисола бўлгусидур.

Демак, «ўлмак» фанонинг энг мухтасар шарҳи. Аммо бўлак изоҳлари «юз рисола» бўлмоғи мумкин экан. Атоқли олим И. С. Брагинский Жалолиддин Румий шеъриятида фано тушунчасини «фавқулодда жасорат билан талқин этилган»лигини айтиб, қуйидаги хулосага ҳам келади: «фано концепциясини такаббурликка қарши ҳоксорлик йўсинида характерлаш мумкин, бу эса, алаҳқибатда, ҳар бир алоҳида инсон шахсининг улуғланиши демак, инсон эса мураккаб камолот йўлини босиб ўтиб, худога ўхшайди:

Аё сиз, жоң чекиб, ҳар лаҳза изларсиз илоҳийни,
Ани излашга ҳожат йўқ, илоҳий — сиз, илоҳий — сиз!»

Бизнингча, фанога доир энг тўғри шарҳлардан биттаси мана шудир. Яссавий ҳам фанодан, асосан, «такаббурлик-

ка қарши хоксорлик» фалсафаси сифатида фойдаланган ва уни шу мазмунларда кўпроқ ёритган. Такаббурлик — адолатнинг ёви. Такаббурлик елларида саховат чироқлари ўчади.

Ахли дунё халқимизда саховат йўқ,
Подшоларда, вазирларда адолат йўқ.
Дарвишларни дуосида ижобат йўқ,
Турлук бало халқ устига ёғди, дўстлар.

Савол туғилади: халқ кўнглидан саховат туйғулари нега бу даражада барҳам топган? Шундай бўлиши ҳам мумкинми? Нима учун «подшоларда, вазирларда адолат йўқ?» Ного дарвишларнинг «дуоси» ижобатсиз? Эл устига ёғилган «турлук бало»ларга подшоларнинг золимлиги-ю, вазирларнинг дённатсизлигигина сабабми? Меҳр бир дарахт бўлса, саховат унинг меваси. Подшо ва амалдорларнинг адолатсизликлари шу «дарахт»нинг ҳаётига, албатта, қаттиқ зиён етказди. Бу эса ўз навбатида одамлар ўртасида ҳурматсизлик, оқибатсизлик, шафқатсизлик ҳиссиётларини кучайтиради. Бундай ижтимоий муҳитда риё ва маккорликлар қарийб қонуниятга айланади. Бу каби иллатларнинг юзага келишини Яссавий охир-оқибатда битта нарсага тақайди. Бунинг номи — ишқсизлик. Ёки ёлгон ошиқликнинг томир ёзишидир. Аҳмад Яссавий қатор ҳикматларида айни шу фожианинг фикрий талқинларини беради. Унингча, «Ишқсизларни ҳам жони йўқ, ҳам имони». Улар Ҳақ ва ҳақиқат сирларидан огоҳ эмаслар. Шунинг учун оллоҳ ишқидан даъво сургувчиларнинг аксарияти «Зоҳир сўфи, ботин ичра эрмас содиқ». Шоир «муҳаббатсиз халойиқдин» қочиб, орифлар суҳбатига юз буришга чақиради. Яссавий таърифларида ориф қуллар — «жондин кечиб» ҳақни жонга қўшиб, «дарё бўлиб» тошганлар. Уларнинг «ичу тоши» «ҳақ нурига» тўла. Шунинг учун ҳам уларнинг кўнгли ёруғ, назари очиқ.

«Ҳар ким ҳақни қули бўлса ҳаққа ёнсун,
Ҳаққа ёнмас ўзни деган нари борсун»,—

дейди улар. Ва орифлик учун дарду аламқашлик, бедорлик зарурат, айшу ишратлардан кечиш шарт қилиб қўйилади:

Ориф ошиқ бўлай десанг алам тортғил,
Ҳақ васлига етай десанг тунлар қотғил.
Бу дунёни ишратини ташлаб отғил,
Ташлаб отсанг моумонлик кетар, дўстлар.

Аҳмад Яссавий яна бир ўринда «Ҳақиқатни маъносига етган киши, Беҳуд бўлиб куюб ёнар ичи тоши», дейди. Мутафаккир шоир ҳақиқат маъносига етиб, шу туфайли «ичи тоши» ёниб-ёлқинланган одамлар дийдорини қўмсайди. Уларни ҳаёлан кўп ахтаради. Лекин тополмайди. Кимлардир унинг назарида ишқу эътиқодга содиқ кўрингандай бўлади. Аммо бундай кишиларда ҳам негадир риё сезади:

«Кўз ёшингни риё қилма ҳақни тани,
Ҳақ таоло суйганларни гирён қилур».

Шоир ана шундай чин гирёнларга инонади. Риё қилмасдан кўз ёш тўккан ошиқларнинг фикру қарашларини ёқлаб ҳикматлар сўзлайди. Ҳикматларини фақат «дили ойнадек» мусавффо содиқ ошиқлар эшитишларини орзу қилади:

«Менинг ҳикматларим ошиққа айтинг,
Дили ойнадек содиққа айтинг».

Алишер Навоий «Маҳбубул қулуб»да ёзган: «Нодон — эшак, балки эшакдан ҳам баттар. Эшакка нимани юкласанг кўтаради; қаёққа ҳайдасанг ўша ёққа боради, унда ақл-фаросат даъвоси йўқ, бермасанг оч, берсанг тўқ. Бу бир бечорадур юк ташувчи, ўтин-чўп ташувчи, балки ғалла ташувчи...»

Нодон — юқоридаги сифатлардан холи; зоти билим либосидан маҳрум. Нодоннинг иши такаббурлик, кеккайиш, ҳаёлида юз хил беҳуда ташвиш...».

Қайси элда ички ҳорғинлик ва руҳий озурдалик ғолиб келса, у элда нодонлик авжга чиққан бўлади. Қайси юртда маънавий қадриятлар қиммати насайтирилиб, адолат устунлари қулатилса, у юртда ғофил бандаларнинг баланд мартаба ва мавқеларга кўтарилмоғлари учун кенг йўл очилганидир. Навоий «Нодонлиғ эрур элда маломатга далил», дея башорат сўзларини ёзиб қолдирган. Адабиётимиз тарихида нодонлик аталмиш офатдан Аҳмад Яссавийчалик ранж чеккан шоир бўлмаса

керак. Нодонлик — халқнинг қулфати. Нодонлик — ўзига хос ёвузлик. Нодон — ақл жаллоди. Мана шунинг учун Яссавий «Дуо қилинг нодонларни юзин кўрмай», дея ёлворган ва ўилаб ҳикматларини нодонликдин шикоят мазмунларида яратган.

Дуо қилинг нодонларни юзун кўрмай,
Ҳақ таоло рафиқ бўлса бирдам турмай.
Бемор бўлса нодонларни ҳолин сўрмай,
Нодонлардин юз минг жафо кўрдум ман.

Яссавий бу қарорга бирданига келмаган, албатта. У «нодон бирла улфат» ҳам бўлиб кўрган. Лекин бундай «улфатчилик»дан бағри куйиб, жондан тўйган. Мабодо эгрилик йўл аталадиган бўлса, нодоннинг йўли эгривир. Шунинг учун уни тўғрилиқка йўллаш самарасиз. Бесамар ҳаракат эса доно аини ғам захридай ғам.

Аё дўстлар, нодон бирла улфат бўлиб,
Бағрим куюб, жондан тўюб, ўлдим ман.
Тўғри айтсам эгри йўлга бўйин тўлғар,
Қонлар ютуб ғам захрига тўйдум ман.

Яссавий «зоти билим либосидан маҳрум», калтабин ва худпараст кимсаларнигина нодон санамаган. Балки у «олиммаи деб китоб» ўқиб, «маъни уқмас»лар, фикреизлик зулматидан руҳи сим-еиёҳ амалдорларни ҳам ашаддий нодонлар сафига қўшган. Унингча, «улуғ кичик ёронлардан адаб»нинг кетиши ҳам аввало нодонлик тазйиқидан. Шоир ҳалол ҳаромнинг фарқига бора олмайдиган нафс-параст ҳалойиқ учун «малонкдин» шарм қилади. У «Оқил эрсанг эранларга хизмат қилгил», деганида «Муҳаббатни майдонида жавлон» қилиб, «Ҳақиқатни дарёсидан ғавҳар олгон» мард кишиларни эътиборда тутди. Бироқ унинг ўзи шундай одамларни излай-излай, охири мана бундай ҳолатга етади:

«Ер остига қочиб кирдим нодонлардин
Илким очиб дуо тилаб мардонлардин.
Ғариб жоним юз тасаддуқ донолардин,
Доно топмай ер остига кирдим ман».

Аҳмад Яссавийнинг донолик тўғрисидаги тушунчаси — идеал тушунча. Шунинг учун доно одамлардан унинг талаби ниҳоятда катта бўлган. Масалан, у «Охир

замон олимлари золим бўлди. Хушомад этгувчилар олим бўлди», деганида замоннинг охирлашганидан қаромат қилишни ўйламаган. У олимнинг хушомоди — золимлик, хушомад орқали олимликка эришмоқ — илм аҳлининг ихтиёрий равишда зулмкорлар сафига қўшиливидур деб билган. Ва бу қабоҳатда охир замон нишонларини пайкаган. Дарҳақиқат, олим билан золимни бирлаштирган замоннинг истиқболи нима ҳам бўлиши мумкин? Шоирнинг бошқа тўртлигидаги ҳукмича, «Доно туфрок, нодонларни кўкси баланд». У «ҳақ таоло»га «рафиқ»лик иштиёқдан сўзлаганида ана шу «кўкси баланд» нодонларга танқидий муносабатини билдирган. Аҳмад Яссавийнинг фано фалсафасини хоксорлик билан баробар беозорлик, фақирликка, севмак, муҳтожликдан ўзни қутқармоқ маъноларида ҳам мушоҳада этмоқ керак. У фано орқали эркам иштилин, илоҳий ҳурликка муҳаббат майлларига алоҳида урғу бергандир. У оллоҳ висолига талпинмоқни суғиди. Туну кун унинг ҳаёлида ёнади. Тангри даргоҳига ёруғ юз билан боролмаслигидан такрор-такрор ўкинади. Лекин буларнинг замирида кундалик ташвиш, ўткинчи ҳаваслардан кўнглини озод этишдек кучли истак ётади. Бу истакни эса Рух эрки учун жонбозлик фалсафаси деб аташ мумкин бўлурди.

Дунёпараст ножинлардин бўйин товла,
Бўйин товлаб, дарё бўлиб тоштим ман.

«Дарё бўлиб тошмоқ» — фанолик шарофати. Давлат-севар, молпараст нокасларга бўйин эгмасликнинг асосий шарти фаноликдир. Инсон умри қисқа ва ўткинчилиги азалдан аён. Аммо у шуни яхши билса-да, ўзини дунёда ўткинчи ҳисоблайвермайди. Нега? Негаки, ишқ ва тафаккурда у боқийлигини топади. Аҳмад Яссавий шеърларини ўқиб, «Нима учун унинг ориф юраги бу даражада беқарор, бу қадар озурда ва мискин?» — деган ҳаёлларга борилиши мумкин. Бунинг асл сабаби шундаки, илоҳий муҳаббатга берилган юрак осойишталигини буткул унутди. Азоб ва дард ҳукмига тобе бўлиб қолади. Аслида, бу — юракнинг шодлик маросими. Чунки энди у бошқа ҳеч қачон, ҳеч вазиятда ғафлат тутқуни бўлмайди. У ердан, кўкдан, инсондан моҳият қидиради. Бу маъноларда Яссавий учун фано абадиятга интилишдан бўлак парса эмасди.

К. А. Гельверций шоирларга қарата: «Агар ҳақиқатни образли шаклларда тасвирламас экансиз, шеърини тинч қўйинглар!» — деган экан. Бу фикрни ривожлантириб, «Агар поэтик образ «дили» ва «тили»ни тушунмас экансиз, шеър ва шоир устидан ҳукм юритманг!» — дейиш лозим бўлади. Поэтик образ — фавқулодда серқирра «қурилма». Унинг асосий фазилатларидан бири — мазмунда «қатлам»дорлик, туйғуда бўёқдорлик. А. Ф. Лосев «Поэтик образ ҳақида» мақоласида «Образ — бу поёнсизлик», деган. Шеърнинг руҳий ва ғоявий қудрати образда марказлаштирилади. Сўз сеҳри ва маъно қатламлари ҳам образ бағрида яширингандир. Шунинг учун Гегель «Қонуларнинг шафқатсиз кучидан, фикрнинг нохуш уйғунлигидан толиққанимизда поэтик образлардан ором ва софлик истаймиз», — деган эди. Яссавий кўпчилик ҳикматларида поэтик образга хос миқдсийлик, тераклик имкониятларидан самарали фойдаланган.

Бешак билинг, бу дунё борча халқдин ўтаро,
Ишонмағил молинга, бир кун қўлдан кетаро.
Ото-оно, қариндош қаён кетди — фикр қил,
Тўрт оёғлиг чўбин от бир кун санга етаро...

Ушбу сатрлардаги моҳият дунёнинг ўткинчилиги ҳақида. Ёлғиз шу тўғридами?

Аҳмад Югнакий «Хиббатул ҳақойиқ» асарида очунни бир қўниб яна кетиладиган роботга ўхшатади. Ва кейин унга жонди сифатлар беради: дунё кишига гоҳо бир кулиб боқади-ю, кейин қош уйиб хўмрайиб олади. — У — айёр, фирибгар. Бир қўли билан бол тутса, иккинчиси билан унга захар қўшади:

Бир элкин тутиб шахд, бири захар қотар.

У захарни четдан олмайди. Очун — илон. Унинг илондек юмшоқлиги ва ювошлигидан алданмаслик керак:

«Йилон юмшоқ эркан ёвуз феъл тутар,
Йироқ турғу, юмшоқ теб инонмағу», —

деб огоҳлантиради шоир. «Дунё»нинг найранг ва афсунлари шулардангина иборат эмас. У сиртдан боққанда кўримли. Шу сабабли илонга ўхшамаслиги ҳам мумкин. Аммо ичида барибир минглаб нохушлиги тўпланиб ётади. Очуннинг ташқи безакларига мафтун бўлиб, унга

кўр-кўрона кўнгил бермоқ эса барча хатоликларнинг бошланишидир. «Дунё»ни ишвагар, субутсиз, алдоқчи, зolim, бевафо қиёфаларида характерлаш туркий халқлар шеъринида XII асрлардаёқ ғоявий-бадий анъана ҳолида шаклланган эди. Юсуф Хос Ҳожиб унга «йнийг дунё» — бевафо дунё сифатини беради. Аҳмад Югнакий, Юсуф Хос Ҳожиб ва Аҳмад Яссавий тасвирида ҳам «дунё» поэтик образга айлантирилгандир. «Бешак билинг, бу дунё, борча халқдин ўтаро»даги «дунё», биринчидан, Аҳмад Югнакий айтган, одамлар бир қўниб яна кетадиган «работ» маъносига эга. Иккинчидан, у инсон умрининг кўзгусидай гап. Унга фикран назар ташлаб, умрининг нақадар югуриклигини билса бўлади. Учинчидан, у тақдир тимсоли. Умрининг елдай ўтиши тақдирданми ё дунёнинг ишими — билиш қийин. Шуниси аниқки, тақдирнинг аёвсизлиги олдида мол-дунёга инонмоқ подонлик ва ғофилликдир. Тўртинчидан, бу олам шундай бир «майдон»ки, унда ҳамма ҳам охир-оқибатда «тўрт оёғли чўбин от» устида жонсиз ястаниб кетмоққа маҳкумдир. Одам тугилса нега ўлади? Ўлса нега тугилади? Шарқ мутафаккирлари ўлимни тирикликнинг тескари ва тоза томони деб айтишган. Нега шундай дейишган? Бу ҳақиқатни қандай қилиб англаш мумкин? Турмушнинг майда ташвишлари ўлим қаршисида нимага арзийди? Инсон тирик мурдага ўхшаб яшамаслиги учун Вақтни ўлдирмаслиги керак эмасми? Вақт қаҳридан чўчимаслик нима оқибатларга олиб боради? Бундай саволлар хусусида тинимсиз ўйлаш лозим. Ўлимни англаш — ҳаётни маърифат билан қадрлаш, одам фарзандини ғанимат билиш, манманлик ва жаҳолат «тулпор»ларга миниб ҳовлиқмаслик деган мантиқларни ҳам ўз ичига олади. Алишер Навоий:

«Эй кўнгул, келким бало базмида жоми ғам тутай,
Ўз қатиг ҳолимга ўлмастин бурун мотам тутай.
Йиғлабон бошимга оҳим дудидин чирмаб қаро,
Матомим эл сўнгра тутқунча, ўзим бу дам тутай», —

дер экан, бунини у асло бадбинлик ва тушқунликдан айтмаган. Ўз ўлимига ўзи йиғлаётган кишининг нақадар ёш, ҳаётга муҳаббати нечоғлик чуқурлигини тасаввур этасизми? Қариликда бундай бўлмайди. Қариликда, хоҳланг, хоҳламанг ўлимга кўникма бор. У нари борса, «Дард ёмони қариликдир, ёронлар» дейди. Лекин охи дудидин бошига қаро «чирмаб йиғламайди. Навоий ёшлик-

ни севгани, ёшликка хос ширкоат ва муҳаббат тугёнлари қалбини тарк этинишга кўника олмаганидан ўша мунгли сўзларни ёзган. Яссавийни эса йўлсизлик пайтида саодатга бел боғлаёлмаслик ҳислафни қийнаган:

Аё дўстлар, ҳеч билмадим мен йўлимни,
Саодатқа боғламадим мен белимни.
Ғийбат сўздин ҳеч йиғмадим мен тилимни,
Нодонлигим мени расво қилди, дўстлар.

Аҳмад Яссавий учун саодат ва ҳақиқат ашёвий парсаларга эга бўлишмас. Булар ҳатто мақсад ҳам эмас. Унингча, ҳақиқат Юракда. Ҳақиқат — Рух. Борлик, олам билан руҳан уйғунликка киришни — олий саодат. Саодат — маърифат нуриларидан онг ва дилни тиниқлаштириш. Шоир ўз мавжудлигини Рух ва руҳий ҳаётдаги ўзгаришлар, тўлганишлар, юксалишлар орқали идрок қилмоқни хоҳлайди. У инсондаги ички бойлиқни муқаддас билган. Шунинг учун ташқи бойлиқлар, гуноҳ ва мутелик «нархи»ни оширувчи уларнинг ҳар қандай туридан у ҳазар қилади.

Дунёдорлар молин кўриб ҳаво қилур,
Манманликда ул даъвои худо қилур.

Бундоқ қаралганда, Мансур Халлож ҳам «Анал ҳақ!» деганда худолик даъвосида бўлган. Бироқ у дунёдорлик ҳавосигамас, руҳий камолотга ишонган. У шоҳ Жамшидга ўхшаб тоғу тахт «ғурури ва азим давлат такаббури димоғига фосид ҳаёл солиб, оламни ўз ибодатига амр қилиб, ўз сурати била бутлар ясаб» сиринмоқ учун шаҳру кентларга юборган жибр ва шухрат қулларидан бўлмаган. Бойлик, такаббурлик одамни ўз қавм ва элидан ҳам йироқлаштиради. Ҳаққа ёв-ёвуқлашини сафаридаги киши эса табиат, жонли мавжудот, ҳаттоки «қурт ва қушлар»га ҳам яқиндир:

Дунёдаги қурт ва қушлар қилди салом.
Ул сабабдин ҳаққа ёвуқ бўлдум мано.

Яссавий поэтик фалсафасидаги бундай ҳақиқатларни Навоий мукаммал англаган. Англагани туфайли ҳам камилликка кўтарилиш, ҳаққа эътиқод, молу давлат учун жонсарақ бўлмасликда «Турк пири», яъни Аҳмад Яссавийдан ўрнак олишга даъват қилган.

Ҳар киши комил эрур, бас анга ҳақ бандалиги,
Мундин ўзга тамаи касби камол айламангиз.
Олами фони учун ранжу машаққат чекмангиз,
Мол учун ғам емангиз, фикри манол айламангиз.
Турк пири каби оламдин этакни силкинг,
Дўстдин гайри таманнои висол айламангиз.

Агар Яссавий «ўтакетган таркидунёчи», дунёқарашни гуманистик ҳақиқатлардан йироқ, фалсафий-дидактик қарашлари «реакцион» бўлганида Навоий унинг «оламдин этак» силкишини намуна қилиб кўрсатармиди? Ёки улуг шоир «Мол учун ғам емангиз, фикри манол (бойлик) айламангиз», дея Яссавийнинг «Дунё учун ғам ема, ҳақдин ўзгани дема» сўзларини деярли айнан такрорлармиди? Яссавийшунослар ушбу мисрадан шоир «Бу дунёни севма, ҳаёт учун ташвиш чекма» демоқчи, деган хулосаларга келишган. Навоий «Мол учун ғам емангиз» деб Яссавийдаги «дунё» образининг маъносини шарҳлаган дейиш мумкин. Навоий шеърятини яхши тушуниш учун — Яссавий ҳикматларидаги гоё ва поэтик образларнинг тарихи ва мундарижасини яхши билиш лозим. Бунга истак йўқ экан, унда Яссавий ижодиётининг гоёвий-бадий сирларини тўғри очиш учун — Навоий лирикасининг маъно ва образлар дунёсини кенг ўрганмоқ керак.

Мана, Яссавийнинг бир сатри:

Туфроқ бўлғил, олам сани босиб ўтсин.

Ушбу мисра Яссавийга кўп маломатлар ёғдирилишга боис бўлган мисралардан. Шоир худди шундай образли ифодалари билан гўёки «халқнинг қўл-оёғини золимлар олдида қишанлаб қўйишни мақсад қилиб» олган эмиш. Юзаки қаралганда, бундай таъналарда жон бордай, албатта. Дарҳақиқат, одам печун «тоғ» бўлмасдан «туфроқ»га айланиши керак? У «олам»нинг оёғи остида янчилиш учун тугилмайди-ку! Бу — ҳозирги ўқувчининг нуқтаи назари. У сатр мазмунини тахминан ўшандай англайди ва баҳолайди. Негаки, у «туфроқ» сўзини ўша жойда ё ўз маъносида ёки ўлиб хокка қоришиш мазмунда тушунади. Шу ўринда озарбайжон олими Комил Валиевнинг «Сўзнинг сеҳри» (Боку, 1986) номли китобидаги мана бу фикрларга диққатни тортишни хоҳлардик: «Инжил» ва «Қуръон» Фузулий санъатининг ичиндадир. «Инжил» инсоннинг заифлиги, «Қуръон» инсоннинг

қудрати устида яратилган. «Инжил»да инсон кучсиз, кўмак ва шафқатга муҳтож, ҳар қандай зулмга чидамлидир. «Қуръон» эса инсонни империя учун сафарбар қилади, инсонни кучли ва янада кучли бўлмоғини тарғиб этади... Кучсизлик ва кучнинг дини Фузулий шеърининг ботинидадир» (23-бет). Мазкур қайдларни Яссавийга ҳам тадбиқ қилиш мумкин. Яссавий санъатининг бағрида ҳам «кучсизлик ва куч дини» яширинган. Унда «Инжил» ҳам, «Қуръон» ҳам бор. Шоир ижодиётига «Қуръон»дан ўтган ғоя ва образлар сезиларли мавқега эга. Лекин улар қандай формаларда ва қайси мақсадларда ўзлаштирилганини аниқлаш зарур. Мана ўшанда ҳақиқат равшанлашиб, чин моҳият юзага чиқади.

Яссавий «Туфроғ бўлғил...» деганда катта мақсадни эътиборда тутган. Келинг, аввало, Одам Ато ҳақидаги афсонанинг мазмунини ёдга келтирайлик. Маълумки, диний тасаввурлар бўйича худо дастлаб тўрт унсурни бунёд этган. Булар: ўт, сув, ер, шамол. Сўнг одам яралган. Бу ҳақида Абулғозихоннинг «Шажараи тарокнома»сида ўқиймиз: «...Худойи таоло фаришталарга айтадиким, туфроқдин киши ясаб жон бериб ер юзинда ўз ўрнимга халифа қилиб қўйтурурман...». Бу ҳукмга фаришталар, инсонлар ўз нафсларини забт қила олмайдилар, деб эътироз қиладилар. Шунда худо айтганмиш: «Ман билгонни сизлар билмассизлар. Боринглар, туфроқдин бир кишининг сувратин ясанг... Азройил алайихсалом худонинг амри билан бориб барча ер юзиндаги ҳар турлик туфроқдин олиб Маккаи муаззама бирла Тоифнинг орасинда туфроқни балчиқ қилиб одамнинг сувратини ясаб ётгуздилар». Одам шамол ёрдамида ҳаракатга солиниб, олов билан жасади иситилганда қалби ҳароратга тўлибди. Ва яратганининг шафқату саховати туфайли вужуди ичида инсон ўз эркини топибди. Тасаввуф фалсафасига биноан, ушбу тўрт унсурнинг ҳар биридан тўрт хусусият, тўрт ҳолат, тўрт майл ва тўрт сифат юзага келтирилганмиш. 1. Тупроқдан — сабр, умид (худонинг марҳаматига), эзгу хулқ ва мурувват. 2. Сувдан — қувонч, саховат, назокат, бирлик. 3. Шамолдан — ёлғон, иккиюзламачилик, сабрсизлик, тантқиқлик. 4. Оловдан — нафс, кибр, тама, ҳасад. Бундан ташқари, тасаввуфда тупроқ оллоҳнинг мунаввар нури, сув — унинг ёруғ ҳаёти, ҳаво — буюклиги, олов — унинг ғазаби тимсоли. Тупроқ ва сув — жаннат мулки, шамол ва олов — дўзах ичидаги нарсалар. Ушбу шарҳу маълумотларни ёдда тутиб,

«Туфроғ бўлғил, олам сени босиб ўтсин» сатрига яна назар ташланг. Тасаввурда нимадир ўзгардим? Албатта, ўзгарди. Чунки, «туфроқ» биригичдан, оддий сўзмас, поэтик образ экан. Иккинчидан, шоир диний ишончларга асосланиб инсонни эзгу хулқ соҳиб, мурувватли ва яхшироқ зот шарафига эришишга чақирган. Яссавийдаги «туфроғ» образи худди шу маъно ва мантиқларда Навоий шеърларида ҳам тадбиқ қилинган.

Бу қадар манзилату қурби буюк поя била,
Ўзини тутқувчи туфроғ ила ҳамвор қани?

Туфроғ ила ўзини тенг тутиш нима экан? Буюклик замини. Хоксорлик пояси. Кибр, манманликдан покланиш. Инсонийлик мартабаси олдида бўлак мартабаларни назарга олмаслик. Навоийнинг бошқа бир ғазалидаги эътирофича, «Бевафолар ўт, вафо аҳли эрур туфроғ...». Мисрадаги «ўт» ва «туфроғ» сўзларининг иккаласи ҳам поэтик образ. Шунинг учун — ўт образи орқали бевафоликни тугдирадиган шайтоний ва нафсоний ҳирслар тўғрисида ўйлаш керак. Вафо аҳли нега «туфроғ» эканлиги энди аён, албатта. Кўраясизми, Яссавийнинг «Туфроғ бўлғил» дейишининг бир сабаби Навоийда изохланган. Яъни бундай:

Эй Навоий, ўзни мақбул истасанг, туфроқ бўл,
Ким эрур мардуд, улким бошида киндори бор.

Мардуд — рад этилган. Бунга сабаб — шайтоний кеккайиш. Демак, Ўзликни англаш «ўзни мақбул» исташнинг зўр чораси тупроқсифатликидир.

Биз Яссавийдаги «туфроғ» образининг мундарижасини ҳали тўлиқ талқин этганимизча йўқ. Унда диний тушунчалар билан боғлиқ бўлмаган бошқа маъно «қатламлари» ҳам бор. Масалага кенгроқ қараб савол қўяйлик: Тупроқ нима? Тупроқ — Ватан. Тупроқ неча юз йиллардан буён не-не улуг фарзандларини қучоғига босиб келаётган мушфиқ Замин. Шунинг учун биз уни эъзозлаб она тупроқ деймиз. У олис аждоқларга оналик қилган. У ота-боболаримизнинг онаси бўлган. У бизнинг онамиз. Ва келажак наслларнинг онаси бўлажак. Оташнафас турк шоири Ошиқ Вайсал дейди:

Ҳавога боқсам мен ҳаво оларман,
Тупроққа боқсам мен дуо оларман.
Тупроқдан айрилсам қайда қоларман,
Менинг содиқ ёрим қаро тупроқдир.

Ҳа, ҳақининг «ниҳон хазинаси» тупроқда. Тупроқ «дуо»си — Ватан дуоси. Чингиз Айтматов яратган Тўлганой момонинг она замини билан ҳасратлашганларини хотирланг. У бир жойда «Умр ўтиб бораётир, она-Ерим, орадан тагини бир йил ўтди. Бугун менинг сизгинадиган куним», дейди. Ерга сизинмоқ одамийлик матлаби. Она заминига сизинган кишининг «Менинг содиқ ёрим қаро тупроқдир» дейиши, ишқ нурларини Ватан тупроғига бағишлаши шубҳасиздир.

Ўзбек адабиётида Ватан ҳақидаги фалсафий фикрлар Аҳмад Яссавий ҳикматларидан бошланади.

Бошим туфроқ, ўзим туфроқ, жисмим туфроқ,
Ҳақ васлига старман деб руҳим муштоқ.

Яссавий байтнинг иккинчи қаторидаги гапни хоҳланг «Ҳақ» васлига етишишга орзуманд кишининг сўзи, хоҳланг Ватан дийдори соғинчидаги қомил Қалбнинг руҳ муштоқлиги деб қабул этинг. Моҳият бундан ўзгармайди. Чунки Ошиқ Вайсал башорат қилгандай Ватанига ёр одамгина илоҳий тилакларига етади:

Тилагинг бор эса иста оллоҳдан,
Олмоқ учун узоқ кетма тупроқдан,
Жўмардлик тупроққа берилмиш ҳақдан,
Менинг содиқ ёрим қаро тупроқдир.

Истеъдодли шоир Муҳаммад Солиҳ ёзади:

«Сўзлагим келади — сўзларим тупроқ,
Тупроқ сўзланмайди. У — тушунилар».

Яссавийга ҳамоҳанг фикрлар. Тўғримасми? Ахир, чиндан ҳам тупроқ тушунилади. Яъни, ватанпарварлик ҳавойи сўзларда онгиз кўпиртиришмас. Ватанини англаш. Тупроқ тилини билиндир. Бунда сўз ҳам, севги ҳам гўё тупроқдир. Абдулла Орипов эса:

Нечун бошинг эгик, нечун қаддинг ҳам,
Нечун нигоҳингни тортади тупроқ?
Менинг ер устида танишларим кам,
Менинг ер остида дўстларим кўпроқ, —

дейди. Нигоҳини тупроқ тортмайдиган кимсалар ёвуз ва жоҳилдир. Дунёдаги барча нодон, хотирасиз барча гумроҳларнинг нигоҳлари тупроқдан узилгандир. Чунки ҳеч қачон ер остида уларнинг дўстлари бўлмайди. Улар ҳеч вақт тупроққа қоришиб ётган улуглар учун қадни ҳам тутишни идрок этолмайдилар. Бу ҳам ашаддий хотирасизлик. Бу ҳам ўзига хос манқуртлик.

«Туфроқ бўлгил, олам сени босиб ўтсин». Яссавий буни кимларга қарата айтган? Доно, янада тўғрироғи, ориф зотларга. Оломонга-чи? Ҳар нечук онги паст, руҳи қоронғу кимсаларга шоир унча инонмаган бўлса керак. Ниҳоят, «олам сени босиб ўтсин» тушунчасига етиб келдик. Шеър жўн гапнинг жўнгина баёни эмас. Шеър теран фикру туйғуларнинг образли ифодаси. Аҳмад Яссавий шу имкониятдан фойдаланиб, Инсонни улугликка чорлаган. Чунончи, одам Ватан билан бирликка эришса, у на фақат ўз элининг, балки оламнинг эҳтиромига сазовор. Бундай кишини эл тушунади, дунё танийди. Бундай қудратли зотларни олам ҳам енгиб, босиб ўтолмайди. Мана, Яссавий сатридаги поэтик образнинг асосий мундарижаси ва ундан келиб чиқадиغان оламшумул маъно.

Яссавий ҳикматларидаги кўпгина поэтик образларнинг маъно таркиблари теран ва мураккаб. Шунинг учун уларни талқин этиш ҳам жўн ишмас. Яссавийдан фақат бугунга мос гапни ахтармаслик керак. Балки ундаги шеърӣ образларнинг мундарижасини қандай бўлса, ўша миқёсларда таҳлил қилиниши лозим. Таҳлилда эса «қулоғидан тортиб» фикр чиқариш эмас, эркин мушоҳада усули зарурдир.

Академик Д. С. Лихачёв сўзлари билан айтиладиган бўлса, «Ўтмиш ва ҳозирги замон маданияти ўртасида тескари алоқа мавжуддир. Вақт ҳаминша янги нуқтаи назарларни яратади ва эскига, янгича қараш, аввал пайқалмаганини кашф этишни талаб қилади». Мана шу талабдан орқада қолмаслик ҳамманинг вазифасидир.

«Девони ҳикмат»нинг 1896 йилда босилган Қозон нашрида шундай тўртлик бор:

Қул Хожа Аҳмад ҳар бир сўзинг дардга дармон,
Толибларга баён қилсам қолмас армон.
Тўрт минг тўрт юз ҳикмат айдим ҳақдин фармон,
Фармон бўлса ўлгунча сўзласам мен.

Тўрт минг тўрт юз ҳикмат: Неча минг сатр бўлади бу. Чиндан ҳам Яссавий шунча ҳикмат айтишни мақсад қилиб қўйганми? Ва улар шеърда эътироф этилганидек ростдан ҳам айтилганми? Турк олими Камол Эраслон тўғри қайд қилган, ушбу фикр ҳақиқатдан кўра ривоятга яқин. Уни Яссавий эмас, унинг издошларидан бирови тўқиган. Камол Эраслон «Девони ҳикмат»нинг қўлёзма ва тошбосма нусхаларини чуқур текшириб, М. Ф. Купрулизода кўрсатмаларини инобатга олган ҳолда 1983 йилда Анкарада «Девони ҳикматдан сочмалар» китобини чоп эттирди. Яссавий ҳикматларидан таркиб топган бу тўпламга мазкур нашр асос қилиб олинди.

Иброҳим Ҳаққулов

ҲИКМАТЛАР

Бисмиллоҳ деб баён айлаб ҳикмат айтиб,
Толибларга дурри гуҳар сочдим мано.
Риёзатин қаттиқ тортиб қонлар ютиб
Ман дафтари соний сўзини очдим мано.

Сўзини айтдим ҳар ким бўлса дийдор талаб,
Жонни жонга пайванд қилиб, рағни улаб,
Ғариб, фақир етимларни кўнглини овлаб,
Кўнгли қаттиқ ҳалойиқдин қочдим мано.

Қайда кўрсанг кўнгли сеник марҳам бўлгил,
Андоқ мазлум йўлда қолса ҳамдам бўлгил.
Рўзи маҳшар даргоҳиға маҳрам бўлгил,
Моуманлик ҳалойиқдин қочдим мано.

Ғариб фақир етимларни Расул сўрди,
Ўшал туни меърож чиқиб дийдор кўрди.
Қайтиб тушиб ғариб етим излаб юрди,
Ғарибларин изин излаб тушдим мано.

Уммат бўлсанг гарибларга тобе бўлгил,
Оят, ҳадис ҳар ким айтса соме бўлгил.
Ризқу рўзи ҳар ким берса қонёъ бўлгил,
Қонёъ бўлиб шавқ шаробин ичдим мано.

Мадинага Расул бориб бўлди гариб,
Гарибликда меҳнат тортиб бўлди ҳабиб.
Жафо тортиб яратганга бўлди қариб,
Гариб бўлиб уқболардин ошдим мано.

Оқил эрсанг гарибларни кўнглин овла,
Мустафодек элни кезиб етим ковла.
Дунёпараст ножинслардан буюн товла,
Буюн товлаб дарё бўлиб тошдим мано.

Ишқ бобини Мавлом очгач, манга тегди,
Туфроқ қилиб, ҳозир бўл деб бўйним эгди.
Борои-сифат маломатнинг ўқи тегди,
Пайкон олиб юрак-бағрим тешдим мано.

Кўнглим қаттиқ, тилим аччиқ, ўзим золим,
Қуръон ўқиб амал қилмас ёлгон олим.
Ғариб жоним сарф айлайин, йўқдир молим,
Ҳақдин кўрқиб ўтқа тушмай пишдим мано.

Олтмиш учга ёшим етти, ўтдим гофил,
Ҳақ амрини маҳкам тутмай ўзим жоҳил.
Рўза намоз қазо қилиб бўлдим қоҳил,
Ёмон излаб, яхшилардан кечдим мано.

Водариго, муҳаббатни жомин ичмай,
Аҳли аёл, хонумондин тугал кечмай,
Журми исён гириҳларини мунда ечмай, -
Шайтон голиб, жон берарда шошдим мано.

Имонимга чангал уриб қилди гамнок,
Пири мугон ҳозир бўл деб сочди тарёк.
Шайтон лани мендан қочиб, кетди бебок,
Бихамдуллоҳ, нури имон элтдим мано.

Пири мугон хизматида югруб юрдим,
Хизмат қилиб кўзим юммай ҳозир турдим
Мадад қилди Азозилни қовлаб сурдим,
Андин сўнгра қанот қоқиб учдим мано.

Ғариб, фақир, етимларни қилғил шодмон,
Ҳақлар қилиб азиз жонинг айла қурбон.
Таом топсанг, жонинг била қилғил эҳсон,
Ҳақдин эшитиб бу сўзларни айдим мано.

Ғариб, фақир, етимларни ҳар ким сўрар,
Рози бўлур ул бандадин парвардигор.
Эй беҳабар, сен бир сабаб ўзи асрор.
Ҳақ Мустафо пандин эшитиб айдим мано.

Етти ёшда Арслон бобом бердим салом,
Ҳақ Мустафо омонатин қилди инъом.
Ўшал вақтда минг бир зикрин қилдим тамом
Нафсим ўлиб ломаконга ошдим мано.

Хурмо бериб, бошим силаб, назар қилди,
Бир фурсатда уқбо сари сафар қилди,
Алвидо деб бу оламдан гузар қилди,
Мактаб бориб, қайнаб, тўлиб, тошдим мано.

Иннофатаҳнони ўқиб маъно сўрдим,
Партаб солди беҳуд бўлиб дийдор кўрдим.
Салом уриб ускут деди боқиб турдим,
Ёшим сочиб мустар бўлиб турдим мано.

Аё нодон, маъно бўл деб айди, билдим,
Ондин сўнгра чўллар кезиб Ҳақни сўрдим.
Рўзи қилди Азозилни тутиб миндим,
Лангар тикиб белин босиб янчдим мано.

Зикрин тамом қилиб ўтдим девонага,
Ҳақдин ўзга ҳеч сўзламай бегонага.
Шамън излаб шогирд кирдим парвонага,
Ахгар бўлиб, куйиб, ёниб, учдим мано.

Ному нишон ҳеч қолмади ло-ло бўлдим,
Оллех ёдин айта-айта илло бўлдим.
Холис бўлиб, мухлис бўлиб, фано бўлдим,
Фанофиллох макониға ошдим мано.

Суннат эрмиш кофир бўлса берма озор,
Кўнгли қаттиқ дилозордин худо безор.
Оллох ҳақи, андоқ қулға сижжин тайёр,
Донолардин эшитиб бу сўз айдим мано.

Суннатларин маҳкам тутиб уммат бўлдим,
Ер остиға ёлғиз кириб нурға тўлдим.
Ҳақпарастлар макониға маҳрам бўлдим,
Тиғи ботин бирла нафси янчдим мано.

Нафсим мени йўлдин уриб хор айлади,
Телмуртуриб халойиққа зор айлади.
Зикр айтдирмай шайтон бирла ёр айлади,
Ҳозир сан деб нафс бошини янчдим мано

Қул Хожа Аҳмад, гафлат бирла умринг ўтди,
Во ҳасрато, кўздин, тиздин қувват кетди.
Вовайлато, надоматни вақти ўтди,
Амал қилмай, карвон бўлиб кўчдим мапо.

Аё дўстлар, қулоқ солинг айтдугимга,
Не сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.
Меърож узра Ҳақ Мустафо руҳим кўрди,
Ул сабабдан олтмиш учда кирдим ерга.

Ҳақ Мустафо Ҳаброилдин қилди савол,
Бу печук руҳ танга кирмай топди камол.
Кўзи ёшлиг, халққа бошлиг, қадди ҳилол,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Ҷибрил айтди уммат инни сизга барҳақ,
Кўкка чиқиб малоийкдин олур сабақ.
Нолишига нола қилиб ҳафтум табақ,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Аввал аласт бир забикум деди билҳақ,
Қолу бало деди руҳим олди сабақ.
Ҳақ Мустафо фарзанд деди билинг мутлоқ,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Фарзандим деб Ҳақ Мустафо қилди калом,
Андин сўнгра барча арвоҳ берди салом.
Раҳмат дарё тўлиб-тош деб айди паём,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Роҳим ичра пайдо бўл деб нидо қилди,
Зикр айт деди, аъзоларим титрай берди.
Руҳим кирди сўнгақларим оллоҳ деди,
У сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўрт юз йилдин кейин чиқиб уммат бўлгай,
Неча йиллар юриб халққа йўл кўргизгай.
Юз ўн тўрт минг мужтаҳидлар ҳурмат қилгай,
У сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўққиз ойу тўққиз кунда ерга тушдим,
Тўққиз соат туролмадим кўкка учдим.
Аршу курси поясини бориб қучдим.
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Арш устида намоз ўқиб тизим букдим.
Зорим айтиб Ҳаққа бокиб ёшим тўқдим.
Ёлғон ошиқ, ёлғон сўфи кўрдим, сўқдим,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Жондин кечмай ху-ху дегон бори ёлғон,
Бу гумроҳдин сўрманг савол, йўлда қолғон,
Ҳақни топғон ўзи пинҳон, сўзи пинҳон,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

II

Бир ёшимда арвоҳ менга улуш берди,
Икки ёшда пайғамбарлар келиб кўрди.
Уч ёшимда чиятон келиб ҳолим сўрди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўрт ёшимда Ҳақ Мустафо берди хурмо,
Йўл кўрсатдим, йўлга кирди неча гумроҳ.
Қайга борсам Хизр бобом манга ҳамроҳ,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Беш ёшимда белим боғлаб тоат қилдим,
Татаввуло рўза тутиб одат қилдим.
Кеча-кундуз зикрин айтиб роҳат қилдим,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Олти ёшда турмай қочдим халойиқдин,
Кўкка чиқиб дарс ўргандим малойиқдин.
Доман қисиб ҳама аҳли алойиқдин,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Етти ёшда Арслон бобом излаб топди,
Ҳар сир кўриб парда бирла букиб ёпди.
Биҳамдиллоҳ, кўрдим деди, изим ўпди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Қабз қилиб Арслон бобом жонин олди,
Хурлар келиб ҳарир тўндин кафан қилди,
Етмиш минг фаришталар йиғлаб келди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Жанозасин ўқиб ердин кўтардилар,
Бир фурсатда учмох ичра еткурдилар.
Рухин олиб иллийюнға кирғиздилар,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Оллоҳ-оллоҳ, ер остиға ватан қилди,
Мункар, Накир ман раббука сўроғ сурди.
Арслон бобом исломидин баён қилди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Оқил эрсанг эранларға хизмат қилғил,
Амри маъруф қилғонларни иззат қилғил,
Наҳи мункар қилғонларға ҳурмат қилғил,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Саккизимда саккиз ёндин йўл очилди,
Ҳикмат айт деб бошларимға нур сочилди.
Биҳамдиллоҳ, пиру мугон май ичирди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Пиру мугон Ҳақ Мустафо бешак билдинг,
Қайда борсанг васфин айтиб таъзим қилинг:
Дуруд айтиб Мустафога уммат бўлинг,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўққизимда тўлғонмадим тўғри йўлга,
Табаррук деб олиб юрди қўлдан-қўлга,
Қувонмадим бу сўзларға қочдим чўлга,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Ун ёшингда ўғлон бўлдинг, қул Ҳожа Аҳмад,
Ҳожаликка бино қўйиб қилмай тоат,
Ҳожа минг бир йўлда қолсанг, вой на ҳасрат,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

III

Ҳар субҳидам нидо қилди қулогимга
Зикр айт деди, зикрин айтиб юрдим мано.
Ишқсизларин кўрдим эрса йўлда қолди,
Ул сабабдин ишқ дўконин қурдим мано.

Ўн биримда раҳмат дарё тўлиб-тошди,
Оллоҳ дедим шайтон мендан йироқ қочди.
Ҳою ҳавас, моумонлик турмай кўчди,
Ўн иккида бу сирларин кўрдим мано.

Ўн учимда нафс ҳавон қўлга олдим,
Нафс бошига юз минг бало қармаб солдим.
Тақаббурин ерға уриб босиб олдим
Ўн тўртимда туфроқсифат бўлдим мано.

Ўн бешимда ҳуру ғилмон қарин келди,
Бошин эгиб, қўл қовшуриб таъзим қилди.
Фирдавс отлиғ жаннатидин мухсир қилди,
Дийдор учун барчасини қўйдим мано.

Ўн олтимда барча арвоҳ улуш берди,
Ҳай-ҳай сизга муборақ деб Одам қилди.
Фарзандим деб бўйнуи кучиб кўнглим олди,
Ўн еттимда Туркистонда турдим мано.

Ўн саккизда Чидтон бирла шароб ичдим,
Зикрин айтиб ҳозир туриб кўксим тешдим.
Рўзи қилди жаннат кезиб, хурлар қучдим,
Ҳақ Мустафо жамолларин кўрдим мано.

Ўн тўққизда етмиш мақом зоҳир бўлди,
Зикрин айтиб ичу тошим тоҳир бўлди.
Қайда борсам Хизр бобом ҳозир бўлди,
Ғавсул-ғиёс май ичурди, тўйдим мано.

Ешм етди йигирмага, ўтдим мақом,
Биҳамдуллоҳ, пир хизматин қилдим тамом.
Дунёдаги қурту қушлар қилди салом,
Ул сабабдин ҳаққа ёвуқ бўлдим мано.

Мўмин эрмас ҳикмат эштиб, йиғламайдур,
Эрапларнинг айтган сўзин тингламайдур.
Оят-ҳадис мазмунини англамайдур,
Бул ривоят Арш устида курдим мано.

Ривоятни кўриб Ҳақ-ла сўзлашдим мен.
Юз минг турлуғ малоийикка юзлашдим мен.
Ул сабабдин Ҳақни сўзлаб излашдим мен,
Жону дилим анга фидо қилдим мано.

Қул Хожа Аҳмад ёшинг етти йигирма бир,
Не қилгайсен гуноҳларинг тоғдин оғир.
Қиёмат кун ғазаб қилса Раббим қодир,
Аё дўстлар, нечук жавоб айғум мано.

IV

Хуш гойибдин қулоғимга илҳом келди,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.
Барча бузурк йиғлиб манга пиъом берди,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Мен йигирма икки ёшда фано бўлдум,
Марҳам бўлуб чин дардликка даво бўлдум.
Елгон ошиқ, чин ошиққа гувоҳ бўлдум,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Аё дўстлар, ёшим етди йигирма уч,
Елгон даъво, тоатларим барчаси пуч.
Қиёмат кун не қилгаймен бараҳна луч,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Мен йигирма тўртга кирдим Ҳақдин йироқ,
Охиратга борур бўлсам қани яроқ?
Ўлганимга йиғлиб уринг юз минг таёқ,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Жанозамни орқасидин тошлар отинг,
Оёқимдин тутиб судраб гўрга элтинг.
Ҳаққа қуллуқ қилмадинг деб янчиб тепинг,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Ёзуқ билан ёшим етди йигирма беш,
Субҳон эгам зикр ўргатиб кўксимни теш.
Кўксимдаги гириҳларим сен ўзинг еш,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғниб келдим мано.

Мен йигирма олти ёшда савдо қилдим,
Мансур сифат дийдор учун гавго қилдим.
Пиреиз юриб дурду ҳолат пайдо қилдим,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғниб келдим мано.

Мен йигирма етти ёшда пирни топдим,
Ҳар сир кўрдим парда бирлан букиб ёпдим
Остонасини ёстанибон изин ўпдим,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғниб келдим мано.

Мен йигирма саккиз ёшда ошнқ бўлдим,
Кеча ётмай, меҳнат тортиб содиқ бўлдим.
Ондин сўнгра даргоҳига лойиқ бўлдим,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғниб келдим мано.

Бир кам ўттиз ёшга кирдим ҳолим хароб,
Ишқ йўлида бўлолмадим мисли туроб.
Ҳолим хароб, бағрим кабоб, кўзим пуроб,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғниб келдим мано.

Ўттиз ёшда ўтин қилиб куйдирдилар,
Жумла бузурк йиғлиб дунё кўйдурдилар.
Уриб, сўкиб ёлғиз Ҳақни суюдурдилар,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғниб келдим мано.

Қул Хожа Аҳмад, дунё кўйсанг ишинг битар,
Кўксингдаги чиққан оҳинг аршга етар.
Жон берарда Ҳақ Мустафо қўлини тутар,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғниб келдим мано.

V

Ногаҳоний туруримда қомуғ бузурк,
Ҳақ ишқини кўнглим ичра солди дўстлар.
Ҳизр бобом ҳозир туриб лутф айлабон,
Мадад қилиб илгим тутиб олди, дўстлар.

Ўттиз бирда Ҳизр бобом май ичурди,
Вужудимдин Азозилни пок қочирди.
Савдо қилдим ёзуқларим Ҳақ кечирди,
Ондин сўнгра Ҳақ йўлига солди, дўстлар.

Ўттиз икки ёнда етди Ҳақдин фармон,
Бандаликка қабул қилдим, қилма армон.
Жон берурда бергум санга нури имон,
Ғариб жоним шодмон бўлиб кулди, дўстлар.

Холиқимдин хабар етди шокир бўлдим,
Ҳар ким сўкди, балки тенди, собир бўлдим.
Бу оламда ҳеч ухламай ҳозир бўлдим,
Ҳою ҳавас моумонлик кетди, дўстлар.

Ўттиз учда соқий бўлиб май улашдим,
Жоми шароб қўлга олиб тўя ичдим.
Лашкар тузиб шайтон бирла кўп уришдим,
Биҳамдуллоҳ, икки нафсим ўлди, дўстлар.

Ўттиз тўртда олим бўлиб, доно бўлдим,
Ҳикмат айт деб субҳон айди гўё бўлдим.
Чилтон бирла шароб ичдим, ҳамроҳ бўлдим,
Ичу тошим Ҳақ нурига тўлди, дўстлар.

Ўттиз бешда масжид кириб даврон сурдим,
Толибларга ишқ дўконин тўла қурдим.
Эгри йўлга ҳар ким кирди сўкдим, урдим,
Ошиқларга Ҳақдин мўжда етди, дўстлар.

Ўттиз олти ёнда бўлдим соҳиб камол
Ҳақ Мустафо кўрсатдилар манга жамол.
Ул сабабдин кўзим ёшлиғ, қоматим дол,
Ишқ ханжари юрак-бағрим тилди, дўстлар

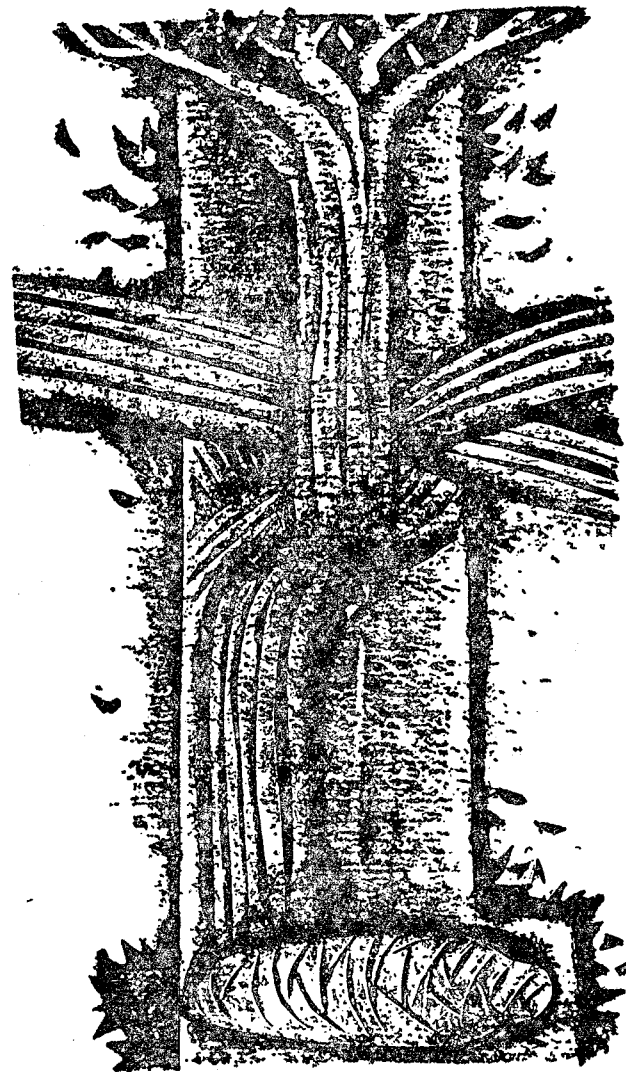
Ўттиз етти ёнга кирдим, уйғонмадим,
Инсоф қилиб Оллоҳ сари тўлғонмадим.
Саҳар вақтда зори қилиб ингронмадим,
Товба қилдим Хожам қабул қилди, дўстлар.

Ўттиз саккиз ёшга кирдим, умрим ўтди,
Йигламайми ўлар вақтим ёвуқ етди.
Ажал келиб паймонасин манга тутди,
Билмай қолдим умрим охир бўлди, дўстлар.

Ўттиз тўққиз ёшга кирдим, қилдим ҳасрат,
Во дариго, ўтди умрим, қани тоат?
Тоатликлар Ҳақ қошида хуш саодат,
Қизил юзим тоат қилмай сўлди, дўстлар.

Сочу соқол кўп оқарди, кўнглум қаро,
Рўзи Маҳшар раҳм этмасанг ҳолим табоҳ.
Санга аён амалсиз мен кўпдур гуноҳ,
Жумла малак ёзиқларим билди, дўстлар.

Пири мугон журъасидин қатра тотдим,
Йўл топай деб бошим бирла тунлар қотдим,
Бихамдуллоҳ, лутф айлади нурга ботдим,
Кўнгул қуши ломакониға етди, дўстлар.

Қиёматнинг шиддатидин ақлим ҳайрон,
Кўнглум қўрқон, жоним ҳургон, хонавайрон,
Сирот отлиғ кўпригидин дилим ларзон,
Ақлим кетиб беҳуш бўлиб қолдим, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, қирққа кирдинг нафсингни қирқ,
Мунда йиғлаб, охиратда бўлгил ариқ,
Пушти имон шариатдур, мағзи тариқ,
Тариқ кирган Ҳақдин улуш олди, дўстлар.

VI

Ё илоҳим, ҳамдинг бирла ҳикмат айтдим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.
Товба қилиб гуноҳимдин қўрқиб қайтдим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ биримда ихлос қилдим йўл топай деб,
Эранлардин ҳар сир кўрсам мен ёпай деб,
Пиру мугон изин олиб мен ўпай деб,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ иккида толиб бўлиб йўлга кирдим,
Ихлос бирла ёлғиз Ҳаққа кўнгли бердим.
Арши Қурси лавҳдин ўтиб Калом кездим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ учимда Ҳақни излаб нола қилдим,
Кўз ёшимни оқизибон жола қилдим,
Биёбонлар кезиб ўзим вола қилдим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ тўртимда муҳаббатни бозорида,
Яқом ертиб йиғлаб юрдим гулаёрида,
Мансур янглиғ бошим бериб ишқ дорида,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ бешимда сендин ҳожат талаб келдим,
Товба қилдим, ҳар иш қилдим, хато қилдим,
Ё илоҳим, раҳматингни улуғ билдим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ олтимда завқу шавқим тўлиб-тошди,
Раҳматингдин қатра томди шайтон қочди,
Ҳақдин илҳом рафиқ бўлиб бобин очди,
Зоти улуг Ҳожам, сигниб келдим санго.

Қирқ еттимда етти ёқдин хабар етди,
Соқий бўлиб жоми шароб Ҳожам тутди,
Шайтон келиб нафс хавони ўзи ютди,
Зоти улуг Ҳожам, сигниб келдим санго.

Қирқ саккизда азиз жондин безор бўлдим,
Гуноҳ дарди касал қилди, бемор бўлдим,
Ул сабабдин Ҳақдин кўрқиб бедор бўлдим,
Зоти улуг Ҳожам, сигниб келдим санго.

Қирқ тўқкизда ишқинг тушди куйиб-ёндим,
Манеур сифат ҳошу ҳушдин кочиб, тондим,
Турлуг-турлуг жафо тегди бўйин сундим,
Зоти улуг Ҳожам, сигниб келдим санго.

Эллигимда ерман дедим, феълим заиф,
Қон тўкмадим кўзларимдин бағрим эзиб,
Нафсим учун юрар эрдим итдек кезиб,
Зоти улуг Ҳожам, сигниб келдим санго.

Қул Ҳожа Аҳмад; эр бўлмасанг ўлган яхши,
Қизил юзинг қаро ерда сўлган яхши,
Туфроқ сифат ер остида бўлган яхши,
Зоти улуг Ҳожам, сигниб келдим санго.

VII

Қулҳуваллоҳ субҳоналлоҳ вирд айласам,
Биру борим дийдорингни кўрарманму?
Бошдин-оёқ ҳасратингдан дард айласам,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик бирда чўллар кезиб гиёҳ йигдим,
Тоғлар чиқиб тоат қилиб кўзим ўйдим,
Дийдорини кўролмадим, жондин тўйдим,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик икки ёшда кечдим хонумондин,
Хонумоним на кўрингай, балки жондин,
Бошдин кечдим, жондин кечдим, ҳам имондин.
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик учда вахдат майдин рўзи қилди,
Йўлдин озғон гумроҳ эдим, йўлга солди.
Оллоҳ дедим, лаббайк дебон қўлим олди,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик тўртда вужудларим нолон қилдим,
Маърифатни майдонида жавлон қилдим,
Исмойилдек азиз жоним қурбон қилдим,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик бешда дийдор учун гадо бўлдим,
Куйдим-ёндим, қулдек тақи фано бўлдим,
Биҳамдуллоҳ, дийдор излаб адо бўлдим,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик олти ёшга етди мунглиғ бошим
Товба қилдим оқармикан кўзда ёшим,
Эранлардин баҳра олмай ичим, тошим
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик етти ёшда умрим елдек ўтди,
Аё дўстлар, амалсизман бошим қотди,
Биҳамдуллоҳ, пиру мугон қўлим тутди,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик саккиз ёшга кирдим мен беҳабар,
Қаххор эгам нафсимни қил зеру забар,
Ҳиммат берсанг шум нафсимга урсам табар,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик тўққиз ёшга кирдим доду фарёд,
Жон берарда жононимни қилмадим ёд,
На юз бирла санго айтай қилгил озод,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Қўзим юмиб то очқунча етти олтмиш,
Белим боғлаб мен қилмадим бир яхши иш,
Кеча-кундуз бегам юрдим, ҳам ёзу қиш,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Олтмиш бирда шармандаман илоҳимдин,
Аё дўстлар, кўн қўрқаман гуноҳимдин.
Жондин кечиб, паноҳ тилай худойимдин,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Олтмиш икки ёшда оллоҳ партав солди,
Бошдан-оёқ гафлатларим раҳо қилди,
Жону дилим, ақлу ҳушим Оллоҳ деди,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Олтмиш учда нидо қилди, қул ерга кир,
Ҳам жонинг мен, жонингмен, жонингни бер.
Ҳу шамширини қўлга олиб, нафсингни қир,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Қул Хожа Аҳмад, нафсин тефдим, нафсин тефдим,
Андин кейин жононимни излаб топдим,
Ўлмас бурун жон бермакни дардин тортдим
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

VIII

Водариғо, нечук қилғум ғариблиғда,
Ғарибликда ғурбат ичра қолдим мано,
Хуросону Жому Ироқ ният қилиб,
Ғариблиғни кўп қадрини билдим мано.

Нелар келса кўрмак керак ул худодин,
Юсуфини аюрдилар ул Канъондин,
Тулқан ерим ул муборақ Туркистондин,
Бағримга тошлар уриб келдим мано.

Ғурбат тегди Мустафодек эранларга,
Ўтиз уч минг саҳоба ҳам ёронларга.
Абу Бақр, Умар, Усмон, Муртазога,
Ғурбат тегди аларга ҳам, айдим мано.

Гурбат тегса пухта қилур кўп хомларни,
Доно қилиб ҳам хос қилиб кўп омларни.
Кияр қиш тўн топса, еюр таомларни,
Анинг учун Туркистонга келдим мано.

Ғариблигда юз йил турса, эрур меҳмон,
Тахту бахту бўстонлари эрур зиндон,
Ғарибликда қул бўлди ул Маҳмуд Султон,
Эй ёронлар, гурбат ичра куйдим мано.

Ғариблигда Арслон бобом излаб топди,
Ҳар сир кўриб парда бирла букиб ёпди.
Бихамдуллоҳ, кўрдим деди, изим ўпди,
Ушбу сирни кўриб ҳайрон қолдим мано.

Орзуликмен қариндошлик вилоятга,
Улуғ бобом равзалари оқ турбатга,
Бобом руҳи солди мени бу гурбатга,
Мен билмасмен, нечук, тақсир қилдим мано.

Қул Хожа Аҳмад, сўзлагани Ҳақни ёди,
Эшитмаган дўстлариға қолсун панди.
Гурбатланиб ўз шаҳриға қайтиб ёнди,
Туркистонда мазор бўлиб қолдим мано.

IX

Кўнгул кўзин ёритмайин тоат қилса,
Даргоҳиға мақбул эмас, билдим мано.
Ҳақиқатдин бу сўзларни пок ўрганиб,
Ломаконда Ҳақдан сабоқ олдим мано.

Биру борим сабоқ берди парда очиб,
Еру кўкда туролмади шайтон қочиб,
Ишрат қилиб ваҳдат майдин тўя ичиб,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Ишқ мақоми турлик мақом ақлинг етмас,
Бошдин-оёқ жабру жафо, меҳнат кетмас,
Маломатлар, ихонатлар қилса ўтмас,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Ишқ балоси бошқа тушса нолон қилур,
Ақлинг олиб, беҳуш қилиб ҳайрон қилур,
Кўнгил кўзи очилган сўнг гирён қилур,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Еглар эрдим саҳар вақтда нидо келди,
Дийдоримни кўрсатай деб ваъда қилди,
Ақлим олиб, беҳуш қилиб, ишқин солди,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Мунда жафо чекканларга дийдори тахт,
Рўзи маҳшар ато қилгай ҳам тахту бахт,
Яратганда қилган ўзи ошиққа аҳд,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Чўллар кезиб, халқдин безиб, ишқин сўргил,
Банда бўлсанг, Ҳақдин қўрқиб, йиғлаб юргил,
Дийдорини талаб қилсанг ҳозир бўлгил,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Кўзларимдин қонлар тўкиб ёд этмадим,
Юз минг турлик меҳнат солдинг, дод этмадим,
Сендан қўрқиб хаста кўнглим шод этмадим,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Оллоҳ дарди сотқу эрмас сотиб олсанг,
Пиру муғон хизматида хок бўлмасанг,
Ҳақ йўлига кириб бўлмас пок бўлмасанг,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Эй ёронлар, ишқ дардиға даво бўлмас,
То тириксан ишқ дафтари адо бўлмас,
Тор лаҳадда устихони жудо бўлмас,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Ишқ подшоҳ, ошиқ фақир, дам уролмас,
Ҳақдин рухсат бўлмагунча сўзлай олмас,
Ҳақ пандини олгон дунё излай олмас,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Қул Хожа Аҳмад, етти ёшда сабоқ олдим,
Саккизимда дунё уқбин талоқ кўйдим,
Тўққизимда худойимни ҳозир билдим,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано

X

Ул қодирим, қудрат бирлан назар қилди,
Хуррам бўлиб ер остига кирдим мано.
Ғариб банданг бу дунёдин гузар қилди,
Маҳрам бўлиб ер остига кирдим мано.

Зокир бўлиб, шокир бўлиб ҳақни топдим,
Дунё уқбо ҳаром қилиб, янчдим, тебдим,
Шайдо бўлиб, расво бўлиб, жондин ўтдим,
Беғам бўлиб ер остига кирдим мано.

Шумлигимдин тоғу тошлар сўкди мани,
Фосиқ тилда сўкиб, айди, феълинг қани?
Ошиқ бўлсанг аввал боқиб ҳақни тани,
Маҳрам бўлиб ер остига кирдим мано.

Сиани, бизни Ҳақ иратди тоат учун,
Эй булаъжаб, ичмак, емак роҳат учун,
Қолу бало, руҳим бори тухмат учун,
Адҳам бўлиб ер остига кирдим мано.

Нафсим мени кўб югуртди Ҳаққа боқмай,
Кеча-кундуз беғам юрдим ёшим оқмай.
Ҳою ҳавас моумонлик ўтқа ёқмай,
Пурғам бўлиб ер остига кирдим мано.

Қулни кўрсам хизмат қилиб қули бўлдим,
Туфроқсифат йўл устида йўли бўлдим,
Ошиқларни кўйиб ўчган қули бўлдим,
Ҳамдам бўлиб ер остига кирдим мано.

Жондан кечиб меҳнат тортдим, бандам деди.
Қонлар ютиб Оллоҳ дедим, раҳм айлади,
Дўзах ичра бўлмасин деб ғамим еди,
Хуррам бўлиб ер остига кирдим мано.

Ёшим етди олтмиш учқа бир кунча йўқ,
Во дариго, ҳақни топмай кўнглум синук.
Ер устида султонмен деб бўлдим улуг,
Шокир бўлиб ер остига кирдим мано.

Шайхман дебон даъво қилиб йўлга қолдим,
Фашу дастор пучак пулга сотиб келдим.
Нафсу ҳаво туғён қилди, хориб қолдим,
Бедам бўлиб ер остига кирдим мано.

Бошим туфроғ, ўзим туфроғ, жисмим туфроғ,
Ҳақ васлига етармен деб руҳим мушток.
Куйдим, ёндим, бўлолмадим ҳаргиз офоқ,
Шабнам бўлиб ер остига кирдим мано.

Пиру муғон назар қилди, шароб ичдим,
Шибли янглиғ само уриб, жондин кечдим,
Сармаст бўлиб, элу халқдин тониб қочдим,
Замзам бўлиб ер остига кирдим мано.

Қул Хожа Аҳмад, носих бўлсанг, ўзингга бўл,
Ошиқ бўлсанг жондин кечиб бир йўли ўл,
Нодонларга айтсанг сўзинг қилмас қабул,
Мукҳам бўлиб ер остига кирдим мано.

XI

Ишқ даъвосин манга қилма, ёлгон ошиқ,
Ошиқ бўлсанг бағринг ичра кўз қони йўқ.
Муҳаббатни шавқи бирла жон бермаса,
Зойе кечар умри они, ёлғони йўқ.

Ишқ боғини меҳнат тартиб кўқартмасанг,
Хорлик тартиб шум нафсингни ўлдирмасанг.
Оллоҳ дебон ичга нурни тўлдирмасанг,
Валлоҳ-биллоҳ сенда ишқни нишонни йўқ.

Ҳақ зикрини мағзи жондин чиқармасанг,
Уч юз олтмиш томирларинг тебратмасанг.
Тўрт юз қирқ тўрт сўнгакларинг қул қилмасанг
Ёлгончидир, Ҳаққа ошиқ бўлғони йўқ.

Нафсдин кечиб, қаноатни пеша қилгон.
Ҳар ким топса, рози бўлиб, бўйин сунгон.
Яхшиларга хизмат қилиб дуо олгон,
Андоқ ошиқ маҳшар қуни армони йўқ.

Роҳат ташлаб жон меҳнатин хушлаганлар.
Саҳарларда жонин қийнаб оплаганлар,
Ҳойи ҳавас моуманни ташлаганлар,
Чин ошиқдир, ҳаргиз они ёлғони йўқ.

Ишқ дардини бедардларга айтиб бўлмас,
Бу йўлларни уқбоси кўп, ўтиб бўлмас,
Ишқ гавҳарин ҳар номардга сотиб бўлмас,
Бехабарлар ишқ қадрини билғони йўқ.

Ишққа тушдинг, ўтга тушдинг, куйиб ўлдинг,
Парвонадек жондин кечиб аҳгар бўлдинг.
Дардга тўлдинг, ғамга тўлдинг, телба бўлдинг,
Ишқ дардини сўрсанг ҳаргиз дармони йўқ.

Бошинг кетар бу йўлларда ҳазир бўлғил,
Ишқ йўлида ўлмас бурун зинҳор ўлғил,
Пир этагин маҳкам тутиб, хизмат қилғил,
Хизмат қилгон ҳаргиз йўлда қолғони йўқ.

Ошиқ эрмас жонониға жон бермаса,
Дехқон эрмас кетмон чониб нон бермаса,
Мунда йиғлаб охиратда жон бермаса,
Йўлда қолгон бўйи худо олғони йўқ.

Эй беҳабар, ишқ аҳлидин баён сўрма,
Дард истагил, ишқ дардига дармон сўрма.
Ошиқ бўлсанг, зоҳидлардин нишон сўрма,
Бу йўлларда ошиқ ўлса товони йўқ.

Зоҳид бўлма, обид бўлма, ошиқ бўлғил,
Меҳнат тортиб ишқ йўлида содиқ бўлғил.
Нафси тегиб даргоҳиға лойиқ бўлғил,
Ишқеизларни ҳам жони йўқ, имони йўқ.

Ишқ савдоси кимга тушса расво қилур,
Партав солиб Ҳақ ўзига шайдо қилур,
Мажнун сифат ақлини олиб Лайло қилур,
Оллоҳ ҳаққи бу сўзларини ёлғони йўқ.

Қул Хожа Аҳмад, жондин кечиб йўлга киргил,
Андин сўнгра эранларини йўлин сўргил,
Оллоҳ дебон ҳақ йўлида жонинг бергил,
Бу йўлларда жон бермасанг имкони йўқ.

XII

Хуш гойибдин етишди яхини сўзим табаррук,
Ошиқ бўлсанг, ай толиб, риёзатда белинг бук,
Тун кечалар ухламай ёш ўрига қонинг тўқ,
Арслон бобом сўзларини эшитингиз, табаррук.

Арслон бобом айтдилар: Толибларда йўқ ихлос,
Пиринг ҳозир бўлганда не керак Хизр Илос,
Пирга қадам қўйганда ёд этма гафеул гиёс,
Арслон бобом сўзларини эшитингиз, табаррук.

«Толиб мен» деб айтурлар, валлоҳ, биллоҳ, ноинсоф:
Номаҳрамга боқарлар кўзларида йўқ инсоф,
Киши молини еюрлар, чин диллари эмас соф,
Арслон бобом сўзларини эшитингиз, табаррук.

Пир хизматин қилдик деб: «Толиб ман» деб юрарлар,
Ебон ҳаром-ҳаришнини кулборига урарлар,
Кўзларида нами йўқ, ҳалқа ичра кирарлар,
Арслон бобом сўзларини эшитингиз, табаррук.

Зокирман деб зор урар, чиқмас кўзидин ёши,
Дилларида ғами йўқ, ногоҳ оғриғай боши,
Макру ҳийла қилурлар маълум худога иши,
Арслон бобом сўзларини эшитингиз, табаррук.

Толибман деб айтурлар кўнглида йўқ зарра шўр,
Чин толибни сўрсангиз, ичи-тоши гавҳар, дур,
Ҳаққа аён сирлари, айтишлари сафо нур,
Арслон бобом сўзларини эшитингиз, табаррук.

Суратлари софу нақш қиёматдин қўрқмаслар,
Фисқу-фужур ҳосили гуноҳлардин ҳурқмаслар.
Риё тасбиҳ илгинда, йиғлаб ёшин тўқмаслар.
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Риё тасбиҳ илгинда зуннор яхши билсангиз,
Ҳақ ризоси бутурур ишқ савдосин қилсангиз.
Ишқин олиб маҳшарда расво бўлиб турсангиз,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Ишққа қадам қўйгонлар Ҳақ дийдорин кўрарлар.
Мусо сифат маҳшарда Ҳақдин савол сўрарлар.
Сармаст бўлиб, васфида ҳу зикрини кўрарлар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Иншоллоҳ, эшитгани ҳақдин тилаб олурмен,
Шайтон йўлидин олиб, ҳақ йўлига солурмен,
Мадад қилса Мустафо гуноҳларин тилармен,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Арслон бобом сўрсангиз пайғамбарга эътибор.
Саҳобалар улуғи хос банди кирдиғор.
Ётган ери ноҳамвор, бир кози хор-зор.
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Чоршанба кун эшитиб ногоҳ ҳазрат бордилар.
Арслонбобни уйига ул кун меҳмон бўлдилар.
Ётган ерни наҳамвор кўриб ҳайрон қолдилар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Ул Муҳаммад Мустафо туриб дуо қилдилар.
Малойиклар омин деб илгин очиб турдилар.
Шундоқ уммат бердинг деб Ҳақ шукрини қилдилар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Саҳоболар айдилар Арслонбобдир отингиз,
Арабларни улуғи покизадир зотингиз.
Тарбияти тан фарз деди, парча ёпиб ётдингиз,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Охир замон умматлар нақш қилур уйлари,
Нафс ҳавога қувнаб бузор ҳар дам қўйларин,
Шону шавкатлар билан барпо қилур бўйларинг,
Арслон бобом сўзларин эшитдингиз, табаррук.

Охир замон умматлар дунё фоний билмаслар,
Кетганларни кўрибон андин ибрат олмаслар,
Эранларни қилғонини кўриб кўзга илмаслар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Яхши йўлдан озиб, ёмон йўлга овишқан,
Шайтон лаин пирим деб домонига ёпишқан,
Азозилни пирим деб эрта оқшом кўришган,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Имон ислонин олиб, ўлмайман деб кулишган,
Ўлмайман деб дунёда Мавлом билан уришган,
Ғофиллик бирла ҳар дам умрини барбод берган,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Вақти етса Азроил омонатни бер дегай,
Шайтон лаин пирим деб жон берарда кўрингай,
Имон ислонин олиб ҳали дилин сўрмагай,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Тавба қилса тавбасин Мавлом қабул қилмагай,
Оллоҳ деса хожаси қўлин тутиб олмагай,
Журму исён гириҳин пирга бориб ечмагай,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Етти ёшқа Арслонбоб Туркистонга келдилар,
Бошим қўйиб йиғладим, ҳолим кўриб кулдилар,
Минг бир зикрин ўргатиб, меҳрибонлиг қилдилар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Қалом қилдим хурмодин манга ваҳшат қилдилар,
Эй, беадаб гўдак, деб асо олиб сурдилар,
Ваҳшатида қўрқмадим, манга боқиб турдилар,
Арслон бобо сўзларин эшитингиз, табаррук.

Оғзинг очғил, эй гўдак, омонатинг берайин,
Мазасини ютмадим, оч оғзинға солайин,
Ҳақ Расулни буйриғин уммат бўлсам қилайин,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Оғзим очдим, солдилар хурмо иси қилди маст,
Икки оламдин кечиб валлоҳ бўлдим хокпараст,
Хожа, мулло йиғилди, олиб юрди дастба-даст,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Бобом айди, эй болам, таклиф қилмадинг манга,
Беш юз йилдур қомимда сақлар эрдим мен санга.
Мазасини сиз олиб талхин бердингиз манга,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Бобом айди, эй болам, қонимда тур, ўлайин,
Жанозамни ўқиб кўм, жон тасаддуқ қилайин,
Мадад қилса Мустафо, илийюнға кирайин,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Йиглаб айдим, эй бобо, ёш гўдакмен, билмасмен,
Гўрингизни қовлаб мен, кўтариб сола олмасмен,
Ҳақ Мустафо суннатин гўдакмен, билолмасмен,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Бобом айди, эй болам, малоийиклар йиғилғай,
Жобраил имом бўлиб ўзгалар тобе бўлғай,
Мекойил ва Исрофил кўтариб гўрга қўйғай,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Қул Хожа Аҳмад, сўзингни нодонларға айтмағил,
Сўзни айтиб нодонға пучак пулға сотмағил,
Очдин ўлсанг номарддин ҳаргиз миннат тортмағил,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

XIII

Йўлга кирган эранлардин йўлни сўрмай,
Йигламайму, эй дўстларим, хато қилдим,
Ҳақ эикрини кеча-кундуз вирд айламай,
Аё дўстлар, ўз жонима жафо қилдим.

Оллоҳ ёди кўнгулларни равшан қилгон,
Ошиқларга худо ўзи ваъда қилгон,
Ишқ насими Мустафога тухфа қилгон,
Ул сабабдин кўз ёшимни гувоҳ қилдим.

Оллоҳ айтур ошиқларим Буроқ-сувор,
Ҳақ зикрини айтганларга раҳмат ёғар,
Кўп йиғлогон дийдоримни бешак кўрар,
Рўзи Маҳшар дийдоримни ато қилдим.

Ваъда қилди ошиқларга юз минг Буроқ,
Олам ҳаққи маломати анга йироқ,
Бу оламдин эл кўзига ёнган чироқ,
Уқбо ичра юз минг кўшқлар бино қилдим

Дардсиз одам одам эрмас, шуни англанг,
Ишқсиз одам ҳайвон жинси, муни тингланг,
Кўнглингизда ишқ бўлмаса манга йиғланг,
Гирёнларга ҳос ишқимни ато қилдим.

Банда бўлсанг манмапликни зинҳор ташла,
Саҳарларда жонинг қийнаб тинмай ишла,
Йўлдан озган гумроҳларни йўлга бошла,
Бир назарда дилларини сафо қилдим.

Чин дардликка ўзим дору, ўзим дармон,
Ҳам ошиқмен, ҳам маъшукмен, ўзим жонон,
Раҳм айлайин отим Раҳмон, зотим субҳон,
Бир назарда ботинларини сафо қилдим.

Тонг отқунча Ҳақ ёдини айғон киши,
Тоғу чўлни бўстон қилар оққан ёши,
Оллоҳ айтур ўзга бида йўқтур иши,
Ул ошиқни халойиқдин жудо қилдим.

Ишқ ёдини ерга солсам, ер кўтармас,
Дафтар қилсам то тириксен, битиб бўлмас.
Ҳақни билган бегу ҳону халқни билмас,
Ул бандамин ўз йўлимда дуто қилдим.

Молу пулни парво қилмас ошнқ киши,
Йўл устида туфроқ бўлиб азиз боши,
Андин сўнгра нурга тўлар пчи тоши,
Тонг-ла борса махшар аро подшоҳ қилдим

Ҳақдин қўрқиб молу пулни суймаганини,
Ҳақни айтиб, бир дам ётиб уймаганини,
Ётса, қўпса Ҳақ зикрини қўймаганини,
Очдим ботин кўзларини, бино қилдим

Рўза тутиб халқга риё қилгонларни,
Намоз ўқиб, тасбиҳ қўлга олгонларни,
Шайхмен дея ўзга бинó қўйгонларни,
Охир домда имонидин жудо қилдим

Ҳаққа ошнқ бўлиб айди қул Хожа Аҳмад,
Сидқи бирла эшитганга юз минг раҳмат
Дуо қилай кўрмагайлар меҳнат, заҳмат,
Оқил эрсанг бир сўз бирлан адо қилдим

XIV

Раббим ёди улугъ ёддур айтур бўлсам,
Асал янглиғ сучук бўлур тилим менинг.
Ўзим фақир, қилдим муқир¹, бўлдим ҳақир.
Қанот қоқар учар қушдек кўнглим менинг.

Турлик айшим, турлик ишим, мунглиғ бошим,
Ирди² жоним, кетди ҳушим, оқди ёшим,
Ёзуқ билан тўлди тугал, ичим-тошим,
Бениёзим оча берсун йўлим менинг.

Кўзим тушди, кўнглим учди, аршқа ошди,
Умрим кечди, нафсим қочди, баҳрим тошди.
Карвон кўчди, манзил ошди, ҳориб тушди,
Сир улашди недек бўлғай холим менинг.

Суврат мунда, сийрат онда, қудратингда,
Ўзу тунда, ёруғ қунда кўнглим онда,
Юрар тунда, бўлиб банда, бори қанда?
Сўрса онда ёзуқ турур тилим менинг.

¹ Муқир — иқдор қилмоқ.

² Ирди — эриди жоним.

Ичдим шароб, бўлдум хароб, аслим туроб,
Келдим кўриб, кўнглим сароб, ишққа пуроб,
Ҳақдин хитоб қилса кўрмас қуллар азоб,
Булоқ янглиғ оқар кўздин ёшим менинг.

Тушим узор, Буроқ тўзор, кетса бозор,
Дунё бозор ичра кириб, қуллар озар,
Бошим безор, ёшим сизор, қоним тўзор
Отим Аҳмад, Туркистондур элим менинг.

XV

Тинмайин мен ҳасратингда оллоҳ десам,
Зор инграбон зокир бўлиб, раббим десам.
Қули бўлиб, қуллигингда бўйин сунсам.
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймуген?

Зикриёдек бу бошимга арра қўйсам,
Аиубдек (ҳам) бу танимга қуртни солсам.
Мусодек (ҳам) Тур тоғида тоат қилсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймуген?

Юнусдек (ҳам) дарё ичра балиқ бўлсам,
Юсуфдек (ҳам) қудуқ ичра ватан қилсам.
Ёқубдек (ҳам) Юсуф учун кўп йигласам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймуген?

Шиблидек (ҳам) ошиқ бўлиб само урсам,
Боязиддек тун-кун тинмай Каъба борсам,
Каъба ичра юзим суртиб зор инграсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймуген?

Маъруфдек (ҳам) ушбу йўлга қадам қўйсам,
Мансурдек (ҳам) жондан кечиб дорга қўнсам.
Дор узра шавқланибон ҳақни айсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймуген?

Қул Хожа Аҳмад, қуллуқ ичра собит бўлсам,
Зокир бўлиб зикрин айтиб раббим десам,
Зикиринда шавқланибон куйиб-ёнсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймуген?

XVI

Саҳар вақтда қўпиб, йиғлаб, нола айла,
Нолишингдин еру кўклар наво қилсун.
Ҳаққа сигниб кўз ёпингни жола айла,
Андин сўнгра Ҳақ дардингга даво қилсун?

Юз минг гуноҳ содир бўлди — билолмадинг
Товба қилиб даргоҳига келолмадинг,
Хизмат қилиб яхши дуо ололмадинг,
Ошиқлардин сени не деб сиво қилсун?

Бу аламда расво бўлиб қон ютмасанг,
Шариатда, тариқатда пир тутмасанг,
Ҳақиқатда жону тандин пок ўтмасанг,
Ғафлатларинг сени не деб жудо қилсун?

Эранларни қилгонларин қилолмасанг,
Пирсиз юриб вирду аврод билолмасанг
Истионад тилаб дуо ололмасанг,
Хос бузурқлар сени не деб дуо қилсун?

Дами тазвир қўйиб халқни йўлдан урдинг,
Шайхлик қилиб риё бирла дўкон қурдинг,
Ишрат қилиб шайтон бирла даврон сурдинг,
Дийдориға сени не деб раво қилсун?

Кеча ётмай хоби ғафлат ҳаром қилса,
Зикри қалбу зикри сирни тамом қилса,
Минг бир отин тасбиҳ этиб калом қилса,
Бунда не деб даргоҳига ҳаво қилсун?

Амри маъруф наҳи мункар билиб келса,
Ётса, қўпса бир худойни ҳозир билса.
То ўлгунча хожасига хизмат қилса,
Қувват берур, ани не деб дуто қилсун?

Бенамозу бетоатга бермас қувват,
Феъли заиф, ўзи маъюб бермас ҳиммат.
Ризқи ноқис, ўзи ножинс, кўрмас давлат,
Ул фосиқни дилин не деб сафо қилсун?

Хайфи одам ўз қаддини ўзи билмас,
Манлик қилиб яхшиларни кўзга.илмас,
Хў суҳбатин кўрган ерга қочиб келмас,
Ул бевафо ахдга не деб вафо қилсун?

Одам улдур фақир бўлур йўлда ётса,
Туфроқ сифат олам анн босиб ўтса,
Юсуф сифат биродари қул деб сотса,
Қулни қули ул қул не деб ҳаво қилсун?

Шавқи завқи муҳаббатдин аён қилғил,
Ошиқларга ишқ ўтидин баён қилғил,
Хорлик, зорлик, машаққатни нишон қилғил,
Чин ошиқлар ўтдин не деб ҳазар қилсун?

Оллоҳ дебон ўтга кирди Халилуллоҳ,
Ушал ўтин бўстон қилди, кўринг оллоҳ.
Бўйини кесиб, йиглаб айди шайанлиллоҳ,
Фақир мискин ўтда не деб ҳаво қилсун?

Ҳаққа ошиқ содиқлари юрур хилват,
Тонг-ла борса Ҳақ қошида кўрур иззат.
Жаннат кириб дийдор кўрар, айшу роҳат,
Пинҳон юрар халққа не деб риё қилсун?

Қул Хожа Аҳмад, дарду ҳолат пайдо қилғил,
Жону дилин Ҳақ йўлида савдо қилғил,
Дардин тортиб рўзи маҳшар ғавго қилғил,
Дард бўлмаса Мавлом кимга шифо қилсун?

XVII

Товба қилиб ҳаққа ёнган ошиқларга,
Учмоқ ичра тўрт аригда шарбати бор.
Товба қилмай ҳақ ёнмаган гофилларга,
Тор лаҳадда қаттиг азоб-ҳасрати бор.

Учмох мулкни ўқгон қуллар товба қилсун,
Товба қилиб ҳазратига ёвуқ бўлсин,
Хуру қусур, ғилмон вилдан ходим бўлсун,
Алвон-алвон кияр ташриф хилъати бор.

Тавба қилгон ошиқларга нури эрур,
Туни-куни сойим бўлса кўнгли ёрур,
Қачон ўлиб, гўрга кирса гўри кенгур,
Қодир Раббим, раҳим, раҳмон, раҳмати бор.

Тавбасизлар бу дунёдин кечмас, билур,
Ўлиб борса гўр азобин кўрмас, билур.
Қиёмат кун танг аросат ўтмас, билур,
Хайҳот-хайҳот навҳа-фарёд кунлари бор.

Намоз рўза тавба узра борғонларга,
Хақ йўлига кириб қадам қўйғонларга,
Ушбу товба бирла анда борғонларга,
Ярлиқанмиш қуллар бирлан суҳбати бор.

Ул ариғлар кимга турур билгил мун,
Тавба қилгон ошиқларга ичрур ани.
Тавбасизлар ул ариғдин ичмас суни,
Анга ичрур захри-заққум шарбати бор.

Хар ким Хақни қули бўлса ҳаққа ёнсун,
Хаққа ёнмас гофил қуллар нари борсун.
Қул Хожа Аҳмад, нечук мунда ўрун тутсун,
Кеча-кундуз гўрга турур ҳайбати бор.

XVIII

Дийдорини толиб қилсанг, эй зокирлар,
Жондин кечиб ҳалқа ичра кўрунг дийдор,
Севгинг била оллоҳ айтиб, ростга қайтиб,
Тун уйқусин ҳаром айлаб бўлғил бедор.

Бедорларга Хақ раҳмати бўлур ёвуқ,
Бедорларни кўнгли синуқ, кўзи ёшлик.
Манманликни жазосини бергай томук,
Такаббурни дўзах ичра ҳоли душвор.

Сендин бурун ёронларинг қаён кетти,
Бу дунёга кўнгул бермай йиғлаб ўтти.
Умринг охир бўлди навбат санга етти,
Гуноҳингга товба қилгил, эй бадкирдор.

Нафсинг сени боқиб турсанг нелар демас.
Зори қилсанг оллоҳ сари буюн сунамас.
Қўлга олесанг ёбон қушдек қўлга қўнамас.
Қўлга олиб тун уйқусин қилғил бедор.

Нафс йўлига кирган киши расво бўлур,
Йўлдин озиб, тойиб, тўзиб гумроҳ бўлур,
Ётса, қўпса шайтон била ҳамроҳ бўлур,
Нафсини тебкил, нафсини тебкил, эй бадкирдор.

Нафсинг сени охир дамда гадо қилгай,
Дин уйини гарат қилиб адо қилгай,
Ўлар вақтда имонингдин жудо қилгай,
Оқил эрсанг нафси баддин бўлгин безор.

Фиръави, Қорун шайтон сўзини маҳкам тутти,
Бул сабабдин ер ёрилди ани ютти,
Мусо калим носих бўлиб сўзлар айтти,
Қулоқ тутмай ул иккиси бўлди мурдор.

Гуноҳингга тавба қилиб йиғлаб юргил,
Кетарман деб йўл бошига бориб тургил.
Кетганларни кўруб сен ҳам ибрат олгил,
Ибрат олсанг ётмиш еринг бўлур гулзор.

Мўмин қуллар дарду ҳолат пайдо қилди,
Ҳақ йўлида жону дилни шайдо қилди,
Дунё ташлаб охиратни савдо қилди,
Савдо қилсанг ҳуру гулмон бари тайёр.

Қул Хожа Аҳмад, нафс илгидин қилур ман дод,
Пиру мугон бўлгаймукин анга жаллод.
Беҳабарлар эшитмаслар доду фарёд,
Қон йиғлагил, эшитсун ул парвардигор.

XIX

Ишқ йўлида фано бўлай ҳақ биру бор,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор
Илгим очиб дуо қилай азим жаббор,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор.

Гул ишқини кўйинда ман булбул бўлдум,
Алвон, алвон тиллар бирлан нолиш қилдим,
Барча ишдин ошиқликни душвор билдим,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор.

Ишқи текса куйдиргиси жону тани,
Ишқи текса вайрон қилур мову менни,
Ишқ бўлмаса топиб бўлмас мавлом сени,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор.

Ишқ дафтари сизмас дўстлар даргоҳига,
Жумла ошиқ йиғлиб боргай даргоҳига,
Етти дўзах тоқат қилмас бир оҳига,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор.

Ҳос ишқингни кўрсат манга шокир бўлай,
Арри¹ қўйса Зикриёдек зокир бўлай,
Айюбсифат балосига собир бўлай,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор.

¹ Арри — пари.

Йилва қилғил, телба қилғил, шайдо қилғил,
Мажнун қилғил, элу халққа расво қилғил,
Шам кўрсатиб парвонадек ахгар қилғил,
Хар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Ишқ дардини талаб қилдим дармони йўқ,
Ишқ йўлида жон бергани армони йўқ,
Бу йўлларда жон бермаса имкони йўқ,
Хар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Қайдин топай, ишқинг тушти, қарорим йўқ,
Ишқ саносин туни-куни қўёрим йўқ,
Даргоҳингдин ўзга ерга борорим йўқ,
Хар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Ишқ бозори улуг бозор савдо ҳаром,
Ошиқларга сендин ўзга ғавго ҳаром,
Ишқ йўлига кирганларга дунё ҳаром,
Хар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Ошиқликни даъво қилиб юролмадим,
Нафсини кечиб мен амрини қилолмадим,
Нодонликда Ҳақ амрини билолмадим,
Хар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Қул Хожа Аҳмад, ишқдин қаттиқ бало бўлмас,
Марҳам сўрма, ишқ дардига даво бўлмас,
Кўз ёшидин ўзга ҳеч ким гувоҳ бўлмас,
Хар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

XX

Муҳаббатни жомин ичкан деводалар,
Қиёмат кун ўт оғзинин сочар, дўстлар,
Қудрат бирлан яратилгон етти томуг,
Ошиқларни наърасидин қочар, дўстлар.

Дўзах йиглаб дод айлағай худоёйига,
Тоқатим йўқ ошиқларни бир оҳига,
Қочиб борғай ҳақ таоло паноҳига,
Ошиқларни ёши бирлан ўчар, дўстлар

Ошиқларни ишқ дўконин борса кўруб,
Ёшин сочиб, кўксин очиб, юзин суруб,
Иншооллоҳ, дўзах қочгай андин кўрқиб,
Етти осмон тоқат қилмай кўчар, дўстлар.

Раҳмон эгам соқи бўлиб май ичурса,
Аҳлу аёл хонумондин пок кечурса.
Вужудимдин Азозилни Ҳақ қочирса,
Жўрму исён гириҳларин очар, дўстлар.

Ишқ бобини ҳақ юзига во айласа,
Хос ишқини кўнгул ичра жо айласа,
Лутф айласа ики олам шоҳ айласа,
Ошиқлари ҳақ зориға учар, дўстлар.

Субҳон эгам бир қатра май қилса инъом,
Зикри сирни айта-айта қилсам тамом.
Ҳуру гулмон жумла малак анга гулом,
Учмоҳ ичра харир тўнлар бичар, дўстлар.

Оллоҳ дебон гўрдин қўпса олам куяр,
Хос бандам деб раҳмон эгам ёлғуз суяр.
Ёш ўрниға қоним тўкиб юзни бўяр,
Ҳамдин айтиб шайтон лаин қочар, дўстлар.

Мен айтмадим оллоҳ ўзи ваъда қилди,
Йўлсиз эдим лутф айлабон йўлга солди.
Ғариб бўлиб нола қилдим қўлум олди,
Андоқ ошиқ шавқ шаробин ичар, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, ишқсизларни пши душвор,
Тонг-ла борса ҳақ кўрсатмас анга дийдор.
Аршу курси, лавҳу қалам қама безор,
Ишқсизларға дўзах бобин очар дўстлар.

XXI

Ишқ сиррини баён қилсам ошиқларға,
Тоқат қилмай бошин олиб кетар, дўстлар.
Тоғу тошга бошин уриб беҳоб бўлуб,
Аҳлу аёл хонумондин ўтар, дўстлар.

Ишқ пиддати бошга тушса ошққ найлар,
Бегоналар тошлар отиб анга кулар.
Девона деб бошини ёриб қонга булар,
Шокир бўлиб ҳамду сано айтар, дўстлар.

Ишқ гавҳари тубеиз дарё ичра пинҳон,
Жондин кечиб гавҳар олгон бўлди жондон.
Булҳаваслар ошққман деб йўлда қолгон,
Динларини пучак пулга сотар, дўстлар.

Ишқсизларини ҳам жонин йўқ, ҳам имонин,
Расулulloҳ сўзин айдим маъно қонин,
Неча айтсам эшиткучин билган қанин,
Беҳабарга айтсам кўнглин қотар, дўстлар.

Ўтга куйдим, жондин тўйдим, ҳайрон бўлдум.
Бу нечук ўт куймай, ёнмай бирён бўлдум.
Муҳаббатин отин эшитиб гирён бўлдум,
Кўзи гирён муродиға етар, дўстлар.

Зор йиғлабон, зор йиғрағил раҳми келсун,
Йўл адашсанг раҳми келиб йўлга солсун.
Хизмат қилгил пири мугон қўлинг олсун,
Хизмат қилгон муродиға етар, дўстлар.

Замона ҳам охир бўлди, хўйинг кетти,
Расулulloҳ ваъдалари ёвуқ етти,
Хос қуллари яхши сўзга қулоқ тутти,
Ёмон қуллар кундин-кунга батар, дўстлар.

Қуллуявмин батаррий, деди Ҳақ Мустафо,
Ўмнат бўлсанг қулоқ солгил аҳли вафо.
Яхшиларини ажрин берур, бадга жазо,
Қиёмат кун жазоларини тортар, дўстлар.

Фосиқ фожир ҳаво қилиб ерни босмас,
Рўза, намоз қазо қилиб мисвоқ осмас,
Расулulloҳ суннатларини кўзга илмас,
Гуноҳлари кундин-кунга ортар, дўстлар.

Дунёдорлар молин кўруб ҳаво қилур,
Манманликдин ул даъвойи худо қилур.
Улар вақтда имонидин жудо қилур,
Жон берурда ҳасрат бирлан кетур, дўстлар.

Қомуғ дунё йиғганларни валлоҳ кўрдум,
Улур вақтда куларсен деб ҳолин сўрдум.
Шайтон айди, имонинга чангал урдум,
Жон чиқарда йиғлай, йиғлай кетар, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, ошиқ бўлсанг жонинг қуйсун,
Сидқинг бирлан оллоҳ дегил тангри билсун,
Дуо қилғил, мўмин қулла дунё қуйсун,
Дунё қуйғон охиратга етар, дўстлар.

XXII

Ҳаққа ёниб мўмин бўлсанг тоат қилғил,
Тоат қилғон ҳақ дийдорин кўрар, дўстлар.
Юз минг бошга тушса ингранмағил,
Андин сўнгра ишқ сиррини билар, дўстлар.

Ошиқлари зор инграбон йўлга кирди,
Ҳар не жафо тегса ани ҳақдин билди.
Рози бўлиб ер остига ҳозир бўлди,
Зор йиғлабон саҳарларда турар, дўстлар.

Аё дўстлар, ҳеч билмадим мен йўлимни.
Саодатга боғламадим мен белимни.
Ғийбат сўздин ҳеч йиғмадим мен тилимни,
Нодонлигим мени расво қилди, дўстлар.

Кеча-кундуз беғам юрдим зикрин айтмай,
Жаҳд айлабон туни — куни фикрин этмай.
Муҳаббатни бозорида ўзни сотмай,
Нафсим мени юз минг таом тилар, дўстлар.

Нафсингни сен ўз райига қўйма зинжор,
Емай, ичмай тоат бирла бўлғил бедор.
Ахир бир кун кўрсатқуси санга дийдор,
Бедор бўлғон анда дийдор кўрар, дўстлар.

Аё гофил, ҳақ зикрини тилдан қўйма,
Дунёликдин бир заррани қўлга олма.
Эранларин орқасидин ҳаргиз қолма,
Ўўлга кирган охир мурод топар, дўстлар.

Во дариго, армон бирла умрим кечди,
Нафсим мени тугён қилди, ҳаддин ошди.
Ҳоним қуши парвоз қилса руҳим қочди,
Гофил юргац умрин елга сотар, дўстлар.

Дийдор кўрай деган қуллар бедор бўлур,
Юрса, турса, ётса, қўнса зикрин айтур,
Ичи-таши андоғ қулни нурга тўлур,
Оллоҳ нурин андоғ қулга сочар, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, банда бўлсанг йиглаб юргил,
Муҳаббатни мажлисиға ўзунг ургил,
Қиёматни шиддатинини мотам қургил,
Мотам қурган сирдин хабар олар, дўстлар.

XXIII

Дийдор учун жонни қурбон қилмагунча,
Исмойилдек дийдор орзу қилманг, дўстлар,
Ҳондин кечиб тариқатга кирмагунча,
Ошиқ мен деб ёлгон даъво қилманг, дўстлар.

Ошиқлиғ улғу ишдур билсанг муни,
Меҳнат бирла синар эрминш мавлом сени,
Раику меҳнат бирла бўлсанг туни-қуни,
Маъшуқингдин кўнгул ўзга қилманг, дўстлар.

Мавлик бирла тариқатга кирмадилар,
Ҳондин кечмай йўлга қадам қўймадилар,
Нафс ўлтурмай таслим фано бўлмадилар,
Хомтамаълиғ бирла йўлга кирманг, дўстлар.

Ушбу ишқин йўли тилим бўлмак турур,
Мунда йиглаб охиратда кулмак турур.
Гул раиқари заъфарондек сўлмак турур,
Мундоқ бўлмай ошиқмен деб айтманг, дўстлар.

غریب لیغ ده غریب بولغان غریب
 غریب لارعالینی بیلگان غریب لار
 سبب برلان یراق یرگا باربان
 قرنداش قدرینی بیلگان غریب لار
 سوسا گانده سوگا محتاج بولگان
 تیریک هزار اولوب اولگان غریب
 کیشی بیلاس غریب عالی نیدور
 کیم ادل بقیدر اولار مسکین غریب
 کیل ایمدی احمد اوزونگا با قفیل
 غریب سن سن غریب مسکین غریب

خواجہ احمد سیوی حکمت لریدن

بیشک نیلینک بو دنیا برچه ایلدین اوتارا
 اینا ناکیل مالینکا برکون قولدین کیتارا
 اتا انا قرنداش قیان کیستی فکر قیل
 تورت ایا غلغ چوبین آت برکون سنگیتارا
 دنیا اوچون غم یمه حق دین اوز گانی دیمه
 کیشی مالینی یمه صراط اوزره توتار
 ابل و عیال قرنداش سچکیم بولمایدور بولدا
 مردانه بول غریب باش عرو نک یلیدیک اوتارا
 قل خواجہ احمد طاعت قیل عرنیک بیلام نتیجیل
 اصلینک بیلام نک آب بیل نیه کل کا کیتارا

حکمت

الکذاب لا امتی دیدی بیلینک محمد
یا نفا پخیلار قومینی امت دیمس محمد
توغری یورگان قلینی حقینی اینرلاب یوننی
راست یوردگان قلینی امت دیکای محمد
هرکیم امت من دیسه سول ایشین قومیه
شفاعت کولی بولسه محروم قومیس محمد
منکری تعالی سوزین رسول اند سستین
اینا ناکان متین امت دیاس محمد
امت من دب یوردن یور دینی قیلاس سن
چوکل مند توتار سن انده سورس محمد

مشکل دور عاصی بنده امت دیما انده
رسوال اولور مشروده امت دیمس محمد
امت دیکای محمد چین سوزلار قل احمد
تاناگلا بولسه قیامت محروم قومیس محمد

حکمت

خداوند منی سالفیل اوز یولینکا
نفس الیگیده باریب او ابولدم منا
فسق و فجور تولوبت شیب حدین امتی
غرقاب بولوب عصیان ایچره قالیم منا
دنیا نجس طالب بولوب تیدیک یوردوم
ایستاب لی ارتقا سیدین تون کون قودوم

قرا یوزوم در گاه سینگا سور ما دیم من
 یار بنا هر نه قیلانک کیدیم منا
 طاقیتیم یوق اگر باشم کنا هیمنه
 قیل تو به قاچیب کیدیم پنا هینگا
 رحمت بر لان نظر قیلغیل خواجه احمد گا
 هر نه قیلانک من مینوا کیدیم منا

حکمت

کوزوم نملیک د لیم غملیک جان المللیک
 پنجوک علاج ایثاریمنی بیلام دوستلار
 بو حشرده ندامتده یاشیم آقیب
 قیو طرف کیتاریمنی بیلام دوستلار

امرین تو تمای حق یولیفه کوزوم یومدم
 قایده بارای ایا دوستلار نیستکم منا
 نفس شیطان اسیر قیلدیر آدم اوغلین
 شتر لایین باغلاب لدی ایکی قولین
 نه مشکل دوراوتک سولنی پلامای یولین
 وادرنیا حسرت برله بار غوم منا
 بوق منینگدیک شوم بلا عالم ارا
 هیچ بولدی منبدن رضا خالق خدا
 ایدر بولدی آخر مننی یوزوم قسار
 وادیلتا اول نیگا بولدم منا
 عطا قیلغان غنیز جاننی بیلامدیم من
 ظاهرباطن حاضر سن ییب تور ما دیم من

نجوک علاج ایتاریمنی بیلیم دوستلار
 تخم عصیان بید ساچتیم طاعتیم آز
 اوتی عروم غفلتیم لان هم قیش و یاز
 یقین تورور جانسیم قوشی قیلیم پرواز
 نجوک علاج ایتاریمنی بیلیم دوستلار
 قل خواجه احمد خذ متید جان برمه
 و بهقان ایرمس کیتمان چاپیبا نیرمه
 آچیلیمغای گل غنچه سی نم بولمس
 نجوک علاج ایتوریمنی بیلیم دوستلار

حکمت

روح قوشینی تترار بولسه بال و پری

تورلوک تورلوک علامت لار بولدی پیدا
 یور اگیمده حسرت لار بولدی پیدا
 بودنیاده لخط فارغ بولماغ قیدا
 نجوک علاج ایتاریمنی بیلیم دوستلار
 الله ادا چون فرزند لاریم یتیم قیاسام
 جاندن کیچیب مال دین کیچیب غریب بولسام
 بیامانده یلغوز قاز و یک ناله قیاسام
 نجوک علاج ایتاریمنی بیلیم دوستلار
 خاص قل لار و یک کیچ لار قایم بولسام
 مردانلار و یک کوندوزلاری صایم بولسام
 کیچ لاری آرام آلمای ربیم و سیام

سنى سويار درگاهمیده مثل قوله یک
 خواجه سويسه قلین آزاد ایتار دوستلار
 غفلت برله عمر نیک سنى اوتار بلیگیل
 جانینک برله پر خذمتین توروب قیلغیل
 اندین سونکره درگاهمیده لایق بولغیل
 خدمت قیلگان مراد یغیتار دوستلار
 قل خواجه احمد حکمت ایتیپ میغلا سحر
 ایرانلار لی الفاطمیدین الیب خنبر
 سوز اصلینی پلگانلار کا اصل گوهر
 ظاهریغیه باقغان قوروغ قالار دوستلار

حکمت

پرواز قیلیب عرش دین غرشفه قونار دوستلار
 قل من دیگان دایم تینمای ذکرین ایتار
 عشق اوتیغنه بغری کویوب فریاد ایتار
 بیخبر لار بیلمای عمرین یلگا ساتار
 غفلت برلان جهنم گاکیتار دوستلار
 آخر زمان شینچی توزار صورت لارین
 زهد و تقوی قیلمای بوزار سیرت لارین
 کرامت دیر خواب غفلت روتیلارین
 ریابرد خلقه اوزین ساتار دوستلار
 ابا غافل عمر نیک سنى اوتار یلدی یک
 کوزیا شینک آقیز دایم آب بیلدی یک

حق نہ حاضر کورار لار سحر وقتی ایچینده
 سحر وقتی خوش ساعت ہم جنت ایرور راحت
 تنگ ریقه قیل عبادت سحر وقتی ایچینده

حکمت

شق لار
 اون سکر مینک عالمده حیران بولغانه عاشق لار
 تابمای معشوق سوراغین سرسان بولغان عاشق لار
 هر دم باشی اور کولوب کوزی خلقه تیر مولوب
 هو، هوتیو چور کولوب کرمان بولغانه عاشق لار
 کوپوب یا نایب کول بولغان عشقیده بلبل بولغان
 کیمینی کورسه قل بولغان مردان بولغانه عاشق لار
 یول دستیده خاک بولغانه سینده لاری پاک بولغان
 ذکرین امتیب پاک بولغانه مالان بولغان عاشق لار

بیدار بولفیل ایتموسن سحر وقتی ایچینده
 قوتقار اوزونکنی اوتدین سحر وقتی ایچینده
 سحر وقتده اول گل لار شنا ایتور بلبل لار
 کیم ایتور کیم بر و بار سحر وقتی ایچینده
 سحر وقتده کورکدین ملک کیلور مومن غه
 یازوق لار دین یا یور غه سحر وقتی ایچینده
 سحر وقتده کورکدین جنت قیوسی آچیلور
 بیدار قلفه ساچار لار سحر وقتی ایچینده
 سحر وقتده قوبغای اولومنی یادین قیلغای
 قورقونجدین کورککا ادچقای سحر وقتی ایچینده
 سحر فی لذتینی عاشق قل لار بیلور لار

تکیبزه تاغین کیسیب اوشات گانلار
 بودنیانی مزا سینی او نوت قانلار
 قریاد اوروب سیلاب کوزین گریان قیلور
 عاشق قل لار بودنیانی کوز گایلماس
 دنیا عشقین زاهد قل لار تیلگا آلماس
 کچه کوندوز مست و حیران اوز گاکیلما
 ویدار تیلاب کوکین تشینا لان قیلور
 واورغا کیجیتی عسروم تویمای قالدیم
 راحله سیز بولغ کیریب باریب قالدیم
 همت قورین بیلگا محکم چالیب آلدیم
 اوز رسو یکان عاشق لارین سرسان قیلور
 ایا عاشق کچه کوندوز تسیمای میغلا

همت قورین باغلاغان یورک بغرین داغلاغان
 قریاد اوروب سیغلاغان گریان بولغان عاشق لار
 گاهی یوز رسار غاریک گاهی یولیده غریب
 تسبیح لار یا حبیب جولان قیلغان عاشق لار
 احمد سنهم عاشق بول صدقینک برله صادق بول
 ورگا بهیغه لایق بول جاتان بولغان عاشق لار

حکمت

محبت نی بوستانیده هزار داستان
 بلبل لاری سیرب انده افغان قیلور
 معرفت ندمیدانیده جولان قیلغان
 کچه کوندوز کوز یا شینی عثمان قیلور
 اول بلبل ن آوازینی ایشیتگانلار

ست و حیران بولوب یورار یاز و قیستی
 سحر لارده چار ضرب ر مق انینک ایشی
 ظاهر خنده باطن لارین گریان قیلور
 مونداغ بولمای حق و سلیقه متب بولس
 رسوا بولمای سر دین معنی آلیب بولس
 هوذ کرینی استب ایم تیلدین تویمس
 دهمی برلان دل لارینی لرزان قیلور
 قل خواجه احمد بو حکمت فی کیمکا ادنیک
 عارف من دیب خلایق غم او قوب یاندنیک
 تاثر قیلماس عالم لار غم ایغان پندینک
 عارف اولدور تن ملکینی ویران قیلور

حکمت

کویوب پشیب یوراک بغرنیک انیریغ غلا
 اجل یتیمه مروانه وار سیملینک باغلا
 مونداغ عاشق بارسه انده مھمان قیلور
 شیخ منصور اوز باشیننی دارده کورد
 پرتو سالدی حق ویدارین انده کوردی
 بیخود بولوب زین بیلمای افغان قیلدی
 واشوقا دیب اوزین بیلمای جولان قیلور
 شیخ شبلی عاشق بولوب بیلمای اوت
 شیخ بایزید تمیش یولی اوزین ساتی
 بودنیانی عزتلارین تا شلاب آتے
 اوتکانه ایشقه ندامت دیب افغان قیلور
 انداغ ایرلار صحبتینی تابقان کیشی

بیر آستیفه قاجیب کیردیم نادانلار دین
 ایلگیم آجیب عاتیلای مردان لار دین
 غریب جانیم یوز تصدق دانالار دین
 داناتا بمای بیر آستیفه کیردیم منا
 نادانلار نی مندین سورمه کوکسوم چقه
 حقدین تور قوب ماتم توتسام کولار قهقهه
 آغزی آچوق نفسی اولوق مثل لقه
 نادان لار دین تور قوب سنکا کیلیم منا
 طمع قیلیم نادان لار دین قدرینک بیلما
 ظلمت ایچره یول ادا شنک یولغه سالما
 بوینونک قتییب زاری قیلینک لونک ایش
 نادان لار دین شکوه ایلاب کیلیم منا

ایا دوستلار نادان برلان الفت بولوب
 بغیریم کولوب جان دین تو یوب اولدیم منا
 تو غری ایتسام ایگری یولغه بوشین تولغار
 قانلار یوتوب غسم زهرینه تویدوم منا
 نادان برله اوتکان عسرونک نار سقمر
 نادان باره دورخ اندین قیلغای حذر
 نادان برله دورخ سری قیامنک سفر
 نادان ایچره خسران شکلیغ سولدم منا
 وعاقیلینک نادانلار نی یوزین کورمای
 حق تعالی رسیق بولسه بر دم تورمای
 بیمار بولسه نادانلار نی حالین سورمای
 نادانلار دین یوزمینک حفا کوردوم منا

خانما نینک ترک یلابان اولوش آلفیل
 ای بیخبر دنیا ایشین آرقه سالغیل
 الله سخی لطیفین کوروب حیران قالغیل
 کورار من ایب فنا بولوب کیلیم منا
 من دفتر ثانی ایدیم سیز گایا دگار
 اردو احمدین مدد تیلای قونک زلفهار
 دعا قیلای واصل فیلسون پروردگار
 رحمن ایگام عرض تیکالی کیلیم منا
 حکمبندین بجهه آلفان کوز گاسورسون
 اخلاص بران کوز گاسور توبیدار کورسون
 شرطی اولدورر باضت غه بویون سونون
 جانلار چکیب حانانانی کورردوم منا

اول آخر خوبلار کیتی قالدوم یالغوز
 نادانلار دین ایشیتما دیم برغیشی سوز
 دانا کیتی نادان قالدی ییدیم افسوس
 یولنی تابمای حیران بولوب قالدیم منا
 داغ، بجران ایزدی بغیریم قانی درومند
 دانا تفرغ نادان لارنا کوکسی بلند
 آیت حدیث بیان قیلسام قیلماس سپند
 کوکسوم تیشینک دروغمکا تولدوم منا
 دروحو حالت طفیان قیلدی بارموطیب
 عرض حالیم سنگا ایتای یالغوز حبیب
 برچه طالب اولوش آلدی من بی نصیب
 اولوش استیاب دوتا بولوب کیلیم منا

ناغ و تاشقه باشین کوروب بخیود بولوب
 اهل و عیال خانان دین اوتار دوستلار
 عشق شدتی باشقه قوش عاشق تیلار
 بیگانه لار تاشلار آنتیب نگا کولار
 دیوانه دیب باشین یاریب قانغه بویار
 شا کر بولوب حمد و ثنا ایتور دوستلار
 عشق سیرلار نه هم جانی یوق هم ایمانه
 رسول الله سوزین ایدیم معنی کانی
 نیچه اتسام اشیتکوجی بیگان قانی
 بیخبر گاه ایم کونکلی قاتار دوستلار
 عشق گوهر تو بسیر دریا ایچر ایشمه
 جان دین کیچیب گوهر آلفان بوکد جانان

دیدار او چون گدا بولدوم آمسین دینکلار
 ای طالب لار حالیم کوروب غمیم نیکلار
 یوله قالگان قل احمد گایول بیر نیکلار
 یولنی اینرلاب گدا بولوب کیدیم منا
 قل خواجه احمد گدا بولسنگ حقه بولغیل
 باشینک برله ایرانلار کا خدمت قیلغیل
 نظر تابسنگ حلقه قوروب صحبت قیلغیل
 حلقه ایچره آگاه بولوب تور دوم منا

حکمت

عشق سیرینی بیان قیلسام عاشق لارگا
 طاقت قیلمای باشین آلیب کیتار دوستلار

یمان قل لار کوندین کونکا بتر دوستلار
 کل یوم بستریدی حق ^{مصطفی}
 امت بولسانک قولا ق سالفیل اهل وفا
 بخشی لاری اجرین سیردر بدگا جسر
 قیامت کون جزا لارین تمار دوستلار
 فاسق فاجر هوا قیلیب یرنی با سماس
 روزه نماز قضا قیلیب مسواک سماس
 رسول الله سنت لارین کوزکا آلماس
 گناه لاری کوندین کونکا آرتار دوستلار
 دنیا دارلار مالین کوروب هوا قیلور
 من من بیکدین اول دعوی خدا قیلور
 اولار وقتده ایمانیدین جدا قیلور

بولموس لار عاشق من دیب بولده قالغان
 دین لارینی بوچک پلغه ساتار دوستلار
 اوتقه کویدم جان دین تویدوم حیران بولدوم
 بوچوک اوت کویای یانمای بریان بولدوم
 محبت فی آتین ایشیتیب گریان بولدوم
 کوزی گریان مراد یغیتار دوستلار
 زار بغلابان زارا ینکرا گیلر حمی کیلسون
 یول اواشنک حمی کیلیب یولغه سالسون
 خدمت قیلغیل پرمغان قولینک لسون
 خدمت قیلغان مراد یغیتار دوستلار
 زمانه آضر بولدی خو یونک لیت
 رسول الله وعده لاری یاوق لیت
 خاص قل لاری بخشی سوزکا قولا ق توت

حق یولیفه کمر کانلار الله تیو یور گانلار
 ایرانلار اینرین ایراب مملکتین کچمیشلار
 عالم فخری مصطفی انداغ ایدی مر حبا
 معراج توند فخر ایتی فقیر لیکنی آلمیشلار
 کونکل برمای ویناغه شروع قیلما ی صرامنه
 حق نه سویکان عاشق لار خلایق دین کچمیشلار
 دنیا مینک یکانلار جهان مالین آلفانلار
 کر کس قوشدیک بولوبان اول صرامنه بامیشلار
 ملا مفتی بولغانلار ناحق دعوی قیلغانلار
 آقنی قرا قیلغانلار اول تموغقه کیرمیشلار
 قاضی امام بولغانلار ناحق دعوی قیلغانلار
 حمار نیکیغ بولوبان یوک آستیده قالمیشلار

جان برارده حسرت برلان کیتا دوستلار
 قومونا یغقانلارنی و الله کور و دوم
 اولار و قتده قلا ی سن دیب جالین سور و دوم
 شیطان یدی ایمانیغه چنکال و دوم
 جان چیقار و یغلا ی یغلا ی کیتا دوستلار
 قل خواجه احمد عاشق بولسانک جانینگ کویو
 صدقینک برلان الله و یکیل تنگری بیلسون
 دعا قیلغیل مؤمن قل لار دنیا قویسون
 دنیا قویغان آضر ت غه تیار و دوستلار

حکمت

حق قل لاری درویش لار حقیقت بیلمیشلار
 حقه عاشق بولغانلار حق یولیفه کیرمیشلار

غریب احمد سوزی ہرگز قریب
 اگریر آستینہ کیر سپور میس
 منی حکمت لاریم در و لیک کا در مان
 کیشی بوی ایلتماسہ اول یولڈ فالغان
 منی حکمت لاریم عاشق غایتینک
 ولی آیمہ دیک صادق غایتینک
 منی حکمت لاریم در و سیر گا ایتینک
 بهاسیر گوهریم نادرانغہ ساتمینک
 یسوی حکمتین وانا ایشیتسون
 ایشیتکانلار ہمہ مقصود غایتسون

آمین الحمد للہ رب العالمین ہوا رحمتہ

صراحت یکان حاکم لار رشوت آلیب یکانلار
 اوز برماقین تیشلایان قورقوت و قاتلیشلار
 تاتلیغ تاتلیغ یکانلار تورلوک تورلوک یکانلار
 آلتون تخت اولتوکانلار تفراق ارایا تمیشلار
 منمن قل لار صادق لار صدق بر لار تورکانلار
 دنیا یغین صرف ایتیب چماغ حورین قوچمیشلار
 قل خواجہ احمد سلیمین سن حق یولینہ کیرمیش سن
 حق یولینہ کیرکانلار حق دیدارین کورمیش لار

x x

آق قہ کوچیر دچی غلط سیف الدین رفیع الدیناد ۱۹۳۹ مسری

Муршидларни хизматини қил ихтиёр,
Ўзлигимдин йўлга кирдим дема зинҳор.
Яхши билсанг тариқатни хатари бор,
Қало вазсиз ушбу йўлга кирманг, дўстлар.

Муршидларга хизмат қилсанг нафсга офат,
Тегма нодон, бу йўлларда қилмас тоқат.
Содиқ қуллар бу йўлларни билур роҳат,
Тирик ўлмай дийдор орзу қилманг, дўстлар.

Ал каззобу ло уммати, деди Сизга,
Ул Муҳаммад ҳақ Расули эрди бизга.
Елгончиға жаннат йўқтур воллоҳ анга,
Елгон сўзлаб имонсизин кетманг, дўстлар.

Хонумонин тарк этмайин кўрмас дийдор,
Дийдор кўрай деган ошиқ бўлар бедор.
Андоқ ошиқ охир кўргай анда дийдор,
Дийдор кўрмай сирдин хабар туйманг. дўстлар.

Сирдин маъно туймагонлар бегонадур,
Ул ошиқни маконлари вайронадур.
Ишқ йўлида жон берганлар жононадур,
Жондин кечмай жондин хабар билманг, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, ўздин кечмай даъво қилма,
Халқ ичинда ошиқ мен деб тилға олма,
Ошиқлиғи улуг ишдур ғофил бўлма,
Ғофил бўлиб ҳақ дийдорин кўрманг, дўстлар.

XXIV

Муҳаббатни жомин ичиб рақс айлабон,
Девоналинг мақомиға кирди, дўстлар.
Очу тўқлиқ суду зиён ҳеч билмаган,
Сармаст бўлиб рақсу само урди, дўстлар.

Рақсу само урганларға дунё ҳаром,
Аҳлу аёл хонумондин кечди тамон.
Саҳар вақтда ҳаққа сиғиб йиғлар мудом,
Андин сўнгра рақсу само урди, дўстлар.

Дунё тефмай рақсу само урган жоҳил,
Ҳақ ёдини бирдам айтмай юрар ғофил,
Дарвешман деб дунё сари кўнгли мойил,
Дунё учун рақсу само урди, дўстлар.

Ўздин кетмай рақсу само урмак хато,
Субҳон эгам анга қилмас имон ато,
Тоат қилса дилларини қилмас сафо,
Риё қилиб рақсу само урди, дўстлар.

Ўздин кетмай рақс айласа оллоҳ безор,
Самоидин ер тебраниб торткай озор.
Дуо қилай кўрсатмасун анга дийдор,
Диндин кечиб рақсу само урди, дўстлар.

Шибли ошиқ само урди партав кўруб,
Мустафони ҳозир кўруб савол сўруб.
Дунё уқбин орқа ташлаб, кўзин юмиб,
Андоқ қуллар рақсу само урди, дўстлар.

Шибли ошиқ йиғлаб айди, аё расул,
Бетоқатмен, само урсам ҳам мен малул.
Расул айди, иншооллоҳ қилғой қабул,
Рухсат тилаб рақсу само урди, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, рақсу само ҳар кимга йўқ,
Тақлид бирла урса само кўргай томук,
Бу ривоят пинҳон эрди айсун қомук,
Ҳақни топиб рақсу само урди, дўстлар.

XXV

Ҳикоятда билинг мундоғ келтурдилар,
Бобомочин ул Султонни еткурдилар,
Хуросонда тўрт юз ёшни яшадилар,
Йигирма тўрт йиғоч ҳар кун учди, дўстлар.

Эшиттилар Бобомочин ул замонда,
Аҳмад отлиғ бир шайх чиқмиш Туркистонда,
Суҳбат қилмас қизу жувон бирлан анда,
Ман аткали Туркистонга келди, дўстлар.

Келди эрса кўрдилар ул машойихни,
Сен шайхму сен озгурғучи халойиқни,
Ўшал озгон гумроҳдурмен билғил муни,
Тейу ҳазрат анга жавоб берди, дўстлар.

Амр этилар Ҳаким хожа Сулаймонга,
Ўшал сўфи Муҳаммади донишмандга,
Боғлаб уринг беш юз қамчи ул нодонга,
Бир стунга маҳкам боғлаб қўйди, дўстлар.

Юз киши (ҳам) келса тута билмас эди,
Ики киши тутиб они ҳам боғлади.
Ўшал дамда беш юз қамчи санаб урди,
На оҳ деди, на воҳ деди, билинг, дўстлар.

Яланғоч (ҳам) қилиб они боғлаб қўйди,
Беш юздин бир қамчини ҳам ортиқ урди,
Бир қамчидин зор йиғлабон фарёд қилди,
Ота Аҳмад ёш тўкибон куйди, дўстлар.

Ўшал дамда муридлари қилди савол,
Бир юз қамчи урганда йўқ ҳеч қилу қол
Бир қамчи урди эрса бўлди беҳол,
Сир недур деб асхоб анда сўрди, дўстлар

Ота айтди, орқасида деуу пари,
Урнаб эрди беш юз қамчи анга тегди.
Деуу пари орқасидин дарҳол қочди,
Бир қамчиси анга тегди билинг, дўстлар

Бобомочин ул дам айди, во Аҳмадо,
Келмишам мен расво бўлиб халқлар аро.
Улар эрдим ушбу ҳолат бирлан мана,
Зор йиғлабон арзу ҳолин айтти, дўстлар

Отанинг ҳам эрлигини анда билди,
Риёзатни торткусида ё кўрсатти.
Ота бирла уч мартаба хилват кирди,
Мурод-мақсад пирдин эрмиш билинг, дўстлар

Муршид бўлмай ҳаргиз мурод топмадилар.
Хизмат қилмай ҳаққа восит бўлмадилар.
Зор йиғлабон кеча бедор бўлмадилар.
Зор йиғламай ҳақ дийдорни кўрмас, дўстлар.

Ед этайлик қул Ҳожа Аҳмад авлиёни,
Муридлари Бобомочин ул султонни,
Қўллагайму осн Юсуф Байзовийни
Назм айлабон бу ҳикоят билинг, дўстлар.

XXVI

Ориф ошиқ жон мулкида алам тортса,
Ўн сакиз минг қомуғ олам гулгул бўлур,
Кўнгул қуши шавқ қанотин тутиб учса,
Жумла вазуд ёдин сайрар — булбул бўлур.

Муҳаббатни майдониға ўзин солса,
Маърифатни бўстонида жавлон қилса,
Сир шаробин ичиб ошиқ руҳи қонса,
Муҳаббатни гулзорида хуш гул бўлур.

Эранлари ҳақ ёдидин ғофил бўлмас,
Рижолун ло тулҳихим дер холиқун хос.
Эран йўлини туткан ҳаргиз йўлда қолмас,
Ул ҳазратда сир-асрори мақбул бўлур.

Зоҳирларин оти бирлан бизаганлар,
Ботинларин ниёз бирлан тузаганлар.
Шавқ отинин кўнгул ичра кезаганлар,
(Ҳам) мосува бирлан қачон машгул бўлур.

Тариқатдур бу йўл отин билса дарвеш.
Маърифатни матоъидин олса дарвеш.
Ўзга йўллар бори ҳаво сонса дарвеш,
Маърифатни майдонида эр ул бўлур.

Қотигланиб қул Ҳожа Аҳмад йўлга киргил,
Қулни кўрсанг қули бўлиб маъно сўргил.
Ё илоҳим, рўзи қилса маъно олгил,
Маъно сўраб, маъно олган чин қул бўлур.

XXVII

Субҳон азим бандасиға лутф айласа,
Ичи ёриб, таши қуйиб бирён бўлур.
Пир этагин тутиб ошиқ йўлга кирса,
Ҳақни излаб икки кўзи гирён бўлур.

Жондин кечмай ишқ сирини билса бўлмас,
Молдин кечмай манманликни қўйса бўлмас.
Суво бўлмай ёлғиз ўзин суйса бўлмас,
Андоқ ошиқ эл кўзидин пинҳон бўлур.

Девони йўлидаму ҳақни топган,
Шамшири ҳақ қўлга олиб нафси чопган,
Қайда борса кўзни юмиб сирни топган,
Андоқ сирни топган киши мардон бўлур.

Ишқ йўлида кеча-кундуз йиғлағонлар,
Жондин кечиб белин маҳкам боғлоғонлар.
Хизмат қилиб ҳақ сирини англоғонлар,
Тун юкини ҳаром қилиб нолон бўлур.

Во дариғо, ишқ йўлида жонин бермай,
Говвос бўлиб дарё ичра гуҳар термай,
Ҳақдин ўзга мақсадларни йироқ солмай,
Тонг-ла борса надоматлар чандон бўлур.

Ошиқ бўлсанг Боязидден ўзинг сотғил,
Воллоҳ-биллоҳ дунё ҳаром ташлаб отғил.
Қонлар тўкиб, кўзларингдин тунлар қотғил,
Бир лаҳзада шайтон мулки вайрон бўлур.

Тонг отқунча зақрин айтғил жонинг бирла,
Тоғу чўлни бўстон қилғил ёшинг бирла.
Тошдин қаттиғ тошга ётғил ёнинг бирла,
Йўлдин озғон юз минг гофил мардон бўлур.

Тошдин қаттиғ тошни сўргон беҳобарлар,
Уқбо ишин орқа ташлаб дунё излар.
Оят ҳадис боён қилсам қаттиғ сўзлар.
Зоҳир одам ботинлари шайтон бўлур.

Зикрин айғил қонлар оқсин кўзларингдин,
Ҳикмат айғил дурлар томсин сўзларингдин,
Гуллар унсин ҳар ер босган изларингдин,
Гулга боқсанг гул очилиб хандон бўлур

Сахарларда эрта туриб қонлар ютгил,
Пиру муғон этагини маҳкам тутгил,
Ҳаққа ошиқ бўлгон бўлсанг жондин ўтгил,
Жондин кечган чин ошиқлар урғи бўлур.

Бу дунёда фақирликни одат қилган,
Хорлик тортиб машаққатни роҳат билган,
Қул Хожа Аҳмад, яхшиларга хизмат қилган,
Қиёмат кун андоқ киши султон бўлур.

XXVIII

Оллоҳ ёдин айтур қуллар маъно бирлан
Бемаънога ҳаргиз қулоқ солмас бўлур.
Оллоҳ деган ошнқ қуллар доим — мудом,
Ҳақ ёдидин зарра ғофил бўлмас бўлур.

Ҳақ ёдидин зарра ғофил бўлмогонлар,
Ётса, қўпса ҳақ зикрини қўймогонлар.
Валлоҳ-биллоҳ дунё ҳаром олмогонлар,
Гўр ичинда ул қул ҳаргиз ўлмас бўлур.

Маърифатнинг бўстонида жонин бургон,
Муҳаббатнинг maidонида бош уйногон,
Ҳақиқатнинг дарёсидин гавҳар олгон,
Ғоввос янглиғ ул дарёдин чиқмас бўлур.

Эранлари ул дарёга чўмди — ботди,
Кеча-кундуз тинмай бир дам, ёдин айтди,
Ўлмас бурун жон аччиғин заҳрин тотди,
Охиратни асбобини солмас бўлур.

Ғофил бўлмас ҳақ ёдидин тунлар тамом,
Луқма ҳалол толиб қилур, емас ҳаром,
Дарвеш керак ушбу сифат бирла мудом,
Қул бўлибон қуллиғидин толмас бўлур.

Қул бўлибон қуллуқ қилур хожасига,
Танин, жонин аямас ул мавлосига,
Собир бўлиб, умид тутар ваъдасига,
Жафосидин чин ошиқлар қайтмас бўлур.

Жафо чекмай ошиқ бўлмас тингла, гофил,
Жафо чекиб собир бўлғил, бўлма жоҳил,
Ризо бўлиб қуллик қилгон бўлур оқил,
Жоҳил одам бир-биридин ёнмас бўлур.

Қулмен тейу ҳақ амрини қилмоғонлар,
Қудратини кўруб ибрат олмоғонлар,
Имон, ислом аҳкомларин билмоғонлар
Улуғ кунда қизил юзлуг бўлмас бўлур

Ҳақ йўлини шавқи кўптур билгонларга,
Қўрқинч бирла етғил ўшал ўлгонларга,
Осон кўринур йўлни мудом юрғонларга,
Мундоқ қуллар гўр азобин билмас бўлур.

Қул Хожа Аҳмад, оллоҳ дегил, ёшинг оқғай,
Ўтган ориф ҳиммат қилиб қўлинг олғай,
Раҳм келса раҳим мавлом раҳим қилғай,
Хожа қўлин ҳаргиз зойе қўймас бўлур.

XXIX

Тажаллини мақомидур ажаб мақом,
Ул мақомда ошиқ қуллар жавлон қилур.
Қай кўнгулга тажаллиси партов солса,
Беҳуд бўлиб, ўзин билмай афгон қилур.

Ул мақомни йўлларини раҳзани бор,
Қало вазсиз йўлга кирса йўлдин озар,
Восвос ўлуб шайтон лаин динин бузар,
Ўз йўлига солиб они ҳайрон қилур.

Ул мақомни билдурғали раҳбар керак,
Тариқатни пешасида сафдар керак.
Ушбу йўлни забт айлаган сарвар керак,
Андоқ муршид учмох мулкин тайрон қилур.

Ул мақомга етган ошиқ шароб ичар,
Хонимонин барбод бериб, жондин кечар,
Шавқ қанотин ҳазрат топа тутиб учар,
Аршу курси лавҳу қалам тайрон қилур.

Дийдор тилаб тарк айласанг мосувони,
Ўлмас бурун вужудингни айла фоний,
Ва анҳорун мин асалин мусаффони
Учмоғини хос қулига эҳсон қилур.

Ул мақомни тавҳид отлиғ дарахти бор,
Соясида ошиқ қуллар буроқ — суяр.
Ҳар бир шохи минг йўлчилик йўлни тутар,
Ҳар қайсиси ўз-ўзига унвон қилур.

Ул дарахтни мевасини тотган қуллар,
Дунёсини охиратга сотган қуллар.
Гўр ичинда осойишта ётган қуллар,
Саҳарларда кўз ёшини уммон қилур.

Ҳиммат қурин қул Хожа Аҳмад белга боғла,
Муҳаббатни оти бирла юрак доғла.
Ёқанг тутиб тонг отқунча тинмай йигла,
Шояд санга раҳм айлабон жонон қилур.

XXX

Муҳаббатсиз халойиқдин ҳар ким қочса,
Орифларни суҳбатида жавлон қилур.
Ўртаб, куйиб ишқ йўлида ёшин сочса,
Субҳон эгам арш устида меҳмон қилур.

Бандам дегай куйганларни суйиб оллоҳ,
Ҳақ кўрсаткай дийдорини воллоҳ-биллоҳ.
Қайда борса тасбиҳлари шайаниллоҳ
Ҳар не топса ҳақ йўлида эҳсон қилур.

Зокир бўлиб зикрин айтса келгай нидо,
Шайтон лаин етмиш фарсанг бўлгай жудо.
Дарди бўлса, ҳақ дардиға бергай даво,
Андоқ қулни ўзи излаб жонон қилур.

Тун саҳарлар ҳақ уйғотиб қон йиғлатар,
Бедор қилиб ўз ишқига дил боғлатар.
Давоси йўқ дардни бериб зор ингратар,
Мунда йиғлаб анда борса хандон қилур.

Ҳаққа ошиқ бўлгон қуллар дойим бедор.
Ризвон эмас мақсадлари эрур дийдор.
Аҳлу аёл хонумондин бўлур безор,
Исмойилдек азиз жонин қурбон қилур.

Жонинг қийнаб, заққум чайнаб ошиқ бўлгил.
Ёшинг тўкиб, кўзинг сувлаб содиқ бўлгил.
Андин кейин даргоҳига лойиқ бўлгил,
Жонинг берсанг раҳм айласа жонон қилур.

Шайх мен тейу бош кўтарган ҳаққа рақиб.
Манлик қилиб субҳонига бўлмас ҳабиб,
Бедо бўлуб дардсизларга бўлмас табиб,
Бу дунёни мўминларга зиндон қилур.

Эй, мўминлар, тоат қилиб тайанмангиз,
Амонатдур азиз жонга ишонмангиз.
Ҳаром-ҳариш йиғмиш молга қувонмангиз,
Молларини қирши отлиғ йилон қилур.

Бу дунёга бино қўйгон Қорун қани,
Даъво қилгон фиръави била Хоман қани,
Вомиқ Узро, Фарҳод Ширин, Мажнун қани,
Қаҳр айласа бир лаҳзада яксон қилур.

Ҳеч билдингму одам ўлмай қолгонини
Бу дунёни вафосини билгонини.
Дунё талаб бўйи худо олгонини,
Оллоҳ десанг кўз ёшингни борон қилур.

Дарвешман деб тоат қилур халқ ичинда,
Риё қилиб югриб юрар анда-мунда,
Оллоҳ учун тоат қилгон дарвеш қанда,
Чин дарвешлар тоғу чўлни макон қилур.

Ошиқ бўлсанг ишқ йўлида фано бўлгил,
Дийдор излаб ҳасратида адо бўлгил.
Марҳам бўлуб чин дардликка даво бўлгил,
Хулқи хушни жон олурда осон қилур.

Ошиқлари Ҳаққа боқиб наъра тортар,
Муҳаббатни дарёсига чўмиб ботар,
Гавҳар олиб маъшуқига зорин айтар,
Қатра ёши-ерга томса уммон қилур.

Ошиқларга берди ишқин куйдурғали,
Зулайходек қаддин дуто қилдурғали,
Риёзотда рангу рўйин сўлдурғали,
Чин ошиқни ранги рўйин сомон қилур.

Ошиқлари Ҳақ қаҳридин кўрқиб титрар,
Еру кўкда малойиклар йиғлаб турар,
Гоҳи қизил, гоҳи сариғ бўлуб юрар,
Нола айлаб еру кўкни ларзон қилур.

Қайда сен деб, қайда сен деб ошиқ айтур.
Ошиқларга ҳад не бўлғай маъшуқ айтур
Оғзи айтмас, тили айтмас, дили айтур,
Уч юз олтмиш томирлари ларзон қилур.

Ошиқларни қиёмат кун ҳолин сўргай,
Чин ошиқни кўксин ёриб доғин кўргай,
Пок оғзидин оҳи тошиб югриб юргай,
Кимга берса пок ишқини ҳайрон қилур.

Ошиқларни талаблари жоми шароб,
Маъшуқига етмак учун бағри кабоб.
Рухларини гизосидур чангу рубоб,
Оҳи чекса етти иқлим вайрон қилур.

Қудрат бирла ҳар не келса эрклик ўзи,
Қудратидин маълум турур қишу ёзи,
Эй ноинсоф, Оллоҳ била қилма бози,
Қаҳқор ағам жонлиғларни бежон қилур.

Йигламакни ҳар одамга берган қани,
Йигламағлиғ осон эмас, бағир қани,
Кўз ёшингни риё қилма, ҳақни тани,
Ҳақ таоло суйганларни гирён қилур.

XXXI

Ҳикмат бирлан ул адамдин бор айлади,
Ун саккиз минг қамуғ олам ҳайрон эрур.
Қолу бало деган қуллар улуш олди,
Сукут этган қуллар дини вайрон эрур.

Ҳақ таоло имон ато қилди сизга,
Ул Мустафо Ҳақ расули эди бизга.
Бори айтсанг қувват берур динимизга,
Йўқ эрса мен келгонларим ёлгон эрур.

Аввал аласт бираббикум деди Худо,
Қолу бало дебон руҳлар қилди садо.
Йиглаб келдук ишқингга жумла гадо,
Лутф айласанг юз минг осий хандон эрур.

Товба қилсам кечармукин қодир Илоҳ.
Йўқ эрса (мен) неткум анда мен рўсиёх,
Тонг-ла борсам илиг-аёқ борча гувоҳ,
Ҳақ қошида барча ишлар осон эрур.

Йигламайму ўтти умрим, оё шохим,
Қопсап келди қоронғулик чиққил моҳим,
Сендин ўзга йўқ паноҳим, тақягоҳим,
Кеча-кундуз тилаганим имон эрур.

Уммат учун Расул дойим қайғу еди.
Тилаб уммат гуноҳини Ҳақдин олди.
Кеча-кундуз қойим турди тангрим билди,
Тилда умматмен дер, дилда ёлгон эрур.

Уммат бўлсанг Мустафога пайрав бўлғил,
Айгонларин жону дилда сен ҳам қилғил.
Кеча қойим, кундузлари сойим бўлғил,
Чин умматни ранги мисли самон эрур.

Суннатларин маҳкам тутуб уммат бўлғил,
Кеча-кундуз дуруд айтиб улфат бўлғил,
Нафсни тефиб меҳнат етса роҳат бўлғил,
Андоқ ошиқ йкки кўзи гирён эрур.

Қул Хожа Аҳмад, нафсдин мудом суво бўлғил,
Куйиб-пишиб дарди бирлан адо бўлғил,
Кеча-кундуз тинмай йиглаб гадо бўлғил,
Дардин тортсанг Хожа сендин ризо эрур.

XXXII

Тариқатга шариатсиз кирганларни,
Шайтон келиб имонини олур эрмиш,
Ушбу йўлни пирсиз даъво қилгонларни,
Сарсон бўлиб аро йўлда қолар эрмиш.

Тариқатга сиёсатлиг муршид керак,
Ул муршидга эътиқодлиг мурид керак,
Хизмат қилиб пир ризосин топмоқ керак,
Мундоқ ошиқ Ҳақдин улус олур эрмиш.

Пир ризоси Ҳақ ризоси бўлур дўстлар,
Ҳақ таоло раҳматидин олур дўстлар,
Риёзатда сир сўзидин билур дўстлар,
Андоқ қуллар Ҳаққа ёвуқ бўлур эрмиш.

Ушбу йўлга, эй биродар, пирсиз кирма,
Ҳақ ёдидин лаҳза гофил бўлиб юрма,
Мосувога оқил эрсанг кўнгул берма,
Шайтон лани ўз йўлига солур эрмиш.

Аё дўстлар, ҳеч билмадим мен йўлумни,
Саодатга боғламадим мен белимни,
Мосуводин ҳеч йиғмадим мен тилимни,
Нодонлигим мени расво қилур эрмиш.

Шариатни, тариқатни билай десанг,
Тариқатни ҳақиқатга улай десанг,
Бу дунёдин дурру гуҳар олай десанг,
Жондин кечкан, хос қуллари улур эрмиш.

Ошиқ қуллар кеча-кундуз ҳаргиз тинмас,
Бир соати Ҳақ ёдидин гофил бўлмас.
Андоғ қулни субҳон ағам зойе қўймас,
Дуо қилса ижобатлиғ бўлур эрмиш.

Во дариғо, кечти умрим гафлат билан,
Сен кечургил гуноҳларим раҳмат билан,
Қул Хожа Аҳмад, санга ёнди ҳасрат билан,
Ўз ўтиға ўзи ёниб қуяр эрмиш.

XXXIII

Кулинг, йиғланг, шокир қуллар, зикр
Шокирларни Худо бешак суяр эрмиш.
Ишқсизларни имони йўқ, эй ёронлар,
Дўзах ичра тинмай дойим қуяр эрмиш.

Муҳаббатлиғ ошиқларни Худо суйди,
Анинг учун дунё уқбин талоқ қўйди.
Жондин кечиб, ёшин сочиб, ошиқ бўлди,
Рўзи маҳшар дийдорини кўрар эрмиш.

Ошиқларни чин дўстинга жони қурбон,
Шавқи бирлан ани излаб қилур афгон,
Ишқ савдоси бошга тушса хона вайрон,
Шайдо бўлиб ани излаб юрар эрмиш.

Ошиқ бўлсанг кеча-кундуз тинмай йиғла,
Пиру муғон хизматиға белинг боғла.
Куйиб-пишиб дарди била кўксинг доғла,
Доғла кеткан висолини кўрар эрмиш.

Ҳақни суйган ошиқлари топди мурод,
Ёлғон ошиқ бўлиб юрма, тонг-ла уёт,
Қиличдин тез қил кўпригини оти сирот,
Ёлғон даъво қилғон кечмай қолар эрмиш.

Ошиқ бўлсанг ёлғон даъво қилма зинҳор,
Ёлғон даъво қилғонлардин худо безор.
Қаҳҳор ағам қаҳр айласа оти қаҳҳор,
Қиёмат кун юзи қоро қуяр эрмиш.

Ошиқлари кеча йиглаб сахар қўпар,
Сир шаробин ичкан ошиқ сирни ёпар.
Ҳар ким сўкса, балки тепса қўлин ўпар,
Андоқ қуллар файзу футуҳ олар эрмиш.

Мухаббатдин хабар билган ўзни билмас,
Боши кетса то ёри йўқ жонин билмас,
Ишқ каломи завқ таоми, нонин билмас,
Ху-ху тейу зикрин айтиб юрар эрмиш.

Ошиқларни кўзи гирён, бағри бирён,
Парвоси йўқ, номуси йўқ, юрар урён,
Эл кўзида туфроқдин кам сирри пинқон,
Жони бирла ёдин айтиб юрар эрмиш.

Тўғри юрган ошиқлардин худо рози,
Ошиқ иши осон эмас, қилма бози,
Елғончилар ошиқ мен дер оллоҳ қози,
Имонини пучак пулга сотар эрмиш.

Ошиқликни осон иши бош бермаклик,
Мансур — сифат ўздин кечиб жон бермаклик.
Муту қабла ан тамуту хок бўлмаклик,
Ошиқлари ўлмас бурун ўлар эрмиш.

Қул Хожа Аҳмад ошиқ бўлсанг жондин кечгил
Андин сўнгра шавқ шаробин тўя ичкил.
Гуноҳингни сабук қилиб мунда очгил,
Сабук қилгон учмох ичра кирор эрмиш.

XXXIV

Қудрат бирла формон қилди мавлом бизга,
Ерда, кўкда жонлиғ махлуқ қолмас эрмиш.
Қобиз қилди Азозилни олам узра,
Азиз жонин олмагунча қўймас эрмиш.

Ешим мени ёш бўлур деб айтар эрдим,
Ҳар не ҳосил бўлса оз деб айтар эрдим.
Турлук-турлук даъво ишлар қилар эрдим,
Эмди билдим мен айтгондек бўлмас эрмиш.

Дунё мени мулкум деган султонларга,
Олам молин сонсиз йиғиб олгонларга.
Айшу ишрат бирла машғул бўлгонларга,
Ўлим келса бири вафо қилмас эрмиш.

Мағрур бўлсанг, эй дўстларим, ишрат этиб,
Кеча-кундуз ёлгон айтиб, беҳоб ётиб,
Жон олғучи келур эрмиш бир кун етиб,
Мундоғ ерда гофил юрса бўлмас эрмиш.

Қул Хожа Аҳмад, ўларингни била кўргил,
Охиратни яроғини қила кўргил.
Борур мен деб йўл бошинда тура кўргил,
Малакул мавт келса фурсат қўймас эрмиш.

XXXV

Бу дунёда яратилгон махлуқларга,
Эмди билдим тириклик (ҳам) бўлмас эмиш.
Бу ўлумнинг шарбатидур ачиғ шароб,
Жумла одам ичмай андин қолмас эрмиш.

Йўлга қадам қўйсанг дўстлар озиқ олиб,
Ажал келса, озиқ келмас, сақол юлиб,
Бу дунёнинг молларини ҳозил қилиб,
Ришват берсанг малойикул мавт олмас эрмиш.

Карвон агар кўчар бўлса озиқ олур,
Суду зиён бўлғонини анда билур.
Озиқсизин йўлга киргон йўлда қолур,
Юкун юклаб йўлга киргон қолмас эрмиш.

Юкун юклаб йўлга кирган мардон бўлур,
Қуловузсиз йўлга кирган ҳайрон бўлур.
Йўл бошчиси йўлни кўрган карвон бўлур,
Йўлни кўрмай карвон қадам қўймас эрмиш.

Ажал келса, озиқ келмас сақол юлсанг,
Ўнг ва сўлга жонинг пора-пора берсанг.
Дунё учун азиз умринг адо қилсанг,
Малакул мавт келса фурсат қўймас эрмиш.

Бу дунёда подшоҳмен деб кўксин керган,
Ҳам олдида курси қўйиб хайма урган,
Неча йиллар хайлу ҳашам черик солган,
Ажал келса бири вафо қилмас эрмиш.

Неча минглар черик йиғқон хонлар қани,
Бу сўзларни ҳар бириси маъно кони.
Вафоси йўқ бевафодур дунё тани,
Гофил одам кўруб ибрат олмас эрмиш.

Бу дунёда югрук отга мингучилар,
Ҳарб кунинда муборизлик қилгучилар,
Алмос-пўлод қилич қурни чопқучилар,
Ажал келса бегу хонни қўймас эрмиш.

Банда неча ёш яшаса ўлмаки бор,
Кўрар кўзга бир кун туфроқ тўлмаги бор.
Бу дунёда сафар қилгон келмаги бор,
Охиратга сафар қилгон келмас эрмиш.

Тирикликда дин навбатин яхши ургил,
Охиратнинг асбобини мунда кўргил.
Қул Хожа Аҳмад, имон узра тойиб бўлгил,
Имон бирлан борган қуллар ўлмас эрмиш.

XXXVI

Муҳаббатни завқи бирла ёр истагил,
Рўза намоз ўгонимни фарзи бўлгил.
Маҳшаргоҳда одли бирла зарар бўлса,
Ошиқларни бир ҳудойга арзи бўлгил.

Арзи шулдир ҳудойига минг дод этар,
Ҳолим кўр деб ёшин сочиб фарёд этар.
Наъра тортиб маҳшаргоҳни обод этар,
Ошиқларни охи дили қарзи бўлгил.

Чин ошиқлар дойим тирик ўлган эмиш,
Арвоҳлари ёр остига кирган эмиш.
Зоҳид обид бу маънони билган эмиш,
Чин ошиқлар ҳалойиқни Хизри бўлгил.

Езиқлардин қўрқуб дойим йиғлаб турар,
Рўзи маҳшар нетар мен деб қонлар ютар,
Сирот отлиғ гузаргоҳда боши қотар,
Хожасиға шикасталик арзи бўлғай.

Зарраи ишқ кимга тушса нолон қилур,
Кўз ёшини оқизибон уммон қилур,
Ҳар не топса йўлиға эҳсон қилур,
Бенчилларни адовати бўғзи бўлғай.

Ошиқларни ёш ўрниға қони оққай,
Малойиқлар ҳар тарафдин нурлар ёққай,
Ғофил бўлса ҳозир бўл деб ўзи боққай,
Чин ошиқлар бу дунёни чуғзи бўлғай.

Аҳли дунё охиратдин парвоси йўқ,
Руҳи танҳо имон ислон ҳамроҳи йўқ,
Тариқат йўл адашган ҳеч парвоси йўқ,
Банда мен деб тили бирла оғзи бўлғай.

Кеча-кундуз оллоҳ тею тинмай юрар,
Оллоҳ шами парвонадек ўзин урар,
Лайло Мажнун, Фарҳод Ширин даврин сураб,
Ҳақ таоло ошиқларни сўзи бўлғай.

Ошиқ куйса хос маъшуқи бирла куйғай,
Мажозилар куймай турур жондин тўйғай,
Чин ошиқлар куйган сари пурнур бўлғай,
Ул сабабдин маъшуқиға нози — ўлур.

Ўтга солса ўтдин ёнмас ошиқ киши,
Ёру кўкни бўстон қилғай оққан ёши,
Оллоҳ деса бешак ёрур ичи-таши,
Куймак-ёнмак ошиқларга бози бўлғай.

Сулҳ айласа ошиқлари қабул қилмас,
Ҳуру ғулмон жаннат берса кўзга илмас,
Дийдор тилаб бошларини ердан олмас,
Ошиқлари дийдор кўруб рози бўлғай.

Ошиқларни етти кўкка етар охи,
Оллоҳ деса яксон бўлур ҳар гуноҳи.
Ошиқларни раҳмон ағам такягоҳи,
Азиз ёши халойиқни назри бўлғай.

Ошиқларни кўп куйдурган ҳақ дийдори,
Анинг учун тинмай йиғлаб қилур зори,
Ваъда қилгон ошиқлари кўрар ори,
Ҳақ жамоли кўз ёшини музди бўлғай.

Ошиқлари ҳаққа боқиб наъра тортар,
Малойиклар тухфа қилиб ҳаққа айтар,
Шавқ шаробин ичкан ошиқ шавқи ортар,
Шўру афгон халойиқни тузи бўлғай.

Майи жонбахш ичкан ошиқ мунда султон,
Анинг учун ҳақ йўлида жони қурбон,
Тонг-ла борса дийдориға қилур меҳмон,
Зимистонда май ичурса ёзи бўлғай.

Пинҳон юриб кимни кўрса ошиқ қилур,
Лутф айласа каззобларни содиқ қилур.
Ҳақдин қўрққан даргоҳига лойиқ қилур,
Зоҳир ботил, ботин ичра кўзи бўлғай.

Ошиқ ёнар, халқдин тонар, оллоҳ рози,
Ошиқликни орзу қилгон шаҳид, ғози.
Нажот эрмас ошиқларга кўпу ози,
Қатра ёши ҳақ Мавломни назри бўлғай.

Жунун ичра бошим ёрғон қани чори,
Зикрин айтса Оллоҳ ўзи биру бори.
Саҳарларда қон йиғламак кори зори,
Ошиқлари ҳар кун юз минг ғози бўлғай.

Қул Хожа Аҳмад, моли йўқдур назри боши,
Тонг-ла борса, хожасига тухфа ёши,
Арзу ниёз шикасталик қилгон иши,
Ашки сурҳи рўйи зарди узра бўлғай.

XXXVII

Субҳон азим фармон қилса қудрат била,
Ошиқлари ғавғо қилиб юрар бўлғай,
Маҳшаргоҳда афғон қилиб ёшин тўкиб,
Элга ўзин гумроҳ қилиб юрар бўлғай.

Халқ ичинда русво юрар, ўзин билмас,
Нодонларни суҳбатидин қочиб келмас,
Ул сабабдин эранларни бўйи келмас,
Кўзда ёшин наво қилиб юрар бўлғай.

Ошиқларни ҳақ қошида юз нози бор,
Наъра тортса зарра ҳаргиз қолмас, ёнор,
Рўза намоз тасбиҳлари Парвардигор,
Ботинларин гувоҳ қилиб юрар бўлғай.

Яхши янглиғ чўллар аро қилғай ватан,
Саҳроларда ҳамроҳлари зоғу заған,
Ҳожат эрмас ошиқларга боғу чаман,
Хизр, Илёс ҳамроҳ келиб юрар бўлғай.

Ошиқларни кўз ёшидур боғу бўстон,
Булбуллари сайрар анда ҳазор дoston,
Зохирларин бузиб юрар, хонавайрон,
Ҳақ қудратин иншо қилиб юрар бўлғай.

Бехоб бўлиб, куйиб юрса масту ҳайрон,
Оллоҳ тейу кўзда ёши, бағри бирён.
Наъра урар фарёд этиб қилур афғон,
Оллоҳ ёдин сано қилиб юрар бўлғай.

Қодир Эгам қудрат била сулҳ айласа,
Жаннат ичра кирар ошиқ амр айласа.
Наъра тортиб фарёд этиб, вирд айласа,
Май нўш этиб самоъ қилиб юрар бўлғай.

Кеча-кундуз йигла дойим, бир дам тинма.
Тилдан Оллоҳ ёдин айтиб ҳориб қолма.
Кўзда ёши оқмас ҳаргиз бағри кўймай,
Ёшин олиб гувоҳ қилиб юрар бўлғай.

Муҳаббатни буроқини миниб юрган,
Андоғ ошиқ тариқатда жавлон қилгай,
Сир шаробин ичиб азал руҳи қонган,
Ишқ боғинда наво қилиб юар бўлгай.

Дўзах ичра кирса ошиқ, парво қилмас,
Кўруб, билиб, молу мулкин кўлга олмас.
Хуру кусур ғулмонларни кўзга илмас,
Фарёд этиб ғавғо қилиб юар бўлгай.

Қаҳҳор эгам қудрат била нидо қилса,
Дийдор учун куйганларим, келгил деса,
Кўз ёшини оқизибон фарёд қилса,
Ақлу хушум доно қилиб юар бўлгай.

Раҳмон Раббим бандаларни додин бергай,
Оси, жони умматларни ҳолин сўргай.
Рўзи маҳшар дийдорини ато қилгай,
Жону дилни фидо қилиб юар бўлгай.

Раҳмон эгам раҳми бирла нидо қилгай,
Ҳазин нидо эшитиб ошиқ жони кўйгай.
Саф-саф бўлиб ошиқлари бош кўтаргай,
Ошиқ ўзин якто қилиб юар бўлгай.

Ошиқ бўлиб ҳикмат айди Қул Хожа Аҳмад,
Сидқи бирлан эшитканга юз минг раҳмат.
Имон ато қилгай Тангрим, тожу давлат,
Ошиқ дилин сафо қилиб юар бўлгай.

XXXVIII

Ҳеч билмадим нечук кечти умрим менинг,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен,
Нетек бўлгай йўлга солсанг мен ожизни,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Йўлдин чиқиб озгонимни билмадим мен,
Ҳақ сўзини қулоғимга олмадим мен.
Бу дунёдин кеторимни билмадим мен,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

XXXIX

Ўтканлардин ибрат олиб йўлга кирмай,
Навха фарёд айтиб анда ўртаб-ёнмай.
Кеча-кундуз юрмишмен ўзни билмай,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Жонинг чиқиб танинг ётур тор лаҳадда,
Сургучилар келиб сўрса ул ҳолатда,
Оқар ёшим, кетар ҳушум ул вақитда,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Ғофилликда юридинг сен итдек кезиб,
Танинг ётур тор лаҳадда асру шишиб,
Иш қилмадинг сен Тангрига кўксинг тешиб,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Қул Хожа Аҳмад, бу дунёда товба қилғил,
Товба қилиб йўл бошида бориб турғил.
Хос қуллардек озиқингни олиб юрғил,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Ишқ ўтини пинҳон тутуб асрар эрдим,
Жон куйдириб, юрак-бағрим кабоб этти.
Пирдин мадад бўлмас бўлса эмди манга,
Бу дард бизни дўстлар беҳоб хароб этти.

Ишқ сирини хар номардга айтиб бўлмас,
Неча ёқсанг, бадлик ерда чароғ ёнмас.
Йўлин топкан мардонларни билса бўлмас,
Йиғлай, йиғлай кўз ёшини ҳубоб этти.

Чин ошиқлар кечкан эрмиш жонин ташлаб,
Адҳам суфат барҳам уруб молин ташлаб,
Ху-ху тейу ҳақ зикрини айтиб, хушлаб,
Имон тасдиқ қилиб бағрин кабоб этти.

Ибрат олғил йўлга кирган мардонлардин,
Жонни жонга пайванд қилиб юргонлардин.
Йўлни сўраб йўлдин ёмон боргонлардин,
Андоғ қуллар ҳолин беҳоб, хароб этти.

Қул Хожа Аҳмад нафс тоғидин чиқиб ошти,
Юрак-бағри жўш урубон қайнаб тошти.
Биҳамдуллоҳ, йўлни топиб ёвуқлашди.
Ич қонидин ўз-ўзига кабоб этти.

XL

Аё дўстлар, харобликда кетти бошим,
Қилай эмди ҳасбу ҳолим баён эмди.
Карвон кетти жусту жабдуқ манзил ошти,
Ташна бўлгач қилдим оҳу афгон эмди.

Маркаб яғир, юким оғир, ўзум ғамгин,
Ҳазрат бирлан ақлу ҳушум кетти тамкин.
Ўтиб карвон, кўздин ғойиб бўлдимукин,
Борур ерим билолмасмен қаён эмди.

Бу ҳолатда ул Азроил келса ногоҳ,
Исиғ тандин жонини олгай воҳасрато.
Олур шайтон имонингни қилур расво,
Биродарлар, аро йўлда қолдим эмди.

Ул ҳолатда сўз айтурга йўқтур дармон,
Ўчиб қолгай вужуд ичра шами имон.
Қизил гулдек юзунг бўлгай мисли сомон,
Кириб бўлдум ер остига ниҳон эмди.

Кел ай ҳайиф, бу ишлардин хабар олғил,
Тавба қилиб дойим оллоҳ сари борғил.
Қул Хожа Аҳмад дунёликдин ўтуб ёнғил,
Шояд қилгай пиру муғон назар эмди.

XLI

Ло илоҳа иллалло деб зори қилғил,
Ҳақ зикрини ҳар ким этса ёри берғил,
Пиру муғон хизматида югуруб юрғил,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Олло деган бандаларни қули бўлғил,
Туфроқ сифат йўл устида йўли бўлғил,
Ошиқларни куйиб-ўчган кули бўлғил,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Ахли ҳаво манманидин қочиб юргил,
Ахлин топсанг кўзда ёшинг сочиб юргил,
Муҳаббатни шаробидин ичиб юргил,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Кўз ёшингни дарё қилгил раҳми келсун,
Ғариб бўлуб йўлда ётқил қўлуни олсун,
Чин кўнгулда йиглаб кўргил худо билсун,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Ҳижрон тун оҳинг бирлан ўтлар ёққил,
Кўз ёшингни барқи бирлан чақмоқ чоққил,
Эранларни суҳбатиди эриб оққил,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Ҳақ раҳмати улуғ дарё бир қатра бас,
Қатрасидин баҳра олгон қилмас ҳавас,
Моуманлик сендин кетар мисли магас,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай...

* * *

Кун кўрмаган эсиз маҳбуб-маҳпоралар,
Юраклари кўрқуб бўлди садпоралар,
Дардлариға даво топмай бечоралар,
Мунглуғ бўлиб кофирға хор бўлди, кўринг.

«Оном!» тею кеча-кундуз йиглаюрлар,
Ориб қолгон бўталардек бўзлаюрлар,
Етим қолгон кўзи янглиғ манграюрлар,
Нолишиға тош эриб сув бўлди, кўринг.

Қизил гулдек норасида ул ўғлонлар —
Дунё ўлуб ким кўрубдур мундоғ доғлар,
Мажнун ёнглиғ, девонадек бўлди соғлар,
Ожиз бўлуб мусулмонлар қолди, кўринг.

Азал кунда эзим бизга қилди тақдир,
Биздин ўтиб онча хато, қилдуқ тақсир,
Оннинг учун норасида бўлди асир,
Феълимиздин бизга жафо солди, кўрунг.

На онода раҳм қолди, на отода,
Ого, ини бир-бирига можарода,
Мусулмонлар даъво қилур, ичар бода,
Мастлиғ билан қариндошдин тонди, кўрунг.

Нокас, хасис, бедиёнат қуллар ҳоким,
Моуманлик ҳаддин ошиб бўлди золим,
Халқ ичинда хор бўлдилар дарвеш, олим,
Ҳимояти халқни кофир бўлди, кўрунг...

* * *

Ишқ сиррини баён қилсам бу оламда,
Беҳабарлар эшитиб қулоқ тутқони йўқ.
Ҳақ ёдини кимга айтай ҳама ғофил,
Мўъмин ман деб бу дунёдин ўтғони йўқ.

Эшон, шайх, хўжа, мулло дунё излар,
Ул сабабдин подшоҳларга ёлғон тузлар,
Оят ҳадис сўзин қўйиб мулни кўзлар,
Ҳақ йўлида ҳаргиз меҳнат тортқони йўқ.

Дунё тепиб Ҳақни сўйгон топди мурод,
Шавқ шаробин ичкон ошиқ шавқи зиёд,
Қиёмат кун каззобларни юзи уёт,
Ёлғончилар ҳақ ёдини этқони йўқ.

Охир замон шайхлар иши ҳамма риё,
Рўзи махшар риёлари бўлғой гувоҳ,
Шайх ман теку мунча ҳаво, мунча бино,
Олло учун зарра жавоб этқони йўқ.

Сажодага ким ўлтурса фақир бўлсун,
Муҳаммаддек туфроқ сифат ҳақир бўлсин.
Риёзатда ранги-рўйи зоҳир бўлсун,
Ҳақ Мустафо элга қаттиқ боққони йўқ.

Жондин кечкан чин ошиқлар дунё демас.
Нафси ўлук оби таом ғамин емас.
Бу дунёда суду зиён бўлса билмас,
Дунё келиб жилва қилса боққони йўқ..

* * *

Ишқсиз киши одам эрмас англасангиз,
Бемухаббат шайтон қавми тингласангиз,
Ишқдин ўзга сўзини агар сўзласангиз,
Илқингиздин имон ислом кетти бўлғай.

Майхонага кирган ошиқ сирри аён,
Бағри пишиб, ёши оқиб қилур афғон,
Беҳуд юрар қайда борса хона вайрон,
Бешак билинг, ваҳдат майдин тотти бўлғай.

Ишқ тушти бу бошимга, хайрон бўлдим,
Хонимондин кечиб, тақи сарсон бўлдим,
Икки олам барбод уруб, вайрон бўлдим,
Чиққан оҳим на фалакка етти бўлғай.

Ошиқларни оғзи хандон, дили ларзон,
Олло учун кўзда ёши, бағри бирён,
Жонни зокир, кўнгли шокир, фикри жонон,
Иншоолло қил кўприги ўтти бўлғай.

Ошиқлари маломатдин қочмас бўлур,
Нодонларга ботин сиррин очмас бўлур,
Ҳар номардга дурри гуҳар сочмас бўлур,
Ўзи ўқуб, хуни зардоб ютти бўлғай.

Қул Хожа Аҳмад, Ҳақ сўзини сўзлар мудом,
Ҳақдин ўзга сўзлар борий эрмиш ҳаром,
Рўзи қилса ўрининг бўлғай Доруссалом,
Маърифатни дарёсига ботти бўлғай...

* * *

Бу оламда Ҳақдин кўрқуб зор инграсам,
Охиратда руҳим ором олурмукин?
Эраиларни босқон изин кўзга сурсам,
Пирри муғои мани йўлга солармукин?

Бошим бериб, белим боғлаб қилсам йхлос,
Нафси шайтон чанғалидин бўлсам халос,
Жон берарда мадад қилса Хиёр, Илёс,
Ғавсул гийёс, хатми ёсуи қилармукин?

Тоғу чўллар гуноҳимдин қилмас тоқат,
Хар кун юз минг турли исён манга одат,
Бу иш бирлан охиратда борму роҳат,
Тавба қилсам одатларим қолармукин?

Саҳарларда зори қилиб йигласам мен,
Жон берарда белим маҳкам боғласам мен,
Шавқи бирлан юрак-бағрим доғласам мен,
Ҳақ чароғи қабрим ичра ёнармукин?

Бошим; таним туфроқ қилиб фано қилсам,
Дийдор тилаб ҳасратида адо бўлсам,
Аҳли аёл хонумондин жудо бўлсам,
Дўстлар, Хожам манга раҳми келармукин?

* * *

«Шариатдур» деб олимлар буюрдилар,
«Қофир Мансур ўлмади», деб куйдурдилар,
Аҳгар қилиб, қулни кўкка совурдилар,
Тоғ, тузлар «Анал-Ҳақ!» теб турар эрмиш.

Қулни йигиб, дарё ичра тошлотти,
Зимистонда дарё тошиб, паъра тортти,
Шаҳар халқи югуруб-елиб боши қотти,
Жондин кўрқуб, дод, фарёд қилор эрмиш.

Шайх Зуннун шох Мансурни пирин эрди,
Подшоҳ югуруб вилоятга хабар берди,
«Бир авлиё бормукин», деб зори қилди,
Шайх Зуннун пинҳон юруб борор эрмиш.

Ғариб Мансур қулогимга бир сўз деди,
Ҳокистарин бир каф олиб манго берди,
«Дарё тошса, ё Мансур!» деб, солинг деди,
Иншооллоҳ, тошқин дарё қайтор эрмиш.

Подшоҳ деди: «Ҳозир, пирим боро кўрунг,
Ҳокистарин дарё ичра соло кўрунг,
Ғариб, етим илкин тутуб, оло кўрунг»,
Подшоҳ, вазир таъзим этиб турор эрмиш...

Ҳокистарин «Ё Мансур!» теб сувга солди,
Қудрат бирла дарё қуруб, хомуш бўлди,
Ҳожа, мулло мунини кўруб шокир бўлди,
Илкин очиб, шайхга дуо қилор эрмиш...

XLII

... Дунё менинг дегонлар, жаҳон молини олгонлар,
Каркас қушдек бўлубон ул ҳаромға ботмишлар.

Мулло, муфти бўлгонлар, ёлгон даъво қилгонлар,
Оқни қаро қилгонлар ул томутга кирмишлар.

Қози, имом бўлгонлар, ноҳақ даъво қилгонлар,
Ҳимор янглиғ бўлубон юк остида қолмишлар.

Ҳаром еган ҳакимлар, ришва олиб егонлар,
Ўз бармоқини тинишибон кўрқуб-кўруб қолмишлар.

Тотлиғ-тотлиғ егонлар, турлик-турлик кийгонлар,
Олтуи тахтада ўлтургонлар туфроқ аро ётмишлар.

Мўмин қуллар, содиқлар, сидқи бирла тургонлар,
Дунёлигини сарф этиб учмох хурини қучмишлар.

МУНОЖОТНОМА

Муножот айлади мискин Қул Хожа Аҳмад,
Илоҳи қил бандани раҳмат.

Ғариб Аҳмад сўзи ҳаргиз қаримас,
Агар ер остига кирса чиримас.

Яна мансух бўлиб ул хор бўлмас,
Ўқугои бандалар бемор бўлмас.

Ўқугои қилурмен анда шафқат,
Қиёмат кунда қилгум шафоат.

Худойим қилса ниъом манга жаннат,
Ўқугоиларни қилгаймен шафоат.

Тилоғи ҳар не бўлса тағри бергай,
Муҳаббат шавқини кўнгулга солгай.

Жамолини кўрсатиб парвардигорим,
Ўзини йўлига солсуи биру борим.

Худойим айласун маҳшарда хуррам,
Қиёмат кун ариғ зотиға маҳрам.

Дуоға ёри берса ҳар мусулмон,
Ўлур вақтида элтқай нури имон.

Мени ҳикматларим оламга тўлгон,
Эшитмай ҳар ким ўлса, қилгай армон.

Мени ҳикматларим дардликка дармон,
Кини бўй элтмаса ул йўлда қолгон.

Мени ҳикматларим оламда дoston,
Рухум келса қилур суҳбатини бўстон.

Мени ҳикматларим копи ҳадисдур,
Киши бўй элтмаса билгил ҳабисдур.

Мени ҳикматларим фармони субҳон,
Ўқуб уқсанг ҳама матийи Қуръон.

Мени ҳикматларим оламда султон,
Қилур бир лаҳзада чўлни гулистон.

Мени ҳикматларим шовқи муҳаббат,
Қўзини ёшида қилгой таҳорат.

Намозига Расулудлоҳ имоми,
Ани қавми малойиклар тамоми.

Шикасталик била қилгон номози,
Қабул бўлғай ани ҳаққа ниёзи.

Мени ҳикматларим ошиққа айтинг,
Дили ойнадек содиққа айтинг.

Ҳама кўру кару ботини қаззоф,
Томом иқлимни кездим топмадим соф.

Мени ҳикматларим саррофга айтинг,
Худойи бокарам ваҳҳобга айтинг.

Адолат подшоҳи бир оти содиқ,
Қилур бир лаҳзада васдинга лойиқ.

Мани ҳикматларим подон эшитмас,
Вале кўнгли қаро пандимни олмас.

Хатидин беҳабар Оллоҳга мункир,
Адабсиз беадаб дунёда бефир.

Хатини битса ҳар ким наср битсун,
Вале насри битиб мақсудга етсун.

Дини, имони йўқ, исломи вайрон,
Қиёмат тонги отса йўлда қолгон.

Пиру қомилни кўрмай шайхи Санъон,
Худо қилмас қабул ўқуса Қуръон.

Ўзини шайх санур қўлбори холи,
Йиғирма бешга етмай они соли.

Насиҳатлар қилур пиру ҷавонни,
Ўзи фаҳм этмайни яхши-ёмонни.

Иносун деб мени бир неча беақл,
Қулулар авлиёлардин муни нақл.

Қўйуб домни гузаргоҳларга бенир,
Тили макру хиял қилғони тазвир.

Ани макри эрур шайтондин аъло,
Қўнар юзи қаро маҳшарда тонг-ла.

Аларни кўрмангиз юзини ҳаргиз,
Анингдек лаънатидин айланг парҳез.

Забони ҳол ила уммонс тўқдим,
Ҳақиқат сўз била жоҳилни сўқдим.

Агар олим бўлса жоним тасаддуқ,
Дуру гуҳар сўзумни эшитиб уқ.

Дуру гуҳар сўзун оламга сочса,
Ўқиб уқса қаломни ҳақни очса.

Ўшал олимга жон қурбон қилурмен,
Тамоми хонумон эҳсон қилурмен.

Қани олим, қани амал, ёронлар,
Худодин сўзласа онз жон беринглар.

Чин олим ёстугин тоштин яратди,
Нима уқти ани оламга айтди.

Ўзини билди эрса ҳақни билди,
Худодин қўрқтию писофга келди.

Мани ҳикматларим доно эшитсун,
Сўзим дoston қилиб мақсадга етсун.

Мани ҳикматларим бир пиру қомил,
Қаю банда бўлса худога мойил.

Мани ҳикматларим хўбларга айтинг,
Дуо-такбир қилиб раҳматга ботинг.

Мани ҳикматларим пиру забардаст,
Эшитканлар бўлур беҳушу сармаст.

Тирик бўлса жаҳонда хор бўлмас,
Ўқугои бандалар бемор бўлмас.

Қиёматда анга ходи бўлурмен,
Агар дардлиг бўлса дору бўлурмен.

Агар юз йил умур топса қаримас,
Агар ер остига кирса чуримас.

Худо қилгай ани дўзахдин озод,
Биҳишту жовидонда айлагай шод.

Эшитиб ҳикматимни гўшга олгон,
Ато қилгай ўлур вақтида имон.

Яссавий ҳикматин доно эшитсун,
Эшитмаган бари ҳасратда қолсун.

Жавоҳир конидин бир нукта олсун,
Эшитмаган бари ҳасратда қолсун.

Киши ҳикмат эшитса жони бирлан,
Чиқар жони ани имони бирлан.

Қулоққа олмагай бу сўзини нодон,
Ани одам дема, ул жинси ҳайвон.

Худойим сўзидин чиққай бу ҳикмат,
Эшитганга ёғар борони раҳмат.

Мани ҳикматларим ким тутса маҳкам,
Худо қилгай ани албатта бегам.

Киран жаннат ичига шоду хандон,
Худойим айлагай масруру шодон.

Мани ҳикматларим Ҳақни саноси,
Муҳаббат аҳлини дарду давоси.

Мани ҳикматларим қанду асалдур,
Ҳама сўзлар ичиида бебадалдур.

Мани ҳикматларим инъоми оллоҳ,
Саҳар вақтда деса астағфируллоҳ.

Ани шайтон — лаин тутмас йўлини,
Муҳаммад Мустафо олгай қўлини.

Мани ҳикматларим дардсизга айтманг,
Баҳосиз гавҳарим нодонга сотманг.

Яссавий ҳикматин қадрига етгил,
Хуми ишқдин майни бир қатра тотгил

XLIV

Муҳаммадни билинг зоти арабдур,
Тариқатни йўли кулли адабдур.

Ҳақиқат билмаган одам эмасдур,
Билингиз ҳеч нимага ўхшамасдур...

Қаҳрланса қилур ер бирла яксон,
Бўлодур зилзила ер била осмон.

Раҳим қилса билингиз раҳмати бор,
Берур бўлса туганмас неъмат бор.

Муҳаммадни сифат қилсам камина,
Оносини оти билгил Амина.

Отоси оти Абдуллоҳ экандур,
Онодин тугмайин ўлган экандур.

Муҳаммадни бобоси сақлагондур,
Яланғоч, очларини йўқлогондур.

Бобосин билингиз Абдулмуталлиб,
Кўнгулда сақлагайсиз яхши билиб.

Бобосини отоси эрди Ҳошим,
Эшитканда оқадур кўзда ёшим.

Билингиз тўртинчисидур Абдулманаф,
Аларни билса ҳар ким кўнглидур соф.

Расулни билса ҳар ким бу тўрт пуштин,
Қиёматда кезар секиз биҳиштни.

Бобоси етти ёшда ўлибдур,
Расулни аммасига ҳам берибдур.

Абутолиб Алини отасидур,
Қамуг арабларни каттасидир.

Абутолиб бўлодур иш бошида,
Муҳаммад ўлтурур дойим қошида

Муҳаммадни ёши ўн етти бўлди,
Ки ул вақтда Ҳадича они кўрди

Муҳаммадни билингким мисли шунқор
Ҳадича они кўруб бўлодур зор

Ҳадича кўнглида они сўёдур,
Муҳаммад ишқида ичи кўёдур

Кеча-кундуз тилар они худодин,
Билингиз оқибат топди муродин

Кўрингизлар худони шевасини,
Муҳаммад боқғай экан теvasини

Ҳадичага Расул шокир бўлибдур,
Бу боис бирла бил они олибдур.

Расулни ёшлари қирққа етибдур,
Ки андин сўнг худодин ваҳи ишибдур.

Ки ондин сўнг Муҳаммад бўлди подшоҳ,
Расулни кўнглида ёр бўлди оллоҳ

Муҳаммадни ишини Оллоҳ битурди,
Халойиқ борчаси имон кетурди.

Расулни бошида бўлди амома,
Қамол топди ўтуз уч минг саҳоба

Расулға барчаси хизмат қиладур,
Адаб бирдан юруб иззат қиладур

Расул олдиға бир етим қелибдур,
Ғарибу мубталомен деб айтибдур

Раҳим қилди Расул ани ҳолиға,
Тилаганини они берди қўлиға.

Расул айди анга, мен ҳам етиммен,
Етимликда, ғарибликда ётиб мен.

Мухаммад айдилар ҳар ким етимдур,
Билингиз ул мени хос умматимдур.

Етимни кўрсангиз огритмангизлар,
Ғарибни кўрсангиз доғ этмангизлар.

Етимлар бу жаҳонда хор экандур,
Ғарибларни иши душвор экандур.

Ғарибларни иши дойим сулукдур,
Тирик эрмас ғариб мисли ўлукдур.

Худойига ғариблар билгулугдур,
Ғарибни эрта, оқшом сўргулугдур.

Сифат қилсам Али шери худодур,
Ки шамшир бирла кофирни қиродур.

Кофирларни қилур имонга даъват,
Беродур ҳар замон исломга қувват.

Ки мўмин бўлгонин олиб келодур,
Қабул қилмагонин чопиб келодур.

Ки шамшир қўлга олиб минса Дулдул,
Тушодур қавми кофирларга гулгул.

Қўлидаги яроғи зулфиқори,
Чопишганда узолур қирқ қари.

Алини бор эди ўн саккиз ўғли,
Ани ҳар қайсиендур катта туғли.

Али ислом учун қонлар ютодур,
Ки ислом тугниң маҳкам тутодур.

Хожа Аҳмад ғарибликка тушубдур,
Расул авлодига сўзлар қотибдур.

XLV

Ўн саккиз минг оламга сарвар бўлгон Муҳаммад,
Ўттуз уч минг асҳобга раҳбар бўлгон Муҳаммад.

Ялонгочу очликка қаноатлиг Муҳаммад,
Оши, жони умматга шафоатлиг Муҳаммад.

Тунлар ётиб уюмас, тиловатлиг Муҳаммад,
Ғариб бирла етимга мурувватлиг Муҳаммад.

Йўлдан озгон гумроҳга ҳидоятлиг Муҳаммад,
Эҳтиёж тушса ҳар кимга кифоятлиг Муҳаммад.

Абу Жаҳл, бу Лаҳабга сиёсатлиг Муҳаммад,
Маломатни забун саломатлиг Муҳаммад.

Намоз рўза қилгувчи ибодатлиг Муҳаммад,
Тинмай тасбиҳ айтгувчи риёзатлиг Муҳаммад.

Малъун-лаин шайтонга сиёсатлиг Муҳаммад,
Шариатни йўлига иноятлиг Муҳаммад.

Дуолари мустажоб ижобатлиг Муҳаммад,
Ёмонликка-яхшилик кароматлиг Муҳаммад.

Тавфиқ берган золимга жалолатлиг Муҳаммад,
Сажда қилгон эгилиб итоатлиг Муҳаммад...

Аршу курси бозори иноятлиг Муҳаммад,
Саккиз беҳишт эгаси вилоятлиг Муҳаммад.

Мискин Аҳмад қулига китобатлиг Муҳаммад,
Етим, фақир, ғарибга саховатлиг Муҳаммад.

XLVI

«Ал-каззобу ло уммати» деди, билинг Муҳаммад,
Елгончилар қавмини уммат демас Муҳаммад.

Тўғри юрган қулини, Ҳақни излаб йўлини,
Рост юриган қулини уммат дегай Муҳаммад.

Ҳар ким умматман деса, Расул ишин қўймаса,
Шафоат куни бўлса махрум қўймас Муҳаммад.

Тангри-таоло сўзин, Расуллоҳ суннатин,
Инонмагон умматин, уммат, демас Муҳаммад.

Умматмен деб юурсан, буйруғини қилмассан,
Нечук умид тутарсан, анда сўрмас Муҳаммад.

Мушкулдур осий банда, уммат демаса анда,
Расво улур Маҳшарда, уммат демас Муҳаммад.

Уммат дегай Муҳаммад, чин сўзласа қул Аҳмад,
Тонг-ла бўлса қиёмат, махрум қўймас Муҳаммад.

ҲИКОЯТИ МЕЪРОЖ

Аё, дўстлар, баён айлай Ҳақ Расулдин,
Умнат бўлсанг эшитиб дуруд айтинг дўстлар.
Ул «рахматан лиъл-оламин» жузу кулдин,
Умнат бўлсанг эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Худовандим ато қилди анга меърож,
Раҳмат баҳри тўлиб-топиб урди маввож,
Қўйди ани боши узра ло-амрук тож,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Аввал Жабрил олиб келди анга Буроқ,
Буроқ мишиб келди Ҳазрат минг тумтуроқ,
Буроқ учиб парвоз қилди Ҳинд ал-Ироқ,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Оқса бориб тушти кўрунг анда сарвар,
Йигилдилар жумла руҳлар ул пайғамбар,
Муборак деб келди руҳлар анда яксар,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Жабрил олиб ул Ҳазратни қилди парвоз,
Ул сабратуъл мунтаҳойа етилар боз,
Мустафони Жабрил қилди хуб сарафроз,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Мақомидин ўтолмайин Жабрил қолди,
Жиловини ул Мекойил келиб олди,
Охир дамда ул Мекойил ҳориб қолди;
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ул Исрофил ани олиб учди жинон,
Ул мақомда Расул қилди ажаб жавлон,
Ул ҳам қолди мақомда қилиб афлон,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар

Аршга қараб қадам қўйди Расулulloҳ,
Наълиюнни солай деди ҳақ Мустафо,
Нидо келди наълиюн бирла сен қўйил хо,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ҳақ соридин нидо келди эрини мени,
Эй ҳабибим, манга қараб келгил бери,
Маҳрам қилай хос сирримга эмди сени,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ҳаққа қараб қўйди қадам Расулulloҳ,
Ҳақдин ўзга ҳеч ким йўқтур анда ҳамроҳ,
Мундоғ мақом ҳеч кимга йўқ, воллоҳ-биллоҳ,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Чин уммат сен бу сўзларни хўб билиб ол,
Ушбу сўзлар хос умматга монанди бол,
Мунофиққа ёқмас бу сўз, қилгай малол,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Мустафони меърожига солгил қулоқ,
Тонг-ла дўзах демагидин чиқар бил дуд,
Сўнгга қилгон пушмондин сенга не суд,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Худо айди меҳмон бўлиб келдинг манга,
Қанча бўлса ҳожатингни айгил манга,
Қилиб хушнуд ҳожатингни берай санга,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Расул айди: тилоганим осий уммат,
Балогатдин қирқ ёшини қилгил раҳмат,
Эй худоё, сендин раҳмат, мендин шафқат,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Тилогингни қабул қилдим, ё ҳақ Расул,
Сен айтконинг қабул қилдим бўлма малул,
Кўп-кўп тила, ҳожатингни қилай қабул,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Қирқдан нари эллик ёшни қилдим талаб,
Бекас, етим йиғлаб қилдим санга қараб,
Кўзум тикдим ё илоҳи санга йиғлаб,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Эллик ёшни бердим санга, ё Мустафо,
Қайтиб тила, мен эрурмен нажот — раво,
Кўпроқ тила, ҳар не десанг берай санго,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Е илоҳи, олтмиш ёшни айдим санга,
Сен қудратли, мен нотавон келдим санга,
Бўюн суниб келдим сени даргоҳингга,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Худо айди, хожатингни айтдинг манга,
Хушнуд бўлғил, амди мундин, ё Мустафо,
Мен розимен, сен ҳам мендин бўлғил ризо,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Расул айди, амди тилай етмиш ёшни,
Ғам лойиға ботиб қолган аралашни,
Умматим деб мен ичмадим тўйиб ошни,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Етмиш ёшнинг ҳаволасин қилғил манга,
Қиёмат кун раҳматимни сочай анга,
Кўнглинг тинсин, иноятим амди санга,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Етмиш йилдур манга банда, санга уммат,
Сен у фарзанд учун чеккан ранжу кулфат
Ул бандамга мен бермасмен асло заҳмат,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Етмиш, саксон, тўқсон ёшга етса бандам,
Кечиби ани гуноҳини қилғум адам,
Умматингни ғами кетсун, бўлғил беғам,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Қул қариса хожа берур хатти-барот,
Бандам берса, мен бермасам, манга уёт,
Эй ҳабибим, хушнуд бўлғил, сен бўлғил шод,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Эй биродар, меърож сўзи ёлғон айтмас,
Дини сустроқ мунофиқлар нелар демас,
Ул азалдин тийрабахтдур, ўзга келмас.
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Эй биродар, мунофиққа бўлма улфат,
Қим улфатдур, боши уза юз минг кулфат,
Бошдин-аёқ мунофиқни зиён-заҳмат,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ҳикмат қилди меърож сўзин Қул Хожа Аҳмад,
Шукур оллоҳ, Мустафога қилди фарзанд,
Арслон бобом хурмо бериб қилди хурсанд,
Чин умматсен эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

XLVIII

Кўргон замон ишонгон Або Бакри Сиддиқдур,
Устун бўлуб таянгон Або Бакри Сиддиқдур.

Муниглашгонда йиглабон, қуллуққа бел боғлабон,
Ич, бағрини доғлагон Або Бакри Сиддиқдур.

Бир қавлидин қайтмагон, сиррин ҳаргиз айтмагон,
Ғофил бўлиб ётмагон Або Бакри Сиддиқдур.

Жон жононага қовшургон, қизин кўлдин топширгон,
Кўл қовшуруб ёлборгон Або Бакри Сиддиқдур.

Айткон сўзига еткон, нафсу ҳоводин кеткон,
Ҳақ Расулини беркиткон Або Бакри Сиддиқдур.

Муҳаммадга қайнота, қилгон эмас ҳеч хато,
Бўйинига солгон футо Або Бакри Сиддиқдур.

Қул Хойжа Аҳмад қил тасдиқ, ёри горинг қил тафриқ,
Орифликда бил содиқ бо Бакри Сиддиқдур.

XLIX

Иккинчиси ёр бўлгон адолатлиг Умардур,
Мўминлигда ёр бўлгон адолатлиг Умардур.

Билолга азон айтургон, шариятини билдиргон,
Дин сўзини уқтургон адолатлиг Умардур.

Катъба эшигини очтиргон, барча бутни синдиргон,
Расул кўнглини тиндиргон адолатлиг Умардур.

Шариятини пос туткон, тариқатини рост туткон,
Ҳақиқатини хўб билгон адолатлиг Умардур.

Ўғлини чорлаб келтургон, дарра уруб ултургон,
Адил қилиб йўл сургон адолатлиг Умардур.

Чирог бўлиб ўчмагон, дин йўлидин ёймагон,
Ноҳақ ишни ётмагон адолатлиг Умардур.

Мискин Аҳмад келгил, ёд қилгил, ожизингни бунёд,
Шояд руҳи қилгай шод, адолатли Умардур.

L

Учинчи ёр бўлгон Усмони боҳаёдур,
Хар нафасда ёр бўлгон Усмони боҳаёдур.

Хақ Расулни домоди, динимизни одоби,
Диндорларни озоди Усмони боҳаёдур

Укутони шотиби, оят, ҳадис котиби,
Минбар узра хотиби Усмони боҳаёдур.

Муножоти кўҳи Тур, олгонлари икки нур,
Айтганлари барча дур Усмони боҳаёдур.

Кўплар келиб пиёда, қўймадилар шаҳзода,
Шаҳид қилдилар анда Усмони боҳаёдур.

Тавсиф қилдинг Усмонни, Хожа Аҳмад сен ани,
Йўқдур шакку гумони, Усмони боҳаёдур.

LI

Тўртинчиси ёр бўлгон шеру худо Алидур,
Хам меърожда ёр бўлгон, шеру худо Алидур.

Айтгон сўзи раҳмоний, кўрсанг юзи нуруний.
Кофирларни қирони шеру худо Алидур.

Ҳиммат қури дилида, мавлом ёди тилида,
Зулфиқори илгида шеру худо Алидур.

Миниб чиқса Дулдулга, ерга тушар зилзила,
Кофирларга гулгула, шеру худо Алидур.

Душманларга муқобил, бўлди кофирга қотил,
Қилгон ботилни зойил шеру худо Алидур.

Раҳмат қилгай биру бор, ҳар не қилса эрки бор.
Хожа Аҳмадга мадакдор шеру худо Алидур.

LII

Нехуш тотлик хў ёди саҳар вақти бўлгонда,
Болдин сучук хў оти саҳар вақти бўлгонда.

Саҳар вақти тургонлар, жонин фидо қилгонлар,
Ишқ ўтига куйгонлар саҳар вақти бўлгонда.

Саҳар вақти хуш соат, тургонга бўлғай роҳат,
Очилур давлат, саодат саҳар вақти бўлгонда.

Ҳар кун куяр бу жоним, қулликка йўқ дармоним.
Сен кечургил гуноҳим, саҳар вақти бўлгонда.

Имон шамъини ёёндирсанг, руҳ қушини куйдирсанг,
Худойингга сиғинсанг саҳар вақти бўлгонда.

Қул Хожа Аҳмад соате, бир зарра йўқ тоқати,
Зикр жонини роҳати саҳар вақти бўлгонда.

LIII

Умрим охир бўлгонда не қилгаймен Худоё,
Жон олғувчи келганда не қилгаймен Худоё?

Жон бермакни ваҳмидин, Азозилин захмидин,
Шафқат бўлмаса сендин не қилгаймен Худоё?

Жон бермак иши душвор, осон қилгил ё Ҳаббор,
Сендин ўзга йўқ ғамхор, не қилгаймен Худоё?

Жоним жудо бўлгонда, таним мунда қолгонда,
Тахта узра олгонда не қилгаймен Худоё?

Ожиз бўлиб ётганда, фаришталар кирганда,
«Ман раббук» деб сўргонда не қилгаймен Худоё?

Элтиб гўрга қўйгонда, ети қадам ёнгонда,
Сурғувчилар киргонда не қилгаймен Худоё?

«Ман раббук» деб тургонда, қора кундур ўш онда,
«Раббинг кимдур» деганда не қилгаймен Худоё?

Қул Хожа Аҳмад, сен банда, нафс илгида
Маҳшар куни бўлгонда не қилгаймен Худоё?

Қаҳҳор отлиғ қаҳрингдин кўрқуб йиғлар Хожа Аҳмад,
Раҳмон отлиғ раҳмингдин умид тутар Хожа Аҳмад.

Гуноҳим кўн илоҳим, кечургайсен гуноҳим,
Барча қуллар ичинда оспий қулдур Хожа Аҳмад.

Мунофиқлар юрурлар, фиёқу фужур қилурлар,
Ҳаром, шубҳа ёюрлар, кўрқуб йиғлар Хожа Аҳмад.

Тариқатни билмадинг, ҳақиқатга кирмадинг,
Пир буйруғни тутмадинг, узри кўндур Хожа Аҳмад.

Охир замон бўлгондур, подшо зolim бўлгондур,
Ҳаром, шубҳа тўлгондур, ҳайрон бўлур Хожа Аҳмад.

Шарманда оспий қулмен, ишқ йўлида булбулмен,
Арслон бобога қулмен, қулинг бўлур Хожа Аҳмад.

Қул Хожа Аҳмад, тоат қил, йиғламакни одат қил,
Бало келса тоқат қил, Ҳақдин бўлур Хожа Аҳмад.

Холиқимни излармен тун-кун жаҳон ичинда,
Тўрт ёнимдан йўл энди кавну макон ичинда.

Тўртдин еттига еттим, тўққизини узар эттим,
Андин иккига келдим чархи кайвон ичинда.

Уч юз олтмиш су кечдим, тўрт юз қирқ тўрт тош оштим,
Ваҳдат шаробин ичдим, туштум майдон ичинда.

Чунки туштум майдонга, майдонини тўла кўрдум,
Юз минг орифини кўрдум, барча жавлон ичинда.

Ғаввос баҳрига кирдим, вужуд шаҳрини кездим,
Дурни садафда кўрдум, гуҳарни кон ичинда.

Аршу курсини юрдум, Лавҳу қаламни кўрдум,
Вужуд шаҳрини кездим, айдим бу жон ичинда.

Жонини кўрдум жононда, ишқини кўрдум майдонда,
Ошиқларнинг майдонини жумла бўстон ичинда.

Эрини кўрдум эргашдим, истадугимни сўрдим,
Барчаси сенда деди, қолдим ҳайрон ичинда.

Ҳайрон бўлибон қолдим, беҳуш бўлибон толдим,
Ўзимни дардга солдим, топдим дармон ичинда.

Мискин Хожа Аҳмад жони, ҳам гуҳардур, ҳам қони,
Жумла анинг макони, ул ломакон ичинда.

LVI

Эранлар жамол кўрар дарвешлар суҳбатинда,
Еронлар мажлисида, нур ёғар суҳбатинда.

На тиласа ул бўлур дарвешлар суҳбатинда,
Хар сирлар зоҳир бўлур дарвешлар суҳбатинда.

Хар ким суҳбатга келди, эрандин улуш олди,
Бот келди, билиш бўлди дарвешлар суҳбатинда.

Хар ким суҳбатга келди, кўнглига маъно тўлди,
Асҳоблар мурод топди дарвешлар суҳбатинда...

Кибру ҳасадлар ўлар, ичида маъно тўлар,
Кўз очиб Ҳақни кўрар дарвешлар суҳбатинда.

Расулга ваҳий келди, бошининг тоғин олди,
Кўнги ходимлик қилди, дарвешлар суҳбатинда.

Қул Хожа Аҳмад суҳбатда, дам урар муножотда,
Зиҳи хуш саодатда дарвешлар суҳбатинда.

LVII

Бешак билинг, бу дунё борча элдин ўтаро,
Ишонмагил молинига, бир кун қўлдин кетаро.
Ото-оно, қариндош, қаён кетти, фикр қил.
Тўрт аёғлиг чўбин от бир кун санга старо.

Дунё учун ғам ема, Ҳақдин ўзгани дема,
Киши молини ема, сирот узра тутаро.
Аҳли аёл, қариндош, ҳеч ким бўлмайдур йўлдош,
Мардона бўл гариб бош, умринг елдек ўтаро.

Қул Хожа Аҳмад тоат қил, умринг билмом неча йил,
Аслинг билсанг, оби гил, яна гилга кетаро.

LVIII

Қаро кундур, ўшол соатки дунёдин сафар қилсанг,
Зану фарзанд, молу мулкинг борисидин гузар қилсанг.

Сени қўймас ажал ҳаргиз, неча ҳукминг равон бўлса,
Ҳукумат бирла оламни агар зеру забар қилсанг...

Бўлуптур борчага фармон ўлумни шарбатин ичмак,
Қочиб ондин қутулмассен, неча ондин ҳазар қилсанг

Халойиқнинг мазориға бориб бир-бир тамошо қил,
Улуғлардин олиб ибрат керак бағринг кабоб қилсанг

Ҳамиша яхшилик қилгил, кетарсен ушбу дунёдин,
Қиёмат оби рўйига керак хуну жигар қилсанг.

Худо фармониини тутгон бўлур ул авлиёлардин,
Бўлур сен авлиёлардин риёзатни кўпроқ қилсанг...

Хожа Аҳмад маъсият бирла ҳаётинг қилмагил зойе,
Бўлурсен лойиқи ҳазрат, агар тоат саҳар қилсанг.

LIX

Ният қилдик Каъбага, ризо бўлунг, дўстларим,
Ё ўлгаймиз, келгаймиз, ризо бўлунг, дўстларим.

Ният қилдик Каъбага, ҳақ Мустафо равзага,
Насиб қилгил борчага, ризо бўлунг, дўстларим.

Насиб бўлса, боргаймиз, насиб бўлса келгаймиз,
Ажал етса ўлгаймиз, ризо бўлунг, дўстларим.

Ризо бўлунг ўзумдин, яхши-ёмон сўзимдин,
Ўтунг қатиг юзумдин, ризо бўлунг, дўстларим.

Қудрат бўлса юрингиз, куч бўлмаса турингиз,
Дуо қила кўрунгиз, ризо бўлунг, дўстларим.

Дўстлар бизни йўқлағай, фосиқлар кўп уҳлағай,
Масжид сари келмағай, ризо бўлунг, дўстларим.

Сирдин бўлди ишорат, мунда қилдик иморат,
Қилгай Расул шафоат, ризо бўлунг, дўстларим.

Арслонбобдин башорат, пирдин тилаб ижозат,
Дўстлар қилгай ибодат, ризо бўлунг, дўстларим.

Каъба сори кўчалук, золимлардин қочалук,
Ўгул-қиздин кечалук, ризо бўлунг дўстларим.

Тилим сўрсам, қарор йўқ, ғариб ўлса, сўрар йўқ,
Емишларда ҳалол йўқ, ризо бўлунг, дўстларим.

Кечти қулинг жонидин, чиқди халқни сонидин,
Дўстлар боргай сўнгидин, ризо бўлунг, дўстларим

Ясавий, юмғил кўзунгни, халққа айтқил сўзингни,
Каъбага сурт юзунгни, ризо бўлунг, дўстларим.

LIX

Оллоҳ деган бандани жойин жаннатда кўрдум,
Хуру гулмон жумласин қаршу хизматда кўрдум.

Туни-куни ухламай ҳу зикрини айтқанлар,
Малойиклар ҳамроҳи ариши устида кўрдум.

Хайру сано қилгонлар, етим кўнглин олгонлар,
Чаҳор ёрлар ҳамроҳи, кавсар лабинида кўрдум.

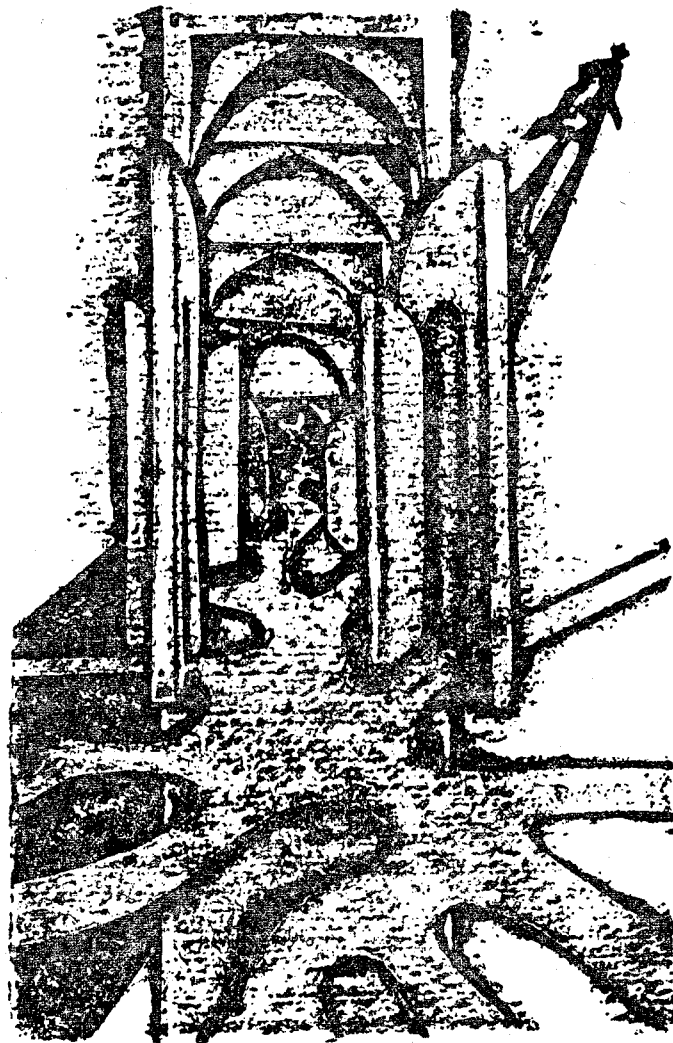
Омил бўлгон олимлар, йўлга кирган осийлар,
Андоғ олим жойини доруссаломда кўрдум...

Муфти бўлгон олимлар, ноҳақ фатво берганлар,
Андоғ муфти жойини сирот кўфругда кўрдум.

Залим бўлиб зулм эткан, етим кўнглин огритган,
Қора юзлуг маҳшарда қўлини орқада кўрдум.

Жамоатга бормаини тарки намоз қилгонлар,
Шайтон бирла бир ерда дарки асфолда кўрдум.

Қул Хожа Аҳмад кон очти, дурру гуҳарни сочти,
Тингламагон бу сўзни гафлат ичинда кўрдум:

LX

Ваҳдат хуми очилди, майхонага кирдим мен,
Бир жом ичиб шул майдин масту ҳайрон бўлсам мен.

Ўшул майнинг мазаси ич-бағримни қон қилди,
Бағир қонин оқизиб жонон сори борсам мен.

Соқи сўнди ҳар нафас кайфиятнинг шаробин,
Сармаст бўлуб ўшул дам нола-фарёд урсам мен...

Ул дарёнинг мавжидин тегма ғаввос дур олмас,
Жондин кечиб дур учун баҳр қаърига чўмсам мен.

Хожа Аҳмаднинг хумида муҳаббатнинг шароби,
Ошиқларга шул майдин муродинча берсам мен.

LXI

Биздан салом дўстларга, талаб ёдин қўймасин,
Дийдор талаб қилсалар ҳаргиз гофил бўлмасин

Гофил топмас ҳақ йўлин, анда топмаслар ўрин,
Ичи тоши қўйибон саҳарларда ётмасин.

Еди бирлан бўлсалар, дийдор орзу қилсалар,
Ҳарчанд хорлик кўрсалар кўнгул ўзга бўлмасин.

Ошиқларга дунёда хорлик, зорлик, маломат,
Маломатсиз меҳнатсиз ошиқ ман деб айтмасин.

Шариатда тажриддур дунёсини тарк этмак,
Тарк этмайин дунёни Ҳақни суйдим демасин.

Тариқатда тан жонин тарк этмаги тажриддур,
Тарк этмайин тан жонин тажрид бўлдим демасин.

Ҳақиқатда¹ ҳаромдир бир Худодан ўзгаси:
Андоғ бўлмай ошиқлар дийдор орзу қилмасин.

Андоғ расул мустафо дунё молин суймади,
Умнат бўлса расулга дунё молин суймасин.

Мискин Аҳмад Яссавий салом айди дўстларга,
Ушбу сўзнинг маъносин толиб бўлса англасин.

¹ Ҳақиқат мақоми назарда тутилаётир.

LXII

Тинмай ошиқ ҳу дерлар худойига ёлвориб,
Юрур они ишқида кеча-кундуз сорғариб.

Зор йиғлатиб ошиқни ишқ илгида Худойим,
Ишқ йўлида маломат анга кўрди муносиб.

Мансур бир кун йиғлади эранлар раҳм айлади.
Чил таи шарбат ичирди Мансурга меҳрин солиб.

Мансур айтур «Анал-Ҳақ», эранлар иши барҳақ,
Муллолар айтур ноҳақ, кўнглига ёмон олиб.

Айтмагил «Анал-Ҳақ» деб, кофир бўлдинг Мансур деб,
Қуръон ичра будур деб ўлдирдилар тош отиб.

Билмадилар муллолар «Анал-Ҳақ»ни маъносини,
Қол аҳлига ҳол илмин Ҳақ кўрмади муносиб.

Ривоятлар битилди, ҳолин ани билмади,
Мансурдек ақлибни кўйдилар дорға осиб.

Бегона деб муллолар шайх Мансурни ўлдирди,
Кофир деб ўлдирдилар уч юз мулло талошиб

Кулин кўкка совурди, этиб дарёга солди,
Завқ дарёси мавзк урди окди дарё кайнашиб

Ўшал кунин ул дарё қилди афғон вовайло,
Ошиқларга, Худоё, қилгил дийдоринг насиб

Афсонадур шарият, фарзонадур ҳақиқат,
Дурдонадур тариқат ошиқларга муносиб.

Халқи олам йиғилди, Мансур деб фарёд қилди,
Мансурни ёронлари қолди анда йиғланиб.

Тавба қилгил, Хожа Аҳмад, бўлғай Ҳақдин иноят.
Юз минг валилар ўтти сирини сирга улошиб.

LXIII

Ишқинг қилди шайдо мени, жумла олам билди мени,
Қайғум сен-сен туни-кунин, менга сен уқ, кераксан.

Таоллоҳ зиҳи маъни, сен яратдинг жисму жонни,
Қуллуқ қилсам туни-кунин, менга сен уқ, кераксан.

Кўзум очдим сени кўрдим, кул кўнгулни сенга бердим,
Уруғларим таркин қилдим, менга сен уқ кераксан.

Сўзласам мен тилимда сен, тўкар бўлсанг меним қоним,
Мен қулингмен сен султоним, менга сен уқ, кераксан.

Олимларга китоб керак, сўфийларга масжид керак,
Мажнуунларга Лайло керак, менга сен уқ кераксан.

Ғофилларга дунё керак, оқилларга уқбо керак,
Воизларга минбар керак, менга сен уқ кераксан.

Олам бари учмох бўлса, жумла ҳурлар қарши келса,
Оллоҳ менга рўзи қилса, менга сен, уқ кераксан.

Учмох кирам жавлон қилам, на ҳурларга назар қилам,
Они муни мен не қилам, менга сен уқ, кераксан.

Хожа Аҳмаддур меним отим, туни кунин ёнар ўтим,
Ики жаҳонда умидим, манга сен уқ, кераксан.

LXIV

Биҳишт, дўзах талошур, талашмоқда баён бор,
Дўзах айтур: «Ман ортуқ, манда Фиръавн, Ҳамон бор».

Биҳишт айтур: «Не дер сан, сўзни билмай айтурсан
Санда Фиръавн бор бўлса, манда Юсуф Канъон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, бахил қуллар манда бор,
Бахилларнинг бўйнида ўтлуғ занжир-кишан бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, пайғамбарлар манда бор,
Пайғамбарлар олдида кавсар, ҳуру гилмон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, тарсо жуҳуд манда бор,
Жуҳуд тарсо олдида турлук азоб-сўзон бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, мўмин қуллар манда бор,
Мўминларни олдида турлук неъмат-алвон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, золим қуллар манда бор,
Золимларга берурга заҳру заққум чандон бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, олим қуллар менда бор,
Олимларни кўнглида оят, ҳадис, Қуръон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, мунофиқлар манда бор,
Мунофиқлар бўйнида ўтдин ишқил-кишан бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, зокир қуллар манда бор,
Зокирларни кўнглида зикру фикри субҳон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, беномуслар манда бор,
Беномуслар бўйнида илон билан чаён бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортиқ, дийдор кўрмак манда бор,
Дийдорин кўрсатурга раҳим отлиғ Раҳмон бор».

Дўзах анда тек турди, биҳишт узрини айтди,
Қул Хожа Аҳмад не билди, билдиргувчи Яздон бор.

LXV

Ху ҳалқаси қурилди, эй дарвешлар, келинглари,
Ҳақ суфроси ёйилди андин улиш олинглари.

Қол илмини ўқубон, ҳол илмига етибон,
Йўқлик ичра ботибон борлиқлардан олинглари.

Йиртиб шафқат пардасин, тилаб дийдор ваъдасин,
Очиб кўнгил дийдасин мушоҳада қилинглари.

Ху аррасин олибон, нафс бошига солибон,
Туни куни толиблар жонни қурбон қилинглари.

Ҳалқа ичра ху денгиз, ишқ ўтига ёнингиз,
Тан жон бирла толиблар такбир бошлаб айтинглари.

Ху-ху тею зор инграб, ху демакда маъно бор,
Дийдоридин умидвор, раҳматидин олинглари.

Қул Хожа Аҳмад, қул бўлган йўл устида қул бўлган,
Толибларга мул¹ бўлган, андин иррат олинглари.

¹Мул — шароб.

LXVI

Йўл устида ўлтириб йўлни сўрган дарвешлар,
Уқбодин хабар истаб йўлга кирган дарвешлар.

Асолари илгида, ҳиммат қури дилида,
Изим ёди тилида, оллоҳ деган дарвешлар.

Хирқалари эғнида, кўнглида юз минг аён,
Билингиз ики жаҳон кўзга илмас дарвешлар.

Дарвеш Ҳақнинг манзури, зикри турур гулзори.
Ҳақни ёди асрори, хўб одоблиғ дарвешлар.

Ёзуғим кўп йўлотмас, асҳоб дорусин топмас,
Кўзда ёшин қуритмас ёши оққан дарвешлар.

Ит нафсини ўлдурур, қизил юзини сўлдирур,
Хожа Аҳмад қул эрур, сотиб есун дарвешлар.

LXVII

Эй дўстларим, ўлсам мен билмамки ҳолим не бўлур,
Гўрга кирибон ётсам мен, билмамки ҳолим не бўлур.

Элтиб лаҳадга қўйсалар, орқага боқмай ёнсалар,
Сўриғ саволин сўрсалар, билмамки ҳолим не бўлур.

Қирса қариш отлиғ йилон, чулганса танга шул замон,
Қолмас бутун бир устахон, билмамки ҳолим не бўлур.

Жумла йигилиб мўру мор, атрофимда нишлар урар,
Мушкул ўлур пас кору бор, билмамки ҳолим не бўлур.

Ҳеч келмади мендин савоб, анда не бургумдир жавоб,
Гар қилсалар юз минг азоб, билмамки ҳолим не бўлур.

Бўлса қиёматни куни, ҳозир бўлур барчалари,
Қилган амалларинг қани, билмамки ҳолим не бўлур.

Эй Қул Аҳмад, сен бу кун, қилғил ибодат туну кун,
Демагил умримдур узун, билмамки ҳолим не бўлур.

LXVIII

Неча йиллик меҳрибоним жон айтадур, дўстларим,
Бу вужудим шаҳрини фано қиладур дўстларим.

Бу қафасни тўтиси парвоз қиладур учкали,
Бир қоронғу шуъласиз ерга борадур, дўстларим.

Эй мени ёронларим, ҳиммат тутинг имонима,
Душманним имонима захмат берадур, дўстларим.

Ушбу жон бизлар билан бир неча йиллар бор эди,
Ҳақ таоло ҳукми билан азм этадур, дўстларим.

Бу мени аъзоларим жоним билан шодмон эди,
Жон чўқарга қўл-аъзом ҳам титрашадур, дўстларим.

Амри Ҳаққа барча халқи оламнинг бўлди ризо,
Ул ҳақиқатли бадалар доим ризодур, дўстларим.

Қул Хожа Аҳмад тўтиси парвоз этадур учкали,
Найласин ул мискиннам ҳукми Худодир, дўстларим.

LXIX

Ғарибликда ғариб бўлган ғариблар,
Ғариблар ҳолини билган ғариблар.

Сабаб бирла йироқ ерга борибон,
Қариндош қадрини билган ғариблар.

Сувсағанда сувга муҳтож бўлгон,
Тирикда зор ўлуб, ўлган ғариблар.

Киши билмас ғариблар ҳоли недур,
Ким ул беқадр, улар мискин ғариблар.

Кел эмди Аҳмадо, ўзингга боқил,
Ғариб сан, сан, ғариб мискин, ғариблар.

LXX

Ҳақ таолло фазли бирлан фармон қилди,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.
Олтмиш учда суннатларини маҳкам тутиб,
Эшитиб, уқиб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Ер устида ўлмас бурун тирик ўлдум,
Олтмиш учда суннат деди эшитиб билдим,
Ер остида жоним била қуллуқ қилдим,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Эранлардан файзу футуҳ ололмадим,
Юз йигирма бешга кирдим билолмадим.
Ҳақ таолло тоатларини қилолмадим,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Бўлғайманму Муҳаммадни хос уммати,
Умнат деса осийларини хуш давлати,
Болдин тотлиғ эрур менга бу меҳнати,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Бизлар учун жонлар чекти ул Муҳаммад,
Умнат бўлсанг ҳам емассан ёлғон умнат.
Кеча-кундуз ҳосилларинг сайру ишрат,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Эллик ёшда нидо келди, ўлмак осон,
Шарти улдур сенда бўлса нури имон.
Тонгла борсанг дийдорига қилур меҳмон.
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Эй мўминлар, бу дунёни поёни йўқ,
Чин ўлдурсен ҳаргиз мунн ёлғони йўқ,
Ким билмаса валлоҳ онн имони йўқ,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Аслим туфроқ, наслим туфроқ, барчадин хор,
Босиб ўтсанг мурда жисмим қилгуси ор,
Ким ор этса шайтон қовми, ҳавоси бор,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Банда бўлсанг меҳнат тортгил, гофил одам,
Оқил эрсанг ғаниматдур сенга шул дам,
Амонатдур азиз жонинг юрма беғам,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Олтмиш учда суннат бўлди ерга кирмак,
Расул учун икки олам барбод бермак,
Ошиқларни суннатидаур тирик ўлмак,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад..

Оллоҳ деган қанду асал пайдо қилди,
Охиратда оллоҳ бирла савдо қилди,
Амал қилгон чин олимни доно қилди,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Эсиз олим, амал қилмай йўлда қолур,
Ўқуб уқмай дунё молин қўлга олур,
Манманликдин, эсиз, умрин зоеъ қилур,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Олим улдур намоз ўқуб тоат қилса,
Ҳақдин қўрқуб, охиратни ғамин еса,
Қуръон ўқуб, Ҳақдин қўрқуб зор инграса,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Андоғ олим икки кўзи гирён бўлур,
Сахарлари эрта туруб нолон бўлур,
Ишқ йўлида қуюб, ёниб бирён бўлур,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, олай десанг Ҳақдин улуш,
Боязидеъ нафсинг била тун-кун уруш,
Эй беҳабар, уммат эрсанг будур равиш,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

LXXII

Тариқатда турдук адаб билмагунча,
Нафси бирла муҳориба қилмагунча,
Ишқ йўлига ўзни лойиқ этмагунча,
Ҳақиқатни сирларини билса бўлмас.

Ваҳдоният кемасини сиррин билмай,
Ишқ, асрор сўзларидин хабар олмай,
Тажрид, тафрид ишларини адо қилмай,
Ул тавҳидин мевасидин олса бўлмас...

Тариқатни шавқи, завқи куймак, ёнмак,
Ҳақдин қочқон ножинлардан қочиб, тонмак,
Юз минг турлик жафо тегса бўюн сунмак,
Бўюн сунмай ишқ дўконин қурса бўлмас

Қул Хожа Аҳмад тажрид, тафрид умид қилгил,
Мустафони сўзларига амал қилгил,
Тавба дебон тунлар қўнуб зор инграгил,
Зор ингламай дийдорини кўрса бўлмас.

LXXIII

Эй кўнгул, қилдинг гуноҳ, ҳаргиз пушаймон бўлмадинг,
Сўфимен деб лоф уриб, толиби жонон бўлмадинг,
Ҳайф умринг ўтти бир лаҳза гирён бўлмадинг,
Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг

Сўфилик шундоғмидур доим ишинг гафлат билан,
Донаи тасбеҳ қўлингда тилларинг гийбат билан,
Саллаи чилсеч ўрарсен нафъи иззати била,
Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг...

Сўфи бўлсанг соф бўлгил журми исён бўлмасин,
Тоату тақво қилиб кўнглинг паринон бўлмасун,
Яъону дилда йиғлагил маҳнада ёлгон бўлмасун,
Сўфинақш бўлдунг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг

Сўфимен деб лоф урарсен сўз, афгонинг қани,
Ашк сурху рўйи зарду чанм хунборинг қани,
Муршиди қомил, мукаммал роҳ мардонинг қани,
Сўфинақш бўлдунг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг.

Сўфиё, бегам юрарсен донан тасбеҳ олиб,
Дунёга мағрур бўлуб, дин ишини орқа солиб,
Қўрққил эмди, қўрққил эмди, Худога ёлбориб,
Сўфинақш бўлдунг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг.

Сўфиё, қилдинг муҳаббат даъвосини девона бўл,
Могу мулку хонумондин кечгилу бегона бўл,
Ким Худо деб сўзласа, минг ўргулуб парвона бўл,
Сўфинақш бўлдунг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг.

LXXIV

Бедор бўлғил, эй мўъмин, саҳар вақти ичинда,
Қутқор ўзунгни ўтдин саҳар вақти ичинда.

Саҳарларда ул гуллар сано айтур булбуллар,
Ким айтурким биру бор саҳар вақти ичинда...

Саҳар лаззатини ошиқ қуллар билурлар,
Ҳақни ҳозир кўрарлар саҳар вақти ичинда.

Саҳар вақти ҳуш соат, ҳам жаннат эрур роҳат,
Тангрига қил ибодат саҳар вақти ичинда.

LXXV

Ўн саккиз минг оламда ҳайрон бўлган ошиқлар,
Топмай маъшук чарогин сарсон бўлган ошиқлар.

Ҳар дам боши ўргулиб, кўзи халққа телмуриб,
Ху-ху тею жўркулуб¹ гирён бўлган ошиқлар.

Куйиб ёниб қул бўлган, ишқида булбул бўлган,
Кимни кўрса қул бўлган, мардон бўлган ошиқлар.

Йўл устида ҳақ бўлган, сийналари чок бўлган,
Зикрин айтиб пок бўлган, полон бўлган ошиқлар.

Ҳиммат қурин боғлаган, юрак-багрин доғлаган,
Фарёд уриб йиглаган, гирён бўлган ошиқлар.

Гоҳи юзи сорғариб, гоҳи йўлида ғариб,
Тасбиҳлари ё ҳабиб, жавлон бўлган ошиқлар.

Аҳмад сен ҳам ошиқ бўл, сидқинг бирла сод~~ик~~ бўл,
Даргоҳига лойиқ бўл, жонон бўлган ошиқлар.

¹ Қоврилиб, куйиб.

LXXVI

Осийя жофий қулинг келди даргоҳингга,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий¹.
Эрклик кофир йиглаб келдим даргоҳингга,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

Йўлсиз йўлга кирдим дўстлар, ҳолим хароб.
Халқдин сўрмам, ҳеч ким бермас менга жавоб.
Холиқим сен йўл кўрсатгил, олийжаноб,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

Хиҷолатда қўрқуб келдим гуноҳимдин,
Зоти улуг парвардигор, илоҳимдин,
Нидо келди повмид қўймай даргоҳимдин,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

Бошдин-аёғ бўлди гуноҳ қайда борай,
Йўл адашган итдек бўлуб, кимдин сўрай,
Бу ҳол бирлаи дийдорингни қайдин кўрай,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

Гуноҳ дарди бемор қилди, тобимсен,
Маҳбубимсен, дармонимсен, ҳабибимсен,
Йўлда қолдим, ҳолим сўрар рафиқимсен,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

Ҳеч киши йўқ ерда, кўкдасен, сен қодир,
Шаким йўқдур, бу сўзларда ўзинг назир,
Ҳам яккасен, ягонасен, бешак ҳозир,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

Мен йўлингда бош бермадим, қодир Худо,
Бош на бўлгай, ғариб жоним юзминг фидо,
Дард ҳам ўзинг, дармон ўзинг, лутфинг даво,
Қўлум тутуб йўлга солгил анталҳодий.

Жону имон гизосидур сенинг завқинг,
Жоним бериб сойил олай сени ишқинг,
Рўзи маҳшар шафиъ бўлгай сени шавқинг,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

Анталҳодий, анталҳақни зикрин айтсам,
Ҳодий бўлсанг эди, йўлдин ростқа қайтсам.
Ху зикрини тилга олиб наъра тортсам,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий...

Саҳар вақтда йиглаб тўксам қонлар кўздин.
Қўнғулум очиб оғоҳ бўлай яхши сўздин,
Зоти улуг раҳмон эгам, ҳам жабборим,
Қўлум тутуб йўлга солгил, анталҳодий.

¹ Анталҳодий — сен йўлга бошловчи, ҳидоят қилгувчи, ҳу-
дога мурожаат.

Эй дод эгам, ҳеч етмади сенга додим,
Еру кўкни полон қилди бул фарёдим,
Рўзи маҳшар қичқиргайму, кел озодим,
Қўдум тутуб йўлга солғил, анталҳодий

Банда бўлсанг зикринг айғил, қўлунг олсун,
Йўлдин озсанг, раҳбар бўлуб йўлга солсун,
Саҳарларда зори қилғил раҳми келсун,
Қўдум тутуб йўлга солғил, анталҳодий

Анталҳодий, анталҳодий зикри олло,
Ҳақ зикрини айғил тинмай бўлғунг огоҳ,
Раҳим мавлом назар қилса ўлури ногоҳ,
Қўдум тутуб йўлга солғил, анталҳодий

Анталҳодий, анталҳодий зикри улуг,
Ҳақ зикрини зирд айлаган кўнгли синуг,
Вирд айламай шайхмен деса жойи томуғ,
Қўдум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Қўл Хожа Аҳмад нафсдин улуг бало бўлмас,
Йўл устинда туфроқ бўлсанг кофир ўлмас,
Еру кўкдин туъмо берсам ҳаргиз туймас,
Қўдум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

ИЗОҲЛАР

Азозил — Шайтоннинг номи.

«Ал каазобу ло уммати» — Ҳадис. Мазмуни: «Елгончи умматим эмас».

«Аласту бираббикум» — «Мен сизнинг Раббингиз эмасманму?» «Қуръон»нинг Маккада назил бўлган «ал-Аъроф» сурасидаги 172-ойининг бир қисмидир.

«Анал — Ҳақ!» — «Мен — Худоман!» Мансур Халлоқ сўзи. У шу гани учун дорга оспилган.

Бараҳна — яланғоч.

Биҳамдиллоҳ — Худога ҳамдиар бўлсинким.

Биру борим — Оллоҳнинг бирлиги «вахданият» ва борлик — «мавжудият» сифатларини ифодаловчи ибора.

Валлоҳ-биллоҳ — Худо ҳаққи.

«Ва анҳорун мин асалин мусаффо» — «Қуръон» ояти. «Ариқдурким асал тўлиб оқади». Жаннатдаги ариқлардан бирига ишора.

Дафтари соппий — иккинчи дафтар. Ҳикматларда бир неча маротаба бу ибора такрорланади. «Девони ҳикмат»даги тўртликлардан бирида «То тирик сен ишқ дафтари адо бўлмас», деган сатр бор. Бу мисрадан маълум бўладики, «ишқ дафтари» ёки «дафтари соппий» деганда Аҳмад Яссавий ишқи илоҳий талқинидаги асарлар мажмуасини назарда тутгандир.

Иллийюн — жаннат.

Ишшоаллоҳ — Худо хоҳласа агар.

Иниофатаҳно — «Қуръон»даги «фатҳ» сурасининг бошланishi.

Куллу явмин батар — Кун кундан ёмон.

Лаббайк — қабул қиламан; хизматингизга ҳозирман.

Ло илоҳа пллаллоҳ — Худодан ўзга худо йўқ!

«Ман раббук» — «Худонинг кимдур?» Исомий эътиқодга кўра ўлган кишига жаноза ўқилиб, дафн этилгандан сўнг фаришталар — Мулкар ва Накр марҳумдан сўрайдиган илк сўроглардан бири.

Моуманлик — динини моддий дунё ташвишлари ва бойлик-

ларидан покломаслик, имон бўшлиги ва гумроҳлик туфайли кибру ҳавога кул бўлмоқ.

Мекоийл ва Исрофил — Оллоҳга яқин бўлган фаришталардан иккитасининг номи.

«Муту қабла ан тамут» — Ҳадис. Мазмуни: «Ўлмасдан бурун ўлинглар!» Фанолик фалсафасига алоқадор гап.

Мул — май, шароб.

Малакул мавт — жон олувчи фаришта, яъни Азроил алайҳиссалом.

Раҳмат дарё — раҳмат дарёси.

Субҳоналлоҳ — I. Худога мадҳу сапо бўлсун. 2. Таажжуб изҳори — Ажабо!

Тазвир — фириб, ҳийла, найранг,

Татаввуло — итоат ила, бўюн эгиб.

Тўрт юз қирқ тўрт сўнгак — Бугунги анатомия илми одамда 206 та суяк борлигини қабул этган. Балким қадимий анатомияда бу рақам «тўрт юз қирқ тўрт» деб белгиланган бўлиши мумкин.

Уқбо — асли «уқабо» бўлиб, баланд, тепа, машаққатли юксаклик маъноларини билдиради.

Уч юз олтиш томир — инсон вужудидаги жамики томирлар мазмунида.

Қовла — аралаштирмоқ, қориштирмоқ.

Қолу бало — Айтдилар (жавоб бердилар). «Қуръон»даги 172-оятнинг давоми. «Мен сизнинг Раббингиз эмасманму?» саволига Руҳлар «Сенсан бизнинг Оллоҳимиз» деб жавоб қилган эмишлар.

Қулҳуваллоҳ — «Иҳлос» сурасининг бошланиши.

Ҳузикри — Оллоҳ зикри.

Ақл — сўфийларнинг нуқтаи назари бўйича илоҳий бир нурдир. Сўфийлар икки турли Ақл борлигини эътироф этганлар. 1. Ақли кулл — илоҳий, қудратли, мутлақ ақл бўлиб, таңгрининг фаол тажаллисидан иборат. Илк маротаба Таңгридан дунёга келган бу ақл «Ақли аввал» ёки «Руҳи аъзам» деб аталган. Шунингдек, ҳақиқати муҳаммадияни ҳам сўфийлар Ақли кулл деганлар. Ақли кулдан — нафси кулл майдонга келганки, у лавҳи маҳфуз деб номланган.

Ақли жуз — инсоннинг ҳаёти, яшаш одоби, фаолиятига тегишли. Ақли жуз иккига ажратилган: 1. Ақли маод — илҳом ва ирфон билан тарбияланган инсонни охиратдан огоҳ қиладиган ақл. 2. Ақли маош — мавжуд дунёни, ҳаётни тушунишга хизмат этадиган ақл. Ақли маод имон соҳибларига, Ақли маош эса барча кишилар учун хос деб ҳисобланган.

Олам — дунё, жаҳон, кoinот. Қадимий тушунчаларга нўра, мавжудлиги эътироф этиладиган оламлар қуйидагилар: олами асгар — энг кичик олам, инсон: олами барзах — борлиқ дунё билан охират орасидаги олам, ҳаёти кабир: олами жабарут — улуглик ва қудрат олами: олами акбар — энг буюк олам, кoinот; олами амр — Оллоҳнинг амри ила ҳар нарсанинг мавжудлигини таъминлайдиган олам; олами арвоҳ — руҳлар олами; олами асбоб — сабаблар олами, бу дунё: олами ғайб-ғайб олами, гўзаллик олами; олами кавни фасод — бузуқлик олами; олами лаҳуд — улуҳият олами; олами маъно — маънолар олами; олами малакут — малаклар олами; олами насут — махлуқлар олами: олами шахуд — кўринадиган олам, бу дунё; олами зуҳур — ашёнинг зуҳурланиш олами.

Оллоҳ — Худо, Таъгри. Тасаввуфда Худонинг барча исми, зоти ва сифотларини ифодалайдиган ном. Оллоҳ исми Аъзамдур, аини пайтда у тавҳидга ҳам асосдир.

Ориф — ирфон соҳиби. Том маънодаги ҳақшунос. Сўфийларнинг тушунчасида илм — ақлга, ирфон — туйғуларга асосланади. Ориф бўлмоқ учун китобий билимлардан беҳад юксалмоқ керак. Ориф Оллоҳ томонидан бахш этилган «Ладунн» ишорати билан унинг мавжудлигини идрок этади ва мавҳум борлигдан кечиб таъгри борлиги билан умр ўтказди.

Йонус Эмро орифни бундай таърифлайди:

Ориф анга деярлар, ул кон бўлур,
Маърифат оламинда бир уммон бўлур...

Ҳақ деяжак нафаси Ҳақдин келур,
Сўйлаяжак кўзлари Қуръон бўлур.

Маърифати бутунлай Оллоҳга боғланган орифга вали ёки орифи биллоҳ ҳам дейилган.

Арш — айвон, осмон, тахт. Қадимий тасаввурларга биноан арш тўққизинчи кўкдадир. Арш бутун оламларни бағрига олган мунаввар бир борлиқ — қулли макон. Арш сўфийлар тасаввурида борлиқ ва вужуддир. Аршга «нафси кулл» номини берганлар ҳам бўлган экан. Арш кoinотнинг муаззам руҳи бўлиб, моддий оламнинг илк босқичи саналган. Арш — тажалли манбаи, яъни илоҳий қудрат асоси. Шунинг учун у илоҳий тахт деб қабул қилинган. «Арши муалло», «арши раҳмон», «арши илоҳи», «арши Яздон», «фалаки аъзам» — булар аршга қўйилган номлар.

Азоб — қадар, азият. Яссавий ҳикматларида бу дунёдаги гуноҳкорликлари учун ширк ва куфр аҳлига охиратда бериладиган жазо маъносига тадбиқ этилган.

Ботин кўзин очмоқ — сийрат кўзини очмоқ, қалб кўзи ила ҳақиқатни кўрмоқ.

Бало — гам, қайғу, қадар, мусибат, офат. Сўфийларда «Бало авдлётнинг либосидур», деган ақида бўлиб, улар «бало» инсонни Худого яқинлаштиради, деган мисолда бўлганлар. Шу боис тасаввуф шотриятида балога сабр этмоқ даъвати кенг ўрин эгаллагандир.

Жамол — тасаввуфда Ҳақнинг лутфу эҳсон ила тажааллисидир.

Чорёёр — Муҳаммад пайгамбардан кейинги тўрт халифа: Абу Бакир, Ҳазрати Умар, Ҳазрати Усмон ва Ҳазрати Алидур.

Чилтап — қирқ тап. Ривоят қилинишича, Муҳаммад пайгамбар бир кун асҳоби суффа хонақосига бориб эшик қоқибди. Ичкаридан «Кимсан?» деган овоз эшитилибди. «Пайгамбарим буюрминки, сизларни эиберат қилсам», дебди Муҳаммад алайҳиссалом. «Бор, пайгамбарингнинг тапни умматига етказ, бизнинг пайгамбарга муҳтожлигимиз йўқ», дейишибди сўфийлар. Пайгамбар орқага юриб қирқ қадам босган экан, тапгидан хонақоҳга қайтишга амр бўлибди. Бу гал ҳам «Кимсан?» деган савол такрорланибди. «Расулим буюрмин...», — дебди пайгамбар. «Бу жойга расул етмайди», деган эътироз бўлибди. Муҳаммад нзига қаятган заҳоти Оллоҳнинг ўна амри таътирланибди. «Кимсан?» «Саййидул қавм, ходимул фуқаромен», — дебди пайгамбар. Ана шу галдан сўнг эшик очилибди. Ҳазрати Муҳаммад ичкарига кириб қарасанки, аҳли суффа ўттиз тўққиз кишидан иборат эмиш. Пайгамбарнинг «Сизлар кимсизлар?» сўроғига улар «Қирқларингиз, дилу жони бир кишилармиз», дейишибди. «Бу сўзнинг исботи керак» — дебди пайгамбар. Ушанда Ҳазрати Али ҳам уларнинг орасида экану лекин ўзини **танитмабди**. Қирқлар «Биримиздан қон оқса, барчамиздан ҳам қон оқади», — дебдилар. Шунда Ҳазрати Али тигда қўлини тилганда бирданга ўттиз саккиз кишининг қўлию товоидан қон оқа бошлабди. Пайгамбар албатта бу ҳодисотнинг сирин билан қизиқибди. «Битгамиз танқарида, — дейишибди улар, — бизларга озик-овқат топиб келишга чиққан. Бу қон ўзининг қўлидан томчилаётган эди...» Ҳазрати Али қўлининг кесилган жойини боғлашнинг биланок, бошқалардан томаётган қон ҳам бир зумда тўхтабди... Пайгамбар шу қирқ биродар билан рақсу самоъ қилганлиги тўғрисида ҳам нақллар битилган.

Дарвеш — моддий борлигдан, нафси шум орзуларидан қўл силтаб, дунё неъматларини тарк қилиб Ҳақиқат йўлига кирган киши. Дарвеш — умрини ишқ ва риёзатга бағишлаган тариқат йўлчиси, чин ошиқ.

Дин — Оллоҳ амрларининг мажмуаси. Ҳақ билан имони қомил инсонлар ўртасидаги муносабатлар белгиланган илоҳий низоми. Тасаввуфда диннинг туб моҳияти — Ишқ.

Адаб — гўзал хулқ, нафси зоҳир ва нафси ботинини тарбия қилмоқ. Сўфийларнинг ағлашларига биноан адаб тўртга бўлинади: 1. Шариат адаби. Бу — пайгамбар шариати ва суннатида амал этмоқ. 2. Тариқат адаби. Бу — бир тариқатга боғланиб, одоб ва арконини ўр-

ганиб, шу бўйича ҳаракат қилмоқ. 3. Маърифат одоби. Бу — нафси амморани мағлуб қилиб, илми илоҳийни ўзлаштириш. 4. Ҳақиқат одоби. Бу — Оллоҳдан бошқасидан юз буриб, ваҳдат майидаи қонмоқ.

Аҳл — бегона бўлмаган, дўст. Ўтмишда инсонлар уч тоифага бўлинган. 1. Аҳли дунё — молу мулки ва неъматларига берилиб, охиратни тушунмайдиганлар. 2. Аҳли уқбо — охиратни англаб, умрини тоат-ибодат билан ўтказиб, гуноҳ ишлардан тийилганлар. 3. Аҳли илоҳ — кўнгли Оллоҳ ишқи билан тўлган ва батамом Ҳақ йўлига кирганлар. 4. Жаҳаннамга тушинга маҳкум кимсалар эса «аҳли нор» дейилган.

Фақр — тариқатнинг тўртинчи мақоми. Фақир — шу мақомга мансуб киши. Иброҳим Бухорий Қалободий фикрига таъриф бериб, «фақр — молнинг бўлмаслиқ, бўлса ҳам сенга мансуб бўлмаслиқ, ҳақиқат маърифатига пиёсманд кишинидир» деган экан. Шунингдек, фақирнинг Оллоҳдан бошқага муҳтожлиги бўлмайди ва таваккал эътиқоди билан яшайди.

Ғариб — кимсасиз, гурбатдаги киши, юртидан ажралган мусофир. Сўфийликда ғариблик — гурбатда, яъни дунёю дунда яшашдир. Ғарибга асил юрт — Оллоҳ даргоҳи.

Ғавҳар — жавҳар, ишқу. Тасаввуфда жавҳар Тапғридир. Ғавҳар — илоҳий маърифат тушунчасини ҳам ифодалайди.

Ҳабиб — суюкли. Оллоҳнинг суюкли қули бўлганлиги учун Муҳаммад пайгамбар «ҳабибул илоҳ» дир.

Ҳақиқат — тасаввуфда диннинг ички моҳияти, шариат эса ташқи юзидир. Ҳақиқатга етган солиқ Оллоҳдан ўзга борлиқ бўлмаслиги, азалий ва абадий борлиқнинг садоси Оллоҳ эканлиги, ундан бошқа ҳамма нарса фаний бўлишини теран билади. Ҳақиқат аҳли башарий сифатлардан илоҳий сифатларга юксалган кишилардир. Улар учун шариат — сўз, тариқат — йўл, маърифат — ишқ бўлса, ҳақиқат — ҳолдир.

Ҳол — кайфият, кўрипиш, қувват. Тасаввуфда чин ошиқ қалбини ишғол қилган фараҳ, секинч, қадар, ҳаяжон, завқ туйғуларини акс эттиради. Ҳол — ошиққа маъшуқи азалининг бетимсоя лутфи. Ҳол соҳиблари ишқ тугёнида ҳолдан ҳолга қараб юксалишади. Ҳол илми ибодат усуллари ҳамда қоидаларини ўргатади.

Ҳолис — соф, гуноҳдан фориг, риёсиз. Оллоҳдан бошқа бировга дилдан жой бермаслик мазмунида қўлланилган.

Хилват — ёлғизлик, танҳо бўлмоқ, маълум фурсат одамлардан узоқлашнинг. Тасаввуфда дунёдан этак силкиб, моддий муносабат ва алоқадорликдан кечиш — маъшуқи азал ҳаёли билан заҳмат тортнинг. Хилватга чекинган дарвеш қирқ кун мобайнида оз овқатланиб, оз ухлаб давомли ибодат орқали чилла тутиши керак бўлган. Бу — нафси енгиб, кўнглини поклаш «тажриба»сидир.

Ҳом — Ҳақ ва ҳақиқатни ҳали мукаммал идрок қила олмаслик. Ишқу камолотдаги ноқислик.

Хос — тасаввуф аҳли одамларни уч гуруҳга бўлишган: 1. Авом: булар жоҳил ва подон кишилар бўлиб, манманлик, шуҳратпарастлик, молпарастликка қул кимсалар, ваҳдату вужуд сирларидан тамоман беҳабарликлари учун ҳам авомдирлар. 2. Хавос: булар ўзликларидан кечиб ҳақиқат йўлини тутган хос зотлар. 3. Аҳосули хавос: булар ҳақиқат эраплари, яъни дийдор толибларидур.

Ҳайрон — тасаввуфда ошиқнинг фанофиллоҳга етишиши учун кечиб ўтмоғи лозим бўлган босқичларидан бири, ҳайрат мақомидир. Ҳайрат мақоми — ҳайронлик водийси ҳисобланади.

Хирқа — шайх ва дарвешлар киядиган махсус кийим, жанда. Тариқат қоидаларига кўра, хирқа соликка муршид томонидан кийдирилган. Хирқа киювчи билан кийдирувчи орасидаги маънавий боғлиқлик тариқатларида «хирқа силсиласи» деб аталган. Бирор шайхнинг муридига хирқа кийдириши, муршиднинг ўз холи ва камолини эҳсон этиш маъносида англашилган. Дунё неъматларидан кечиб, нафс «боғлари»дан олислашган дарвешлар устидаги хирқаларга «хирқан тажрид» дейилган. Фақат бир шайхга боғланган муридлик ифодаси ўлароқ, кийилган хирқанинг номи — «хирқан продат» дир. Муҳаммад алайҳиссалом кийган хирқаларга «хирқан шариф», «хирқан саодат» дейилган.

Ҳиммат — тасаввуфда қалбнинг бутун қувват ва гайрат билан Оллоҳга йўналмоғи.

Ишқ — тасаввуфда ҳусни мутлаққа бўлган шиддатли севги. Ваҳдати вужуднинг бошланғичи ва охири бўлмаганидек, Ҳақ тажаллисининг ҳам иботидо ва интиҳоси йўқдир. Унинг зоти ҳар жойдан зоҳир эрур. Ва мазҳарлари зоти билан ўхшаш. Ҳақнинг илк зуҳурига «ҳақиқати муҳаммадия» дейилган. Ишқ илоҳдан ато этилган раҳмоний бир улфат. Улфатдошлик туйғуси эса ҳар бир руҳ соҳибига хос.

Ишқ икки хилдир — ҳақиқий ва мажозий. Ҳақиқий ишқ — ҳусни мутлаққа, мажозий ишқ — одам ва олам гўзаллигига ошиқлик.

Ибодат — Оллоҳга топиноқ, қуллуқ қилмоқ ва унинг амрларини адо этмоқдир. Ўтмишда ибодат аҳли — жаннат учун, жаҳаннам азобларидан қўрқув туфайли, Ҳақнинг ризоси учун ибодат қилувчилар тоифасига ажратилган.

Икки нур — Муҳаммад пайгамбарнинг икки қизига ишорат.

Калом — лавҳи маҳфузга ёзилган илоҳий калом. Тасаввуфда лавҳ Тангрининг тимсоли, калом эса продасидир. Баъзилар каломни «ақли кулл» ва «ақли аввал» деб ҳам аташган.

Каромат — сўфийликда каромат икки хилдир: 1. Каромати ковҳийҳавода парвоз этмоқ ва шу тарзда моддий оламдан юксалмоқ. 2. Каромати илмий, — ладунний улум, яъни Худо томонидан ато этилган илоҳий илмлар билан кўрсатиладиган кароматлар.

Кўнгил — тасаввуфда Ҳақ нури жамолини кўрсатадиган кўзгу. Айрим сўфийлар кўнгилни Катбадан ҳам устун қўйганлар.

Меҳмон — қўниб ўтувчи, мусофир маъносида. Диний-тасаввуфий ишончларда бу дунё бир мусофирхонадурки, ҳамма меҳмон, яъни мусофирдир.

Меърож — зинапоя, юқорига кўтарилиш. Муҳаммад пайгамбарнинг оллоҳ ҳузурига юксалиши. Эмишки, фаришта Жаброил Муҳаммад алайҳиссаломнинг олдига жаннат оти — Буроқни етаклаб келибди. У қанотли оқ тулпорга миниб Қуддусга бориб ўша жойдан кўкка кўтарилибди. Сидратул мунтаҳога етгач, «Мундин нарига ўтсам, мен ёнурмен», — дебди Жаброил. Пайгамбар эса уни ортада қолдириб «Рафраф» билан яна бир муддат илгариллабди. Хуллас, Муҳаммадга тангрининг тахти кўришибди. У самовотдан етмин минг парда билан тўсилганмиш..

Сўфийлар тушунчасида Меърож руҳоний бир ҳолдир.

Моуман — бу оламга дохил ташвишлар, манлик даъволарига таслим бўлмоқ. Маълумки, сўфийлар Тангрини ҳақиқий ва мутлақ борлиқ деб билишган. Тангри эса тоқдир. Шунинг учун ҳам унга «ваҳдати вужуд» номи берилган. Яъни у — борлиқнинг бирлигидир. Зотан, борлиқ «касрат» (кўнлик, кўнчилик)дан эмас, «ваҳдат»дан иборатдир. Қонинотдаги хилма-хиллик ва тафовутлар-чи? Улар зоҳирий ва ўткинчи фарқланишлардир. Бақолик йўқ уларда. Шу боис борлиқ — оламни Тангри сифотларининг тажаллисидан иборат деб билиш лозим. Тангри — Вужуд, мавжудот — унинг орази, холос. Шу маънода «ман», «сан» ақидаси билан яшаш «ваҳдат»ни инкор этишдан бошқа нарсас эмас. Тангридан узоқлашиш — бу, инсоннинг иккига ажралишидирки, ундан моуманилик ривож топади ва маънавий-руҳий бутунликка эришилмайди.

Нафс — ўзлик, руҳ, зот. Сўфийлар инсонни тўғри ва эзгу йўллардан оздирувчи, барча тубанликларга «доя»лик қилувчи майлларни нафсга нисбат берадилар. Уларча нафс — золим, шум, гушна, чиркин, калтабин. Тасаввуф аҳли етти нафс борлигини эътироф этадилар: 1. Нафси аммора: инсонни ёмонлик, риёкорлик, бетамизликларга завқлантирувчи нафс. 2. Нафси лаввома: бад ишлардан пушаймон қилувчи, тергани, парҳезкорликка қодир нафс. 3. Нафси мулҳама: илоҳий йўл-йўриқлар ва жозибига илҳомлантирадиган нафс. 4. Нафси мутмаина: имон хотиржамлигини таъминлайдиган, хатоликлардан асрай оладиган нафс. 5. Нафси розия: Оллоҳдан рози нафс. 6. Нафси марзия: Оллоҳ ризосини қозонган ва унга мақбул бўла олган нафс. 7. Нафси софийя: қусур ва иллатлардан батамом покланган соф нафс. Сўфийлар назарида нафс инсонни дунёга боғлайдиган бир «занжир». У одамни Ҳақиқатдан йироқлаштиради. Шу боис нафсга ҳоким бўлмоқ керак. Уни янчмоқ учун ранжу меҳнат камлик қилади, жиҳод лозим. Бу жангда эса Оллоҳнинг лутф ва ёрдамига таянмоқ шартдир.

Васл — тасаввуфда маъшуқи азал билан қовушмоқ, ўзликдан кечиб Ҳаққа ёр бўлмоқ, ваҳдат завқи. Васл масаласида сўфийлар бир

хил ақидада эмаслар. Улардан айримлари Оллоҳ ҳар ерда ҳозир ва нозир бўлишини кўзда тутиб васлга юқоридаги мазмунни бермайдилар. Баъзилари эса илоҳий сирлардан воқиф бўлгач, ўртадаги парда кўтарилиб инсон Ҳақ васлига эришади деб ишонч билдирадилар.

Зикр — сўзлаш, тилга олиш, хотирлаш. Зикр тил, дил ва бадан ила бўлиши жиҳатидан уч турлидир. Зикри жаҳри — баланд овоз билан ижро қилинадиган очиқ, ошкора зикр. Зикри хуфий — пинҳоний бўладиган зикр.

Мурид — иршод этувчи, тўғри йўл кўрсатувчи. Ҳаққа йўналтирувчи киши: тариқат пири, шайх.

Мурид — тариқат одобига кўра, маълум бир шайхга боғланиб, ақлу иродасини Худонинг мутлақ иродасига бўйсундирган ва сулук мартабасини эгаллаган киши. Муридлик, муҳибликдан сўнг эгалланган бир даражадир.

Номус — адаб, ҳаё, иффат: маҳрами хос. Ваҳий сирларидан воқиф ва маҳрам бўлганлиги учун Жаброил «Номусул акбар» деб ҳам аталган экан.

Сўфий — кўпчилик тадқиқотчилар бу сўзни арабча «сув»дан келиб чиққан бўлиб, юнг мато — хирқа деган қарорга келишган. Бошқа бир нуқтаи назарларга кўра, сўфий юнон тилидаги «сафос» — донишманд сўзидан олингандир. Бу сўзни соф — поклик, яъни ахлоқий тозаланиш ва руҳий камолот мазмунида тушунтирган олимлар ҳам бор.

«Гийёс-ул гулот»да ўқиймиз: «Сўфий — хирқапуш, зероки, юнгни суф дейилади: фуқаронинг истилоҳида, ўз дилига нигоҳ қаратган, ҳаёлини ҳақдан бошқа нарсадан фориғ этган киши сўфий деб аталади».

Абулҳасан Али Ҳижвирийнинг шарҳлашча, хирқапушлар — азалий софликка восил бўлганлар: асҳоби — суффа, яъни тиловат ва таваллоҷилар гуруҳини ҳам сўфийлар дейилган. «Ишн фақат Худо билан бўлган, вужуди мутлақнинг мавжудлигинингига тан олувчилар сўфийлар деб аталади», — деб ёзади Жунайд Бағдодий.

Сўфий сўзи, умуман, этимологик мазмундан маҳрум бўлиб, ундаги ҳарфлар психофизиологик таассурот уйғотади, деган фикр ҳам мавжуд. Бунга қарши тушунчага кўра, суф сўзининг ҳар бир ҳарфи аниқ маънони билдиради: «с» — самат, сафо, савм (парҳезкор); «в» — вдоъ, вафо, вард; «ф» — фақр, фикр ва фано.

«Анал-Ҳақни маъносини...» — Аҳмад Яссавий бир ўринда «Билмадилар муллолар Анал-Ҳақни маъносини, Қол аҳлига ҳол илмин Ҳақ кўрмади муносиб», дейди. Дарҳақиқат, бу «илм»нинг спри пимада? Бу тўғрида Жалолиддин Румий бундай деган: «Агар девордан сўз эшитсанг, билгилки, девордан эмас, унинг ортида кимдир деворни эшик дегандир. Авлиёлар эса ўлимдан олдин ҳам эшик, ҳам девор ҳукмини тинглайдилар. Уларда ўзликдай ном-нишон қолмайди, Улар гўёки Ҳақ кўлидаги қалқондирлар. Қалқоннинг жунбуши қалқоннинг ўзидан эмас. Ва «Анал-Ҳақ»нинг маъноси мана бундир: қалқон

айтади. «Ман орада йўқдурман, ҳаракат Ҳақнинг қўлидандир». Бу қалқонни Ҳақ англаган...».

«Анал-Ҳақ»лик борлиқни яратган ва оламдаги ҳамма нарсани азухуранмиш вужуди мутлаққа бирикмиш ишончи бўлиб, инсоннинг илоҳийлашиш эҳтиёжини ифодалайди. Бу масаладаги ошиқларнинг мазҳаби ҳар қандай диддан «ичкари, «куфр»лари «имондин ичкари»дир. Шунинг учун Юнус Эмро:

Ҳар миллатдан айридур бу бизим миллатимиз,
Ҳеч динда топилмади дину дийнатимиз,—

дея фахрланган ва яна бундай деган эди:

Минг йил тупроқда ётарсам, ҳеч қўймасман «Анал-Ҳақ»ни,
На замон керак бўларса, ишқ нафасин олиб келам,
Ичонмагон кел ёнима, дўст отини айтиб чақир,
Кафан тўним пора этиб, тупрогдан туриб келам.

Нодон муллолар эса мана шу ҳақиқатни англай олишмаган.

Дафтар қилсам — Яссавий бунда илоҳий ишқ мазмунини ифодалайдиган «дафтар», яъни шеърларнинг яратилишини эътиборда тутган. Биз юқорида «дафтари соний» иборасини шарҳлаган эдик. Табиий савол туғилади: «дафтар», «иккинчи дафтар» ўртасида тафовут йўқми? «Дафтари соний» Яссавийнинг аввал ҳам бир девон яратганлигига ишорат этмайдими? Маълумки, Яссавийга эрганиб ҳикмат айтган шоирларнинг сафи анчагина кенг бўлиб, асарлари шакл, маъно, ифода жиҳатидан Яссавий ҳикматларидан унчалик фарқ қилмаган. М.Ф. Курилизода «дафтари соний» тилга олинган ҳикмат ўша шоирлардан бирортасиники бўлиб, «Девони ҳикмат»га киритилган деган тахминни илғари сурган. Унингча, Яссавий издонлари ўзларининг ҳикмат тўпламларини «иккинчи дафтар» деб ҳисоблаган. Камол Эраслоннинг «дафтари соний»га муносабати эса бошқача: исломий ақидаларга биноан инсон тақдирига тегишли яхшилик ва ёмонлик, қазо ва қадар «Лахву махфуз»га қайд қилинади. «Лахву махфуз»га — «Азал дафтари» номи берилган. Яна бир ишончга кўра, инсонларнинг эзгулик ва ёмонликлари, савоб ва амаллари икки малак тарафидан маънавий бир дафтарга ёзилиб борилаётган. Одамнинг ўнг елкасидаги малак савоб ишларини, чап томонидагиси гуноҳларини қаламга оларкан. Шу ёзувларга қараб инсон у дунёда ё мукофот ёки жазога ҳукм қилинаётган. Бу маънавий дафтар — «Дафтари аъмол» — «Амаллар дафтари» деб тилга олинган. Камол Эраслоннинг айтишича, Аҳмад Яссавий «Лахву махфуз» ва «Дафтари аъмол»га талииб «дафтари соний» иборасини тилга олган. Чунончи: унинг «Девони ҳикмат»и ана ўша «битик»лардан бўлган илоҳий «дафтар»дир.

Биз Камол Эраслоннинг мазкур фикрини қувватлаган ҳолда, олдинги бир қанча изохларда унинг шарҳидан фойдаланганлиги мизни ҳам эслатиб қўймоқчимиз.

МУНДАРИЖА

Аҳмад Яссавий.	5
Ҳикматлар.	41
Муноҷотнома.	197
Ҳикоятӣ меъроҷ.	208
Изоҳлар.	247

Литературно-художественное издание

АХМАД ЯССАВИ

КНИГА ИЗРЕЧЕНИЙ

Составитель Хаккулов Ибрагим

Художник Жеребцов В.

Ташкент, издательство литературы и искусства им. Гафура Гуляма

На узбекском языке

АДАБИЙ-БАДИИЙ НАШР

АХМАД ЯССАВИЙ

Ҳикматлар

Нашрга тайёрловчи *Иброҳим Ҳаққулов*

Мухаррир *А. Шаропов*

Тасмлар муҳаррири *В. Немировский*

Техник муҳаррир *Р. Раҳматуллина*

Мусахҳих *Ш. Собирова*

ИБ № 4324

Босмаҳонага берилди. 25.10.89. Босишга рухсат этилди. 29.12.90. **Формати** 84×108/32.
Босмаҳона қозони № 2. Оддий янги гарнитураси. Юқори босма. **Шартли босма** л. 13,44.
Шартли кр.—оттук 13,44. Нашрли 6,31. Тиражи 300 000. **Заказ № 180.** Баҳоси 6с.
Шартнома 116-89.

Гафур Ғулом номидagi Адабий Ҷўрларият нашриёти. 700129. Тошкент. Навоий кўчаси 30.

Ўзбекистон ССЖ Нашриёт, **«АҚ»** Гафий ва китоб савдоси ишлари Данди комитети,
Интиқул китоб фабрикаси. Янги шаҳри, Самарқанд кўчаси, 44. 702 801.